

Straffutmåling

Rangaistuksen mitoittaminen

NU 1984:2

Straffutmåling

Betenkning avgitt av Nordisk Strafferettskomité
Helsingfors, 19 april 1983

Innhold

I. Innledning	5
II. Regler om straffutmåling i de nordiske land	9
1. Det generelle maksimum for frihetsstraff	9
2. Det generelle minimum for frihetsstraff	10
3. Særskilte maksima	10
4. Særskilte minima	14
5. Straffnedsettelsesgrunner	16
6. Sammenstøt av forbrytelser (konkurrens)	16
III. Forholdet mellom lovgivning og domstoler – prinsipielle synspunkter	19
1. Innledning	19
2. Forskjellige metoder for styring ved lovgivning	21
3. Straffutmåling i lys av demokratisk ideologi	22
4. Lovgivning som middel til ensartet straffutmåling	23
5. Lovgivning som middel til å gjennomføre endringer	24
IV. Generelle rammer for frihetsstraff	27
1. Livstidsstraffen og det generelle maksimum for frihetsstraff	27
2. Det generelle minimum for frihetsstraff	29
V. Strafferammene for de enkelte straffebud	33
1. Maksimumsstraffen	33
2. Særskilte minima	34
3. Hovedrammer og siderammer	36
VI. Straffutmåling og straffformål – generelle synspunkter	39
1. Innledning	39
2. Almenprevensjon	40
3. Individualprevensjon	41
4. Rettferdshensyn	43
5. Humanitet	43
VII. Enkelte straffutmålingsmomenter	45
1. Innledning	45

2. Gjerningens objektive grovhet	45
3. Alder	46
4. Psykiske avvik	47
5. Beruselse	48
6. Tilbakefall	50
7. Tilståelse og andre etterfølgende omstendigheter	53
VIII. Generelle bestemmelser om straffutmåling	55
IX. Forsøk, samvirke og konkurrans	61
1. Forsøk	61
2. Samvirke til forbrytelser	63
3. Sammenstøt av forbrytelser (konkurrans)	64
X. Straffutmålingsnivået	67
1. Innledning	67
2. Mulighetene for redusert bruk av frihetsstraff	70
3. Tyveri	72
4. Voldsforbrytelser	75
5. Motorvognkjøring i påvirket tilstand	78
6. Narkotikaforbrytelser	81
Bilag 1:	
Eksempler på straffutmåling for tyveri i de forskjellige land	87
Bilag 2:	
Eksempler på straffutmåling for voldsforbrytelser i de forskjellige land	145

I. Innledning

1 Nordisk strafferettskomité ble opprettet i 1960 i h h t en beslutning truffet på et møte mellom den danske, finske, norske og svenske justisminister. Island trådte inn i samarbeidet i 1963. Det påhviler komitéen etter justisministrenes nærmere beslutning å behandle spørsmål om ensartet nordisk lovgivning på strafferettens område, og å drøfte andre kriminalpolitiske spørsmål av prinsipiell karakter og felles nordisk interesse. Komitéen har ett medlem fra hvert av de fem nordiske land, men det er forutsatt at det i komitéens møter kan delta andre sakkyndige enn komitéens medlemmer.

Komitéen har til nå avgitt syv betenkninger: Om konfiskasjon (mai 1963),¹ om foreldelse (juni 1966),² om prøveløslatelse (april 1969),³ om avkorting for varetekt m v (juni 1971),⁴ om bøtestraffer (desember 1974),⁵ om prøveløslatelse (mars 1978)⁶ og om alternativer til frihetsstraff (mai 1980).⁷

Komitéen har dessuten beskjeftiget seg med enkelte andre strafferettslige spørsmål av felles nordisk interesse. I 1962 avga den en uttalelse om strafferegistrering.⁸ De strafferettslige regler i Norden om psykisk abnorme lovovertredere og særbehandling ble behandlet i en rekke møter fra 1966.

Ved utarbeidelsen av denne betenkningen har Den nordiske strafferettskomité bestått av følgende faste medlemmer:

Fra Danmark:

Professor dr juris Knud Waaben

Fra Finland:

Justitierådet Henrik Grönqvist

¹ Trykt som bilag til det danske straffelovråds betenkning om konfiskasjon (nr 355/1964) s 91–103 og til det norske straffelovråds innstilling om inndragning p g a straffbare handlinger (1970) s 54–64.

² Trykt som bilag til det danske straffelovråds betenkning om strafferettlig foreldelse m v (nr 473/1966) s 42–50 og til det norske straffelovråds innstilling om strafferettlig foreldelse (1969) s 23–30 samt Nordisk utredningsserie 1967:15.

³ Trykt i Nordisk utredningsserie 1970:3.

⁴ Trykt i Nordisk utredningsserie 1971:9.

⁵ Trykt i Nordisk utredningsserie 1975:5.

⁶ Trykt i Nordisk utredningsserie A 1978:6.

⁷ Trykt i Nordisk utredningsserie A 1980:13.

⁸ Trykt i Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab 1963 s 5–12.

Fra Norge:

Ekspedisjonssjef Georg Fr Rieber-Mohn (til februar 1981)

Professor dr juris Johs Andenæs (fra februar 1981).

Fra Sverige:

Justitierådet Per Jermsten.

Islands medlem, haestaréttardomari, dr Armann Snaevarr, har ikke deltatt ved utarbeidelsen av denne betenkningen.

Foruten de nevnte medlemmer av komitéen har følgende sakkyndige deltatt i denne del av komitéarbeidet:

Fra Danmark:

Afdelingschef Michael Lunn

Kontorchef Michael Elmer

Fuldmægtig Ida Heide-Jørgensen

Fra Finland:

Justitierådet Per Lindholm

Fra Norge:

Høyesterettsdommer Helge Røstad

Byråsjef Knut Brofoss

Fra Sverige:

Hovrättslagmannen Carl Johan Cosmo

Departementsrådet Johan Munck

Hovrättsassessor Axel Lundqvist

Hovrättsassessor Sten Heckscher

2 I de nordiske land har det i de senere år vært foretatt en rekke utredninger om sanksjonssystemet. Det har vært et gjennomgående trekk at man har ønsket en begrensning i frihetsstraffens anvendelse. På bakgrunn av disse utredninger og betenkninger ble Nordisk strafferettskomité ved en beslutning truffet av de nordiske justisministre i november 1978 bedt om å ta opp spørsmålet om sanksjonssystemet og alternativer til frihetsstraff. Det var forutsetningen at man i dette arbeidet skulle bygge på utredninger som allerede eksisterte i de forskjellige land.

I den betenkning om alternativer til frihetsstraff som ble avgitt i mai 1980, fullførte komitéen første del av dette oppdraget. Det fremgår av denne betenkningen hvilket materiale man her bygget på fra de ulike landene. I den foreliggende delbetenkning har komitéen fullført oppdraget idet man her behandler spørsmål vedrørende straffutmåling. Komitéen har ikke begrenset sin drøftelse til spørsmål som har direkte sammenheng med en reduksjon av anvendelsen av frihetsstraff.

3 I betenkningen om alternativer til frihetsstraff gir komitéen i avsnitt 2 en oversikt over sanksjonssystemet i de enkelte landene. I denne betenkningen vil komitéen søke å gi en oversikt over de regler som gjelder for valg av sanksjonsformer og for hvor streng straffen skal bli innenfor den enkelte sanksjonsform. Som et gjennomgående trekk i nordisk lovgivning kan det sies at lovgivningen i det vesentlige bare regulerer

yttergrensene for disse valgene, mens det stort sett har vært overlatt til domstolene nærmere å fastlegge straffutmålingsnivået for de enkelte lovbruddstyper. Det har derfor vært nødvendig for komitéen ikke bare å ta opp lovbestemmelsene til nærmere drøftinger, men også ta for seg en del av de mest sentrale straffutmålingsmomenter som er utviklet i domstolspraksis.

Komitéen har i denne betenkning valgt å konsentrere seg om de rene straffesanksjoner, og i det vesentlige om bruken av fengselsstraff. I alle nordiske land eksisterer det særreaksjoner (eks: sikring, forvaring, overlåmning til sluten psykiatrisk vård osv) som er reaksjoner på lovbrudd. Tendensen i de nordiske land har i de senere år vært at man i stigende utstrekning har forlatt systemet med særreaksjoner. Under enhver omstendighet er systemene nokså forskjellige fra land til land, de gjelder et begrenset antall lovbrutere og de reiser problemer som er nokså forskjellige fra dem som knytter seg til straffutmåling. Komitéen har av disse grunner valgt å se bort fra særreaksjonene i denne betenkningen. Av samme grunn har komitéen heller ikke kunnet gå inn på tiltak som kan ha forbindelse med lovbrudd, og som iverksettes av organer utenfor straffesystemet (barnevernmyndighet o l).

Begrepet straffutmåling har en ulik betydning i de ulike nordiske land. I Sverige og Finland vil man gjerne skille mellom påføljdsval og straffutmåling (straffmåling). Påføljdsval representerer da valg av sanksjonsform, mens straffutmåling betegner hvor streng sanksjon som ilegges innenfor den enkelte sanksjonsform. I Danmark og Norge vil begrepet straffutmåling gjerne omfatte både sanksjonsvalget og straffutmåling i den snevrere forstand som er nevnt ovenfor. I denne betenkning vil komitéen legge til grunn at straffutmåling, med mindre noe annet er sagt i det enkelte tilfelle, omfatter både sanksjonsvalget og fastsettelsen av straffens strenghet innenfor den enkelte sanksjonsform.

Et annet terminologisk problem gjelder bruken av begrepet betinget dom. Begrepsdannelse og systematikk varierer her fra land til land. For å forenkle fremstillingen vil uttrykket betinget dom i det følgende bli tatt i vid betydning. Det omfatter for det første dom på utmålt fengselsstraff hvor soningen utsettes på betingelse av at det ikke skjer nye lovbrudd i prøvetiden, enten det er knyttet vilkår, f eks om tilsyn, til dette eller ikke (eksekusjonsutsettelse). Videre vil betinget dom også omfatte de tilfelle hvor straffutmålingen utsettes på betingelse av at det ikke skjer nye straffbare handlinger i prøvetiden (domsutsettelse). Betinget dom vil i denne betenkning også omfatte det tilfelle at lovbruteren blir dømt direkte til tilsyn uten at dette knyttes til en formell fritagelse for utsoning av fengselsstraff (skyddstillsyn). Komitéen antar at selv om disse reaksjonsformer har noe forskjellig formell oppbygging, har de store indre likheter og tjener stort sett de samme formålene. Felles for dem er at de utgjør alternativer til ubetinget frihetsstraff.

II. Regler om straffutmåling i de nordiske land

1 Det generelle maksimum for frihetsstraff

Tidsbestemt fengselsstraff kan i *Sverige* idømmes inntil 10 år, i *Finland* inntil 12 år, i *Norge* inntil 15 år (i visse tilfelle 21 år) og i *Danmark* og *Island* inntil 16 år.

I *samtlige nordiske land* utvides strafferammen hvis det foreligger sammenstøt av forbrytelser, jf om dette nedenfor under II.6. I disse tilfellene utvides også det generelle maksimum, i *Sverige* til 12 år, i *Finland* til 15 år, i *Danmark*, *Island* og *Norge* til 20 år. I *Danmark* og *Island* er det imidlertid ikke nok at det foreligger konkurrans. I tillegg må det foreligge særdeles skjerpene omstendigheter.

I *Sverige* har en fra 1 juli 1981 innført en særlig heving av maksimumstraffen ved gjentakelseslovbrudd. Hvis vedkommende tidligere er dømt til minst 2 års fengsel og nå har begått et lovbrudd som kan straffes med fengsel i mer enn seks år, øker den øvre strafferamme for lovbruddet med fire år. Det innebærer at lovbrudd som ellers er belagt med lovens maksimumsstraff 10 år, under særlige omstendigheter kan straffes med inntil 14 år i tilfelle hvor lovbrøtteren tidligere er idømt to års fengsel, ved konkurrans 16 år. Bakgrunnen for denne endringen i straffeloven er avskaffelsen av interneringssystemet.

Danmark, *Finland*, *Island* og *Sverige* har alle straffebestemmelser som gir adgang til å idømme fengsel på livstid. Mange av disse bestemmelsene gjelder forbrytelser mot statens sikkerhet som f.eks spionasje, forræderi, grove krigsforbrytelser e.l. Men de ulike straffelovene inneholder også en rekke bestemmelser som fastsetter livstidsstraff som maksimum for mer "alminnelige" forbrytelser. I praksis blir livstidsstraffen i de nordiske land anvendt så å si bare for drap (mord). (I *Sverige* har livstidsstraffen i ett tilfelle i de senere år blitt anvendt for grov spionasje.) Livstidsstraffen innebærer i praksis ikke at den dømte blir sittende i fengsel resten av sin levetid. Den adskiller seg fra de vanlige fengselsstraffer først og fremst ved at den i større grad enn disse er ubestemt. Det synes å være betydelig forskjell mellom de nordiske land m.h.t hva som er den faktiske gjennomsnittlige soningstid for livstidsdømte. Den varierer fra 7 til 8 år i *Sverige* til 14 til 15 år i *Finland*. Også innefor det enkelte land synes soningstiden for den enkelte livstidsdømte å variere mer enn det som gjelder for den som dømmes til tidsbestemt frihetsstraff.

2 Det generelle minimum for frihetsstraff

I Danmark og Island er minimumstiden for idømt fengselsstraff 30 dager. Ved siden av fengselsstraff har man i begge land heftestraft som i Danmark kan idømmes ned til 7 dager og i Island ned til 5 dager. I praksis er det liten forskjell på fengsel og hefte.

I Norge er minimumsstraffen 21 dager, i Finland og i Sverige 14 dager.

Danmark overveier f. t. å avskaffe heftesstraffen. I forbindelse med et slikt forslag vil det antakelig også bli foreslått å senke minimum for fengselsstraffen til 5, 6 eller 7 dager.

3 Særskilte maksima

Maksimumsstraffen i de enkelte straffebud har betydning i flere retninger. Først og fremst gir maksimumsstraff uttrykk for lovgiverens vurdering av grovheten av denne forbrytelsestype sammenlignet med andre gjerningstyper. Maksimumsstraffen har også betydning i prosessuell sammenheng, f.eks. for adgang til å bruke varetektsfengsel. Den har videre betydning for preskripsjonsfristens lengde.

I praksis er det sjelden at straffutmålingen i den enkelte sak nærmer seg straffebestemmelsens maksimum. Dette henger bl. a. sammen med at strafferammene er utformet med sikte på å fange opp også de groveste variantene av den enkelte lovbruddstype. I praksis vil det overveiende antall lovbrudd være av mer triviell karakter som ikke berettiger straff nær maksimum.

En viktig form for begrensning i straffutmålingen er de tilfelle hvor bøter er det eneste straffalternativ. I enkelte av de nordiske land inneholder lovgivningen bestemmelser om maksimumsstørrelsen på bøkene, mens dette ikke er tilfelle i andre. Under enhver omstendighet innebærer utelukkelsen av fengselsstraffen som straffalternativ både en klar markering fra lovgiverens side av lovbruddets mindre grovhet og en styring av den faktiske straffutmåling. Lovgivningen i de nordiske land gir likevel eksempler på at fengselsstraff er tatt med som et alternativ også ved de mer bagatellmessige lovbrudd særskilt i spesiallovgivningen, uten at behovet for dette er særlig grundig vurdert av lovgiveren.

4 Særskilte minima

I alle de nordiske land er det vanligste at de enkelte straffebestemmelser ikke inneholder særskilte minima. Det synes samtidig å være en tendens til at bruken av slike minima reduseres. En finner likevel visse forskjeller mellom de ulike landene. Mest utbredt er særskilte minima i Finland og Sverige, minst i Danmark og Norge.

Særskilte minima brukes dels til å markere at denne lovbruddstype hører til de grovere som fortjener relativt strenge straffer, samtidig som en tenker seg at det enkelte lovbrudd bare meget sjelden vil kvalifisere til lavere straff enn det som er fastsatt som lovens minimum. Men delvis er nok særskilte minima også blitt innført i tilfelle hvor lovgiveren har funnet at domstolenes praksis er blitt for mild. Det vanligste er likevel at lovgiverens markering av lovbruddets grovhet skjer gjennom fastsettelse av maksimumsstraff for lovbruddet, mens en nedad holder seg til det alminnelige minimum. Særskilte minima er særlig i bruk i de tilfelle hvor lovbruddet er beskrevet i sin allmenne form, men med særskilte strafferammer for grove tilfelle. Oftest skjer også her markeringen ved en utvidelse av maksimumsstraffen, men i visse tilfelle altså også ved fastsettelse av særskilte minima for de grove kategorier.

I det følgende gis en oversikt over en del lovbruddstyper hvor det er fastsatt særskilte minimumsstraffer i ett eller flere nordiske land. For informasjonsverdiens skyld er også maksimumsstraffen tatt med:

Forsettlig drap

Dansk	§ 237:	5–16 år
Finsk	21:1:	8–12 år (ved formildende omstendigheter: minimum 4 år)
	21:2:	livstid (mord)
	21:3:	drap etter begjæring, 6 mnd – 6 år
Norsk	§ 233:	6–21 år
	§ 234:	barnedrap, 1–8 år
Svensk:	3:1:	10 år eller livstid ("mord")
	3:2:	6–10 år ("drap")

Uaktsomt drap

Svensk	3:7:	hvis grovt, 6 mnd – 4 år
Finsk	21:9:	hvis grovt, 6 mnd – 4 år

Vold

Dansk	§ 246:	forsettlig grov legemsbeskadigelse, 1–12 år
Norsk	§ 231:	forsettlig betydelig legemsskade, 2–15 år, i visse tilfelle opp til 21 år
Svensk	3:6:	grov mishandling, 1–10 år
Finsk	21:6:	grov mishandling, 6 mnd–10 år

Frihetsberøvelse

Dansk	§ 261:	kvalifisert frihetsberøvelse, 1–12 år
	§ 215:	unndragelse av barn fra foreldremyndighet, 1–12 år

Finsk	25:1:	menneskerov, 4–12 år
	25:2:	bortførelse av barn, 6 mnd–4 år
	25:7:	bortførelse av kvinne, 6 mnd–8 år
	§ 223:	hvis kvalifisert, 1–15 år
Norsk	§ 225:	bringe i treldom etc., 1–21 år
Svensk	4:2:	1–10 år (bortsett fra mindre grovt)
	4:1:	menneskerov, 4–10 år eller livstid (bortsett fra mindre grovt)
	4:3:	hensette i nødtilstand, 1–10 år
<i>Ulovlig tvang</i>		
Svensk	4:4:	hvis grovt, 6 mnd–6 år
<i>Brannstiftelse</i>		
Finsk	34:1:	"mordbrand" 2–10 år, hvis kvalifisert 4–12 år
		(34:2) eller 6–12 år eller livstid (34:3)
Norsk	34:5:	sprengning, tilsvarende
	§ 148:	2–21 år (skjerpet minimum 5 år)
Svensk	§ 149:	unnlatelse av å forebygge eller bekjempe, 1–15 år
	13:1:	2–8 år (13:2: hvis grovt 6–10 år eller livstid)
	13:3:	sprengning m.v. (allmänfarlig ödelegelse), tilsvarende
<i>Flykapring</i>		
Finsk	34:14 a:	2–12 år (sml 14 b)
Norsk	§ 151 a:	2–21 år (med én unntagelse)
Svensk	13:5 a:	hvis grovt, 2–10 år eller livstid
<i>Voldtekt</i>		
Norsk	§ 192:	hvis samleie, 1–15 år, i visse tilfelle 21 år
Svensk	6:1:	2–10 år (sml. annet ledd om "våldförande": fengsel høyst 4 år)
Finsk	20:1:	6 mnd–10 år
<i>Kjønnslig omgang med barn</i>		
Finsk	20:3:	utukt med barn, 6 mnd–6 år, hvis grovt 2–10 år
Norsk	§ 195:	samleie med barn under 14 år, 1–10 år
Svensk	6:3:	hvis grovt, 2–8 år

<i>Alfonseri</i>		
Svensk	6:7:	grovt kopleri 2–6 år
<i>Pengefalsk</i>		
Finsk	37:1:	2–6 år, hvis kvalifisert 3–9 år
Norsk	§ 174:	3–15 år
Svensk	14:6:	hvis grovt, 2–8 år
<i>Dokumentfalsk</i>		
Svensk	14:3:	hvis grovt, 6 mnd–6 år
	14:4:	"undertryckande av urkund" hvis grovt 6 mnd–4 år
	14:5:	Signaturforfalskning, hvis grovt 6 mnd–4 år
	14:7:	"märkesförfalskning" hvis grovt 6 mnd–4 år
Finsk	36:5:	6 mnd–4 år, hvis kvalifisert 1–4, 1–6 eller 2–8 år
<i>Falsk forklaring</i>		
Finsk	17:2:	hvis uskyldig dømt ved falsk forklaring, 3 mnd–6 år (eller 6 mnd–8 år) og
	17:1	
	17:3:	falsk forklaring under ed 6 mnd–4 år
Norsk	§ 163:	falsk edelig forklaring, 6 mnd–8 år (sml §§ 164–165)
Svensk	15:1:	mened hvis grovt, 2–8 år
<i>Falsk anmeldelse m. v.</i>		
Finsk	26:1:	3 mnd–4 år (skjerpet 2–8 år) (sml 26:2)
Svensk	15:5:	falsk anklage, hvis grovt, 6 mnd–4 år
	15:8:	bevisforfalsking, samme
<i>Ran</i>		
Finsk	31:1:	6 mnd–10 år, hvis grovt 2–12 år
Norsk	§ 268:	6 mnd–10 år, i visse tilfelle opp til 21 år (i enkelte tilfelle også skjerpet minimum 2 år)
Svensk	8:5:	1–6 år (hvis grovt 8:6: 4–10 år)

Andre formuesforbrytelser

Finsk	32:1:	heleri, hvis kvalifisert, 6 mnd-3 år (hvis "yrke eller vane" 2-10 år)
	28:2:	tyveri, hvis grovt, 6 mnd-4 år
	29:2:	underslag, hvis grovt, 6 mnd-4 år
	31:4:	utpresning, 2 mnd-4 år
	36:1:	bedrageri, hvis kvalifisert, 6 mnd-4 år
	38:10:	åger, hvis kvalifisert, 6 mnd-4 år
	38:11:	skattebedrageri, hvis grovt, 6 mnd-4 år
	36:2:	forsikringsbedrageri, 6 mnd-6 år
Norsk	39:1:	konkursbedrageri, 6 mnd-6 år
	§ 318, 3:	heleri drevet sedvanemessig 6 mnd-6 år

Svensk: følgende forbrytelser hvis grovt:

	6 mnd-4 år:
8:7:	bilbrukstyveri
9:5:	åger
9:6:	heleri
9:9:	svindel
	6 mnd-6 år:
8:4:	tyveri
9:3:	bedrageri
9:4:	utpressing
10:3:	underslag
10:5:	utroskap mot arbeids- eller oppdragsgiver
11:2:	uredelighet mot garantister

5 Straffnedsettelsesgrunner

Samtlige nordiske land har generelle regler som på særlige vilkår gir adgang til å gå under de strafferammer som er fastsatt i de enkelte straffebestemmelser. Disse reglene har betydning i de tilfelle hvor det enten er fastsatt i et særskilt minimum for fengsels- eller bøtestraffen i den enkelte straffebestemmelse, eller den enkelte straffebestemmelse begrenser hvilke straffarter domstolen kan velge mellom (fengsel er f. eks. eneste straffmulighet). I tillegg har man regler som innebærer at maksimumsstraffen senkes i visse tilfelle.

Straffnedsettelsesgrunnene gir ikke mulighet til å gå under straffens allmenne minimum. Disse reglene får derfor ingen betydning i tilfelle hvor straffebestemmelsene kun inneholder bøtestraff, og hvor domstolene kan velge mellom samtlige straffarter og det heller ikke er fastsatt særskilte minima i straffebestemmelsen.

Nær beslektet med straffnedsettelsesgrunnene er reglene om straffbortfall. Disse reglene innebærer at vedkommende kjennes skyldig, men straffen settes p g a særskilte formildende omstendigheter til null. Forhold som kan begrunne straffbortfall, vil i alminnelighet også kunne gjøre den mindre, nemlig begrunne nedsettelse av straffen under et særskilt fastsatt minimum.

Reglene om straffnedsettelsesgrunnene er noe forskjellige i de nordiske land. Hovedtrekkene er følgende:

Etter dansk og norsk rett gir følgende forhold grunnlag for straffnedsettelse: Overskridelse av nødrett og nødverge, at handlingen er foretatt i berettiget harme eller foretatt under tvang eller overhengende fare, at vedkommende har forebygget de skadelige følger av den straffbare handling eller senere gjenopprettet skaden (etter dansk rett må dette ha skjedd frivillig, etter norsk rett kreves at han ikke visste at han var mistenkt), at handlingen var forøvd før vedkommende fylte 18 år (etter dansk rett kan bøter videre anvendes som straffealternativ for lovbrutere mellom 18 og 21 år selv om dette ikke er nevnt i straffebestemmelsen), at vedkommende har meldt seg selv og avgitt tilståelse (etter norsk rett forutsetter dette at han ikke visste han var mistenkt). Etter dansk rett kan straffen videre nedsettes når handlingen er begått under innflytelse av sterk sinnsbevegelse eller når det foreligger andre særlige opplysninger om gjerningsmannens sinnstilstand eller omstendighetene ved handlingen, og disse forhold taler for en mildere straff enn det som bestemmes ellers gir adgang til (strl § 85). Etter norsk rett kan straffen nedsettes når handlingen er foretatt under en forbigående sterk nedsettelse av bevisstheten som ikke er en følge av selvforskyldt rus. Bevissthetsnedsettelse som følge av selvforskyldt rus er ikke straffnedsettelsesgrunn etter norsk rett, derimot hvis rusen har ført til bevisstløshet.

Både i Danmark og Norge kan rettsvillfarelse lede til nedsettelse av straffen (henholdsvis § 85 stk 3 og 57), dersom den ikke er av en slik karakter at den leder til frifinnelse (jf henholdsvis § 85 stk 2 og § 57 første punktum siste alternativ).

Etter norsk rett skal forsøk alltid straffes mildere enn den tilsvarende fullbyrdede forbrytelse, jfr strl § 51. Dette innebærer bl a at maksimumsstraffen aldri kan nyttes. Når forsøk først er gjort straffbart, noe som ikke følger av gjerningsbeskrivelsen i den enkelte straffebud, men som er bestemt for forbrytelsers vedkommende i den generelle bestemmelse i strl § 49, kan regelen i § 51 under en viss synsvinkel ses som en bestemmelse om forsøk (til forskjell fra fullbyrdet forbrytelse) som en straffnedsettelsesgrunn. Også etter dansk rett kan straffen nedsettes i tilfelle av forsøk. Særlig gjelder dette dersom forsøket vitner om liten styrke eller fasthet i det forbryterske forsett.

De viktigste straffnedsettelsesgrunner i svensk rett er spesifisert nærmere i loven. Loven krever ikke at det foretas noen skjønsmessig

vurdering av om vesentlige grunner taler for straffnedsettelse, men slike overveielser vil naturligvis under enhver omstendighet få betydning ved den konkrete straffutmåling. Det gjelder for forsøk, visse former for medvirkning, lav alder (under 21 år, hvis vedkommende er under 18 år er regelen snudd om slik at fengsel bare kan nyttes hvis det foreligger vesentlige grunner for det), sjelelig abnormitet, overskridelse av nødverge og tilbaketreden fra visse allmennfaglige lovbrudd samt dokumentfalsk og falsk forklaring.

Også etter *finsk* rett er de viktigste straffnedsettelsesgrunner spesifisert i loven. Det gjelder for lav alder (under 18 år), nedsatt tilregnelighet, forsøk, medhjelpere, overskridelse av nødverge og nødtilstand. I disse tilfellene kan livstidsstraff ikke anvendes, men erstattes av en strafferamme på 2–12 år, tidsbestemt maksimumsstraff nedsettes til $\frac{3}{4}$ av den ordinære maksimumsstraff og særskilt minimum faller bort.

Mens den norske straffelovgivning gir adgang til nedsettelse av straffen under det fastsatte minimum og til en mildere straffart bare ved de enkelte straffnedsettelsesgrunnene som uttrykkelig er angitt i loven, har dansk, finsk og svensk strafferett regler om straffnedsettelsesgrunner også av mer generell art. Den *danske* strl § 85 nevnt ovenfor er såpass vid at den må kunne regnes som en generell bestemmelse om straffnedsettelse.

Etter *finsk* rett kan straffen nedsettes hvis det foreligger særlige grunner ("särskilda skäl") for det og "hinder icke möter med hänsyn till allmänt intresse".

Etter *svensk* rett er kravet at det foreligger vesentlige grunner ("synnerliga skäl") og at hensynet til den alminnelige lovlydighet ikke er åpenbart til hinder for straffnedsettelse (33 kap 4 §). De generelle grunner som i praksis tas i betraktning er i stor utstrekning de samme som dem som fremgår av de mer spesifiserte dansk-norske reglene, men de åpner naturligvis en viss mulighet for å ta i betraktning et bredere spektrum av omstendigheter. For svensk del begrenses dog den praktiske betydning av bestemmelsen som følge av uttalelser i forarbeidene om at reglene skal anvendes restriktivt.

6 Sammenstøt av forbrytelser (konkurrens)

Det er ikke uvanlig at tiltale og dom gjelder flere straffbare handlinger (realkonkurrens). En kan f.eks. tenke seg en tiltalebeslutning som gjelder såvel salg av narkotika som tyverier. Det hender også at en og samme handling innebærer flere lovbrudd (idealkonkurrens), f.eks. at en i forbindelse med promillekjøring kjører ned og skader en fotgjenger.

Lovgivningen vedrørende konkurrenstillfellene er noe forskjellige i de ulike nordiske land. Visse hovedprinsipper er imidlertid nokså ensartede. Hovedregel er at det idømmes en felles straff for de lovovertrædelser som blir pådømt under ett. Er frihetsstraff eneste straffmulighet ved

samtlig lovovertrædelser idømmes en felles frihetsstraff. Er bøter eneste straffmulighet ved samtlig lovovertrædelser, idømmes en felles bøtestraff. Er frihetsstraff straffmuligheten for ett av lovbruddene og bøtestraff straffmulighet ved et annet, kan domstolen velge mellom å ilegge en frihetsstraff i kombinasjon med bøtestraff (med unntak for Finlands vedkommende m.h.t. idealkonkurrens), eller den kan idømme en felles frihetsstraf hvor bøteovertrædelser anses som en skjerpende omstendighet.

I det følgende skal gis en kort redegjørelse for hovedreglene om konkurrens i de enkelte landene.

Danmark

Reglene om konkurrens finnes i strl § 88.

Ved konkurrens (både ideal- og realkonkurrens) idømmes en felles straff. Utgangspunktet etter dansk rett er at det ikke skjer noen utvidelse av strafferammen. Straffutmålingen skal skje innenfor den normale strafferamme, men det vil naturligvis ofte være et skjerpende moment at det foreligger konkurrens. I tilfelle hvor det foreligger brudd på flere forskjellige straffebestemmelser, skal straffen ilegges innenfor rammen av den strengeste straffebestemmelsen. Det skjer imidlertid en utvidelse av strafferammen hvor det i tillegg til konkurrens også foreligger særlig skjerpende omstendigheter. I disse tilfelle kan straffen overstige maksimum i den strengeste straffebestemmelse med opptil 50 prosent. Ubetinget eller betinget frihetsstraff kan kombineres med bøter dersom bøtestraffen er straffalternativ etter en av bestemmelsene. For så vidt gjelder betinget frihetsstraff følger dette også av reglene om betingete dommer (§ 58).

Finland

Reglene om konkurrens finnes i strl kap 7.

Etter finsk rett skiller mellom real- og idealkonkurrens. Ved realkonkurrens utmåles en særskilt straff for hvert lovbrudd innenfor den normale straffeskalaen for lovbruddet. Deretter legges de enkelte straffer sammen til en felles straff. Ved sammenlegging av frihetsstraffene inntreder det imidlertid en begrensning idet en tar utgangspunkt i den strengest idømte straff og til denne legger høyst halvparten av de øvrige frihetsstraffer. I praksis legger en oftest til kun en tredjedel av de øvrige frihetsstraffene. Hva straffen maksimalt kan bli, vil avhenge både av strafferammene for de enkelte lovbrudd og antall begåtte lovbrudd, men det absolutte maksimum er 15 år.

Ved idealkonkurrens idømmes en felles straff innenfor strafferammen for det alvorligste lovbruddet. Det at flere lovbrudd er begått, anses som en skjerpende omstendighet innenfor denne strafferammen. Hvis det

alvorligste lovbruddet medfører fengselsstraff, kan det, i motsetning til i de andre nordiske land, ikke nyttes en kombinasjon av frihetsstraff og bøtestraff selv om bøtestraff skulle være straffealternativ i en av straffebestemmelsene.

Det foreligger i Finland et forslag om endringer i reglene om konkurrens som vil legge dem nærmere opp til det som gjelder i de øvrige nordiske landene. Det foreslås her felles regler for ideal- og realkonkurrens. Hovedregelen er at det skal idømmes felles fengselsstraff som skal være høyere enn den strengest anvendelige minimumsstraff men ikke overstige den strengest anvendelige maksimumsstraff, den siste øket med to år.

Maksimum kan likevel ikke bli høyere enn det som blir resultatet hvis en legger maksimum for de enkelte lovbrudd sammen. Det foreslås videre åpnet adgang til felles frihets- og bøtestraff også for idealkonkurrensens vedkommende i de tilfelle hvor det ene lovbruddet rammes av frihetsstraff og det andre av bøtestraff.

Norge

Regler om konkurrens er gitt i strl §§ 62 og 63.

Reglene om konkurrens gjelder både for real- og idealkonkurrens. Det skal i begge tilfelle fastsettes en felles straff. Straffen må settes høyere enn det høyeste minimum i noen av de straffebestemmelser som kan anvendes. Videre utvides strafferammen i konkurrenstilfellene slik at straffen kan overstige maksimum i den strengeste straffebestemmelsen med inntil 50 prosent. Dette begrenses likevel av at maksimum ikke kan overstige summen av de anvendelige maksimumsstraffer.

Hvis en av bestemmelsene gir anvisning på frihetsstraff mens en annen omfatter bøtestraff, kan det i konkurrenstilfelle idømmes en kombinasjon av frihets- og bøtestraff. Alternativt kan imidlertid domstolene se overtredelsen av bøtesbestemmelsen som en skjerpende omstendighet ved utmålingen av frihetsstraffen.

Sverige

Reglene om konkurrens finnes i brottsbalken 1:6, 25:4–5 og 26:2.

Reglene gjelder både idealkonkurrens og realkonkurrens. Som hovedregel ilegges straffen som fellesstraff for samtlige lovbrudd. Straffens minimum utgjøres av det høyeste anvendelige minimum og maksimum av det strengeste maksimum forhøyet med to år. Straffen kan likevel ikke overstige samtlige maksima sammenregnet.

Loven gir også mulighet for å anvende dels bøter for en del av det straffbare forholdet og fengsel eller annen reaksjon for resten, dels fengsel for en del av det straffbare forholdet og betinget dom eller skyddstilsyn for resten.

III. Forholdet mellom lovgivning og domstoler – prinsipielle synspunkter

I Innledning

Alle nordiske land bygger på prinsippet om at straff bare kan ilegges på grunnlag av skreven lov. Man kan ikke helt unnvære gjerningsbeskrivelser som overlater avgrensningen til domstolenes skjønn, men det betraktes som ønskelig at lovgivningen selv så langt som mulig angir en klar grense mellom det straffbare og det straffri.

Derimot er lovgivningen i disse land lite spesifisert med hensyn til *hva slags og hvor streng* straff som skal anvendes hvis det først er på det rene at et lovbrudd er begått. Det enkelte straffebud setter riktignok visse rammer for straffanvendelsen, men disse er gjennomgående meget vide og innsnevrer bare i liten grad domstolenes valgfrihet. Straffemaksima i de enkelte straffebud er som regel så høye at domstolen sjelden beveger seg i nærheten av dem.

Mer begrensede for domstolenes utmålingsfrihet virker de minima som er fastsatt for mange straffebud, særlig ved at straffebudet bare gir anvisning på fengsel. Straffelovene inneholder også generelle minima for varigheten av frihetsstraff, varierende fra 5 til 21 dager. Det er som regel bare ved grove forbrytelser at det i tillegg er fastsatt en særskilt forhøyet minimumsstraff (se nærmere avsnitt II.4 og V.2). Det er også adgang til å gå under dette minimum hvis en av lovens særlige straffnedsettelsesgrunner foreligger (se nærmere avsnitt II.5). I tillegg til disse rammene inneholder de enkelte lands lovgivninger i varierende grad retningslinjer for valg av sanksjon og for fastsettelsen av straffen innenfor den enkelte straffart. Men disse er jevnt over nokså vage. Stort sett har de nordiske land overlatt til domstolene å avgjøre både hvilken vekt forskjellige momenter skal tillegges ved straffutmålingen og å bestemme straffenivået for de enkelte lovbruddstyper. De finske bestemmelser om straffutmåling i Strafflagens kap 6, som ble endret i 1976, er uttrykk for et ønske om å gi domstolene fastere retningslinjer å gå etter. Direkte gjelder bestemmelsene bare straffutmåling i snevrere forstand, det vil si utmålingen av straffen innen den enkelte straffart. Når det gjelder valget mellom forskjellige straffer (påføljdsvalet) anvendes imidlertid tilsvarende prinsipper.

Påtalemyndighetens ledelse kan utøve en viss styring ved instruksjoner til anklagerne om hvilke straffepåstander de bør nedlegge og hvilke

satser som bør brukes i forelegg om bøtestraff (strafföreläggande). Slike instruksjoner er selvsagt ikke bindende for domstolene, men kan nok indirekte ha en viss betydning også for deres praksis.

At det har vært overlatt til domstolene å avgjøre hvilken vekt forskjellige momenter skal ha ved straffutmålingen, innebærer ikke nødvendigvis at den enkelte domstol står fritt. Gjennom domstolenes praksis er det utviklet normer for hvordan straffutmålingen skal skje. Men siden straffutmålingen er en svært konkret virksomhet, vil en ikke finne prejudikater for straffutmåling på samme måte som når det gjelder rene rettsspørsmål. Derimot forekommer det ikke sjelden, iallfall i enkelte av landene, at domstolen formulerer generelle retningslinjer, f.eks. av typen at rattfylteri eller vold mot politiet medfører ubetinget fengsel hvis det ikke foreligger særlige grunner for det motsatte. Den veiledning som man kan få gjennom en enkelt dom om straffutmåling, er oftest begrenset. Men ved studium av en serie dommer på et bestemt område kan man få gode holdepunkter for hvilken straff det bør bli tale om i det enkelte tilfelle, selv om det aldri er en helt bestemt straff som kan trekkes ut av foreliggende praksis som den riktige.

Domsolenes betydning for normdanningen vil være avhengig av hvilke domstoler som er involvert og i hvilken grad avgjørelsene blir offentliggjort eller på andre måter brakt til sideordnede og underordnede domstolars kunnskap. Dette vil være avhengig av prosesssystemene i de enkelte land, og her er det betydelige forskjeller mellom landene. I Norge går anke over straffutmålingen direkte til Høyesterett, som behandler et stort antall straffutmålingssaker hvert år. De blir også alle publisert i Norsk Retstidende, enten ved fullstendig gjengivelse av viteringen eller ved et kort referat. Straffutmålingsspørsmål diskuteres også mer inngående i den norske høyesteretts avgjørelser enn det er vanlig i de øvrige land. I Sverige og Finland er færre straffutmålingssaker for Högsta Domstolen, og særskilt i Finland er det uvanlig med noen begrunnelse for straffutmålingen. Man har her ikke den samme autoritative koordinering av praksis som i Norge, og heller ikke den samme mulighet for en fastere normdanning. I Sverige har hovrätternes avgjørelser fått en øket betydning for de underordnede domstolars straffutmåling, fordi de nå publiseres i større utstrekning enn tidligere i en særlig publikasjon (Rättsfall från hovrätterna). Heller ikke i Danmark er det svært mange straffutmålingsaker som blir avgjort i Høiesteret. Det er her Østre og Vestre Landsret som spiller hovedrollen som ankeinstans for straffutmåling.

Selv om disse forskjeller mellom landene er betydelige, skal de ikke overdrives. Den norske høyesteretts praksis vil være temmelig konkret og har ikke som sitt fremste siktemål å utvikle generelle retningslinjer. Det er sannsynlig at denne praksis har sin største normdannende effekt for straffutmålingen ved normalt tilfelle av lovbrudd som hyppig behand-

les av straffeapparatet. Det fastlegges et straffenivå for disse typetilfellene. Derimot kan det nok være noe mer usikkert hvor sterk normdanningen er for vurderingen av avvik fra typetilfellet.

Ved siden av de normer for straffutmåling som utformes gjennom ankedomstolenes praksis, kan det ved de enkelte domstoler utformes seg sedvaner for straffutmåling i ofte forekommende typetilfelle. Derved blir det sørget for en viss ensartethet innenfor domstolsdistriktet, men ikke på landsbasis. I enkelte av landene er det klarlagt at det forekommer betydelige variasjoner fra den ene domstol til den andre, f.eks. i Sverige med hensyn til bruken av betinget dom ved rattfylteri.

Uformelle konferenser og diskusjoner mellom dommere fra forskjellige domstoler kan være et middel til å utjevne forskjeller. Ankedomstolene har også en mulighet for å veilede de underordnede domstoler om hvilke straffer de vil anvende i hyppig forekommende tilfelle. Et bemerkelsesverdig og praktisk viktig eksempel er de retningslinjer for sanksjonsfastsettelsen i saker om promillekjøring som Østre og Vestre Landsret i Danmark kunngjorde ved en sirkulærskrivelse av 22/6 1981 (nærmere omtalt i avsnitt X.5). En detaljert veiledningsvirksomhet av denne art kan vanskelig tenkes annet enn i enkle og takstbestemt tilfelle, som er typisk nettopp for dette område. I de øvrige nordiske land er en slik fremgangsmåte ikke brukt, og ville iallfall i enkelte av dem stride mot tradisjonelle forestillinger om ankedomstolenes oppgaver.

2 Forskjellige metoder for styring ved lovgivning

Komitéen har sett det som en del av sin oppgave å vurdere om lovgivningsmakten bør prøve å utøve en sterkere styring over domstolenes straffutmåling enn tilfellet er i dag. En slik styring kan tenkes gjennomført på forskjellige måter. En fremgangsmåte er å gi mer utførlige og presise generelle retningslinjer for straffutmålingen. En annen metode er å sette snevrere strafferammer i de enkelte straffebud. Også andre fremgangsmåter kan tenkes, f.eks. en normalstraff for hver type lovbrudd, med adgang for domstolen til å gå over eller under normalstraffen når særlige forhold tilsier det. Eller det kan gis regler som regulerer valget av reaksjon, f.eks. valget mellom fengsel og betinget dom, eller mellom fengsel og bot. Slike regler kan gis også for enkelte typer lovovertrædelser. Som et eksempel av stor praktisk betydning kan nevnes regelen i den norske vegtrafikklov § 31, 2 ledd: Ved motorvognkjøring med mer enn 0,5 promille alkohol i blodet nyttes fengselsstraff, når ikke særdeles formildende omstendigheter er til stede.

Sterkere styring av straffutmålingen kan man også få ved en mer spesifisert oppdeling av straffebud etter grovheten av det straffbare forhold. Strafferammene kan i så fall gjøres snevrere. En vidt oppdrevne spesifisering av denne art vil imidlertid gå ut over den enkelhet og

oversikt som også er et ønskemål for lovgivningen.

En viss styring fra lovgivningsmaktens side kan man også få ved uttalelser i lovmotiver. Særsilt i Sverige er dette en teknikk som har atskillig betydning. Som et praktisk viktig eksempel fra den seneste tid kan nevnes uttalelsen av den svenske riksdag i forbindelse med nedsettelsen av det generelle minimum for fengselsstraff til 14 dager, at straffer under en måned bare i "klara undantagsfall" burde forekomme ved promillekjøring.

For Danmarks vedkommende kan man nevne de retningslinjer for fastsettelsen av reaksjonen i saker om promillekjøring som er omtalt i avsnitt X.5. Retningslinjene ble som nevnt kunngjort i en sirkulærskrivelse fra landsrettene, men innholdet bygger i vesentlig grad på uttalelser i lovens motiver. Også ved den reduksjon av bruken av fengsel for vanlige vinningsforbrytelser som ble gjennomført ved lov av 1 juni 1982 (se avsnitt III.5), spilte uttalelser i motivene om hensikten med lovendringene en vesentlig rolle.

I det finske lagutskottets innstilling i 1976 om nye bestemmelser om straffutmåling ble det pekt på betydningen for en enhetlig utmålingspraksis av effektiv informasjon om lovens forarbeider. Det heter i innstillingen: "För nya brottsypers vidkommande borde det till exempel i ett lagförslags motivering konstateras, i vilken straffskala man har tänkt sig att normstraffet eller normalstraffzonen skall placeras".

3 Straffutmåling i lys av demokratisk ideologi

Ut fra en demokratisk ideologi kan det hevdes at straffutmåling inneholder mange verdivalg som bør være lovgiverens og ikke domstolenes sak. Nivået for straffene, og de prinsipper som legges til grunn ved fastsettelsen i det enkelte tilfelle, er av sentral kriminalpolitisk betydning. Det er derfor i og for seg et naturlig utgangspunkt at på samme måte som det er lovgiveren og ikke domstolene som bør trekke opp grensen for det straffbare, bør det være lovgiveren som avgjør graden av straffbarhet. Verdien av dette argument beror på i hvilken utstrekning det er mulig for lovgivningen å gi generelle regler som samtidig gir plass for den gradering som er ønskelig i det konkrete tilfelle.

I USA har det i de senere år vært sympati for å gå tilbake til et system hvor det til hver type forbrytelse svarer en bestemt straff, kanskje med mulighet for domstolene til å gå over eller under normalstraffen etter tilfellets beskaffenhet.

Bakgrunnen for denne bevegelsen må søkes i spesielle amerikanske forhold: Dels den ekstreme skjønnsmyndighet som ligger i den enkelte dommers hånd og den tilfeldighet og rettsulikhet som dette har ført med seg, dels systemet med ubestemte straffedommer, som legger en liknende skjønnsmyndighet til utskrivningsnemndene (Parole Boards). I de

nordiske land ville et system med straffer fiksert i loven selv bety et klart tilbakeskritt. Innenfor en og samme forbrytelseskategori kan det finnes enorme forskjeller i straffverdighet. Dette er det vanskelig å ha full oversikt over på lovgivningsstadiet; erfaring viser at når det er gitt bindende lovregler, f.eks. om minimumsstraffer, dukker det i praksis gjerne opp uforutsette tilfelle hvor loven virker urimelig. Vil man på den annen side gjøre loven elastisk nok til å muliggjøre den ønskelige nyansering i alle tilfelle, fører det lett til at lovens normerende betydning svekkes.

Det kan for øvrig i denne sammenheng nevnes at det i domstolene er et betydelig legmannsinnslag, noe forskjellig for de forskjellige land. Den folkelige rettsbevissthet får derved mulighet for å øve en viss innflytelse på straffutmålingen, selv om legmannselementet ikke er representert i de høyeste domstoler. Forholdet mellom yrkesdommernes og legdommernes syn på den rette straff er lite klarlagt, og kan variere med typen av lovbrudd. Både enkelte empiriske undersøkelser og et inntrykk basert på usystematisert erfaring tyder imidlertid på at det ikke er store systematiske forskjeller mellom legdommernes og de juridiske dommers vurdering. Det er også en vanlig iakttagelse at legfolk reagerer annerledes når de stilles overfor det enkelte tilfelle enn når de uttaler seg generelt. Mens det i alle nordiske land kan finnes en tendens til at det store publikum finner strafferettspleien for mild, blir innstillingen lett en annen når legmenn opptre som dommere i konkrete saker. Det er naturlig å regne med at det også blant politikere er en tilsvarende forskjell mellom vurderinger på det generelle plan og vurderinger av konkrete tilfelle. Dette betyr at de vurderinger som lovgivningen gir uttrykk for, kan gi en noe misvisende avspeiling av lovgivernes virkelige innstillinger. Det er vanskelig på lovgivningsplanet å danne seg noen konkret og realistisk forestilling om den virkelighet som domstolene møter i sitt arbeid med de enkelte saker.

Det kan være grunn til å nevne at den samfunnsdebatt og de kriminalpolitiske diskusjoner som finner sted innenfor de lovgivende organer og innenfor de forskjellige politiske partier, kan påvirke innstillingen hos domstolene selv om de ikke nedfeller seg i lovbestemmelser eller uttaler i lovmotiver. Selv om domstolene er selvstendige statsorganer, virker de i et demokratisk samfunn ikke i et vakuum, men i vekselvirkning med det omgivende samfunn og de strømninger som der gjør seg gjeldende.

4 Lovgivning som middel til ensartet straffutmåling

Et annet argument for en sterkere styring av domstolenes straffutmåling er hensynet til rettsenhet. Det er et viktig rettssikkerhetskrav at like tilfelle behandles likt. Særlig viktig er det ved et så fundamentalt inngrep i den personlige integritet som illeggelse av straff. Det kan tenkes at en sterkere lovregulering kan bidra til en økt enhetlighet i straffutmåling.

en. Fra finsk side mener man at de nye straffutmålingsregler fra 1976 har virket gunstig i denne retning, selv om de ikke fullt ut har oppnådd formålet. Hvor stor betydning lovregler skal ha for å gjøre straffutmålingen ensartet, beror på domstolsorganisasjonen. I Norge og Danmark, hvor ankeinstansene som foran nevnt har en sterk styrende funksjon overfor straffutmålingen ved de underordnede domstoler, vil man neppe oppnå noen større grad av ensartethet ved mer utførlige lovregler, med mindre man gjør disse så kategoriske at de avskjærer domstolene fra å legge vekt på individuelle omstendigheter ved lovbruddet i større utstrekning enn de finner rimelig. Om det er et rettferdighetskrav at like tilfelle behandles likt, kan det også sies å være et rettferdighetskrav at ulike tilfelle behandles forskjellig.

Synet på forholdet mellom lovgivning og domstoler ved straffutmålingen har sammenheng med andre kriminalpolitiske spørsmål.

Hvis man ser individualprevensjonen som det sentrale, er det naturlig at lovgivningen er tilbakeholdende med å gi direktiver – ut over det grunnleggende direktiv om å bygge på individualprevensjonen. Fra et individualpreventivt synspunkt må domstolens vurdering av hvilken reaksjon som i det konkrete tilfelle gir de beste utsikter til å avholde lovovertrederen fra nye forbrytelser, være avgjørende. Bindende regler i lovgivningen vil gripe forstyrrende inn i denne individuelle vurdering. Hensynet til ensartethet i straffutmålingen får ut fra dette syn mindre betydning.

Betrakter man almenprevensjon og rettferdighet som det viktigste grunnlag for straffesystemet stiller det seg annerledes. Har domstolene frihet ved straffutmålingen, vil straffenivået fastlegges ved en sum av enkeltavgjørelser. Det samme gjelder for vekten av de enkelte straffutmålingsmomenter. Særlig når det gjelder fastleggelsen av straffenivået for forskjellige typer av lovovertredelser, f.eks. forholdet mellom volds-kriminalitet og vinningskriminalitet, eller mellom tradisjonell kriminalitet på den ene side, skattesvik og moderne økonomisk kriminalitet på den annen side, kan det hevdes at dette er klart politiske vurderinger, som prinsipielt bør ligge hos lovgiveren.

Som et motargument kan anføres faren for at økt lovgivningsaktivitet på dette område kan gjøre straffutmålingen til en kasteball for skiftende politiske vinddrag i tiden. At spørsmålet er overlatt til domstolene, vil antakelig føre til større stabilitet, noe som kan ha sin betydning for den respekt og tillit som borgerne har til rettsmaskineriet.

5 Lovgivning som middel til å gjennomføre endringer

De foregående prinsipielle betraktninger fører ikke frem til noen klar konklusjon med hensyn til hvordan forholdet mellom lovgivning og domstoler bør være på straffutmålingens område. Avgjørende for om

man skal ønske en sterkere styring fra lovgivningens side over domstolenes straffutmåling, må etter komitéens mening være en vurdering av hvor godt eller dårlig det nåværende system fungerer. Vesentlige endringer lar seg, iallfall på kort sikt, som regel ikke gjennomføre på annen måte enn ved at lovgivningen griper inn. I så fall må man ta på kjøpet de ulemper som kan følge med.

Det skal her refereres to eksempler fra de senere år på at lovgivningen har grepet inn for å endre den eksisterende straffutmåling for visse overtredelser.

Det ene eksempel er den revisjon av lovgivningen om motorvognkjøring i påvirket tilstand (rattfylleri) som ble gjennomført i Finland i 1977. Samtidig med at man tok sikte på å øke oppdagelsesrisikoen ved gjennomføring av rutinekontroller, tilsiktet man også å gradere straffene etter grovheten av overtredeisen, og å senke straffenivået bl.a. for å lette den vanskelige situasjon innenfor fengselsvesenet. Gjennom reformer innførtes faste promillegrenser. Hvis alkoholkonsentrasjonen i blodet ligger mellom 0,5 og 1,49 promille, dømmes overtrederen for *rattfylleri*. Strafferammen er bøter eller fengsel i høyst tre måneder. Det primære kriterium for *grovt rattfylleri* er at blodalkoholkonsentrasjonen er minst 1,5 promille. Straffen er da fengsel i opptill to år eller minst 60 dagsbøter. Maksimum etter den tidligere lov var fengsel opp til fire år. I regjeringens proposisjon ble det gitt visse antydninger om straffutmålingen. Bøter skulle være normalstraffen for rattfylleri. For grovt rattfylleri ble det nevnt at bøter skulle kunne idømmes i tillegg til betinget fengselsstraff. Reformen ble fulgt opp gjennom aktiv informasjon til dommerne. Resultatet kan kort sammenfattes på denne måte: Straffutmålingspraksis er blitt mer ensartet og straffenivået har sunket kraftig. I 1975 utgjorde rattfylleristene ca 25 % av det daglige fangetall. I 1982 var andelen ca 13 %. De absolutte tall var sunket fra 1 102 til 521 personer.

Det annet eksempel er den formildelse av straffutmålingen for vanlige vinningsforbrytelser som ble gjennomført i Danmark ved lovendring av 1 juni 1982. Det skjedde her en endring i strafferammene bl.a. for tyveri, underslag, bedrageri og heleri. Den normale maksimumsstraff for disse forbrytelser var tidligere fengsel i 1 år og 6 måneder, i gjentakelsestilfelle 2 år og 6 måneder. Ved loven gikk det forhøyede straffemaksimum i gjentakelsestilfelle ut av strl § 285, slik at straffemaksimum i alle tilfelle er fengsel i 1 år og 6 måneder, med mindre en strengere strafferamme i § 286 om tyveri m.v. av særlig grov beskaffenhet finner anvendelse. Samtidig ble det i lovmotivene gitt uttrykk for et ønske om en senkning av straffutmålingen på gjennomgående en tredjedel. Lovendringen tok også sikte på en utvidet anvendelse av betingede dommer og av bøtestraff for mindre vinningsforbrytelser etter strl § 287. Bakgrunnen for lovendringene og uttalelsene i forarbeidene var dels et ønske om å bidra til en nedkriminalisering av vinningsforbrytelser, dels et aktuelt behov for å

redusere de meget alvorlige plassproblemer i fengslene. I hvilken utstrekning formålet med lovendringene er oppnådd, er det i dag for tidlig å uttale seg om med bestemthet.

I stedet for å prøve å gi noe generelt svar på hvordan kompetansefordelingen mellom lovgivningsmakten og domstolene bør være på dette område, vil komiteén ta opp problemet mer konkret i forbindelse med de reformspørsmål som blir drøftet i det følgende. Når det gjelder betydningen av generelle straffutmålingsregler i loven, viser man til drøftelsen i avsnitt VIII.

IV. Generelle rammer for frihetsstraff

1. Livstidsstraffen og det generelle maksimum for tidsbestemt frihetsstraff

De forskjellige nordiske land har alle generelle maksima for frihetsstraff. Det er i Danmark (og Island) 16 år (i visse sammenstøtstilfelle 20 år), i Finland 12 år (ved realkonkurrens 15 år), i Norge 15 år (i sammenstøtstilfelle 20 år) og i Sverige 10 år (i sammenstøtstilfelle 12 år, og med 4 års forhøyelse i visse særlig grove tilbakefallstilfelle). Alle landene, med unntak av Norge, har dessuten fengsel på livstid ved endel særlig alvorlige forbrytelse. I Norge ble livstidsstraffen opphevet ved lov av 12 juni 1981, og erstattet med fengsel i 21 år for de forbrytelser som tidligere hadde fengsel på livstid i strafferammen.

Spørsmålet om livstidsstraff og maksima for frihetsstraff må ses på bakgrunn av benådningspraksis og reglene om prøveløslatelse. De vanlige soningstider for livstidsstraffer har i de senere år ligget på ca 12 år i Danmark, 14–15 år i Finland, 11–12 år i Norge og 7–8 år i Sverige.

Bruken av livstidsstraff har i alle land vært for nedadgående, og straffen brukes nå bare i enkelte tilfelle av særlig opprørende forbrytelser. I femåret 1974–1978 ble 3 personer i Danmark, 10 i Finland, 3 i Norge og 3 i Sverige dømt til livsvarig fengsel. Alle dommene gjaldt forsettlig drap (i Sverige og Finland: mord), alene eller kombinert med andre forbrytelser. (I 1979 ble én person i Sverige dømt til livsvarig fengsel for grov spionasje m m).

Da fengsel på livstid ble opphevet i Norge i 1981, var det argumenter av noe forskjellig art som ble brukt. Det ble pekt på at hvis livstidsstraffen skulle praktiseres etter sin ordlyd, ville dette være vanskelig å forene med humanitetsforestillingen i samfunnet i dag. Etter den praksis som er fulgt med hensyn til benådning og løslatelse på prøve, gir truselen om fengsel på livstid ikke noe reelt bilde av hva som faktisk gjelder, noe som må anses prinsipielt uheldig. Det sies i proposisjonen at man kanskje kan hevde at selve begrepet livstidsstraff kan gi en ekstra almenpreventiv virkning, men det må antas å være relativt velkjent at denne trusel ikke innebærer noen realitet. Departementet antok også at den faktiske straffetid er såpass hard at den i seg selv skulle virke avskrekkende nok.

Som en annen uheldig side ved livstidsstraffen ble pekt på den tidsu-bestemthet som den medfører. Selv om det har utviklet seg visse retningslinjer for løslatelse, er variasjonene for løslatingstidspunktet større for livstidsdømte enn for andre kategorier av innsatte. Det ble opplyst at den faktiske soningstid for livstidsfanger i 1970-årene hadde variert fra

under 10 år til over 15 år.

Det ble videre pekt på – bl a av Norsk Fengselstjenstemannsforbund – at livstidsstraffen skaper et særlig problem når den innsatte begår nye lovbrudd i soningstiden, f.eks angrep på tjenestemenn i fengslet eller lovbrudd under permisjon. Siden han er dømt til fengsel på livstid, kan det ikke idømmes ny fengselsstraff i slike tilfelle. I stedet ga loven anvisning på dom til innsettelse i enerom i inntil 6 år, en reaksjon som ut fra humanitetshensyn ble karakterisert som klart betenkelig. Bestemmelsene om dom til innsettelse i enerom ble opphevet i forbindelse med avskaffelsen av livstidsstraffen.

Stortingets justiskomiteé sa seg enig i at fengsel på livstid er en foreldet straffeform, og sluttet seg for øvrig til vurderingene i proposisjonen. I Stortinget ble forslaget om opphevelse av livstidsstraffen vedtatt enstemmig. Det ble både i proposisjonen og av Justiskomiteéen uttalt at man ikke ved opphevelsen av livstidsstraffen tok sikte på noen endring av de faktisk utholdte straffetider. Prøveløslatelse for dem som i fremtiden blir dømt til fengsel i 21 år, kan skje etter 12 år, men Justiskomiteéen forutsatte at løslatelse i slike tilfelle skjer etter individuell prøving. I en viss motsetning til argumentasjonen i proposisjonen regnet altså Justiskomiteéen med å opprettholde et moment av ubestemthet.

Den militære straffelov og den særlige lovgivning om straff for utenlandske krigsforbrytere ble holdt utenfor endringen. Det vil etter denne lovgivning fortsatt være en viss adgang til å idømme fengsel på livstid for forbrytelser under krig.

Fra et prinsipielt humant synspunkt kan avskaffelse av livstidsstraffen synes å være et naturlig og nærliggende ønskemål. Vekten av dette argument svekkes imidlertid vesentlig ved det som foran er opplyst om de faktiske soningstider for livstidsdømte. Og spørsmålet om livstidsstraffen kan ikke ses isolert. Avskaffelse av livstidsstraffen kan føre til krav om høyere maksimum for tidsbestemt fengsel, eller om anvendelse – eller øket anvendelse – av bestemmelser om tidsbestemt internering. Vinningen fra humanitetssynpunkt kan i så fall bli tvilsom. I Norge, som nylig har avskaffet livstidsstraffen, er maksimum for tidsbestemt frihetsstraff høyere enn i de øvrige nordiske land. I dagens situasjon vil komiteéen avstå fra noen bestemt rekommendasjon med hensyn til livstidsstraffen og lovens maksimum for tidsbestemt frihetsstraff. Man vil likevel bemerke at fengsel på livstid aldri bør være obligatorisk. Domstolen bør alltid ha mulighet for å velge en tidsbestemt frihetsstraff. Derved kan bruken av livstidsstraff gradvis reduseres i takt med utviklingen av humanitetsforestillingene i samfunnet. Når livstidsstraffen i Finland er brukt atskillig mer enn i de øvrige nordiske land, henger det antakelig til dels sammen med at livstidsstraff er obligatorisk for mord.

2 Det generelle minimum for frihetsstraff

Komiteéen konstaterer at det ikke er noen nordisk rettsenhet når det gjelder fengselsstraffens allmenne minima. Minimum for fengselsstraff er 30 dager i Danmark og Island, 14 dager i Finland og Sverige (i Sverige nedsatt fra en måned i 1981), og 21 dager i Norge. I tillegg har man i Danmark og Island hæfte, som kan gå ned til 7 dager i Danmark, 5 dager i Island.

Det bemerkes at de bestemmelser i straffelovene som gir adgang til under visse omstendigheter å gå under den fastsatte minimumsstraff, ikke gir adgang til å gå under det generelle minimum for frihetsstraff.

Noen *forhøyelse* av de nåværende minima kan det etter komiteéns oppfatning ikke være tale om.

Derimot er det grunn til å vurdere muligheten for en *reduksjon* av minima. I tilfelle hvor domstolene finner det riktig å idømme en kort fengselsstraff, kan minimumsstraffen føre til at fengselsstraffen blir lengre enn det domstolene ville ha utmålt om de stod fritt. I hvilken utstrekning dette er tilfelle, er noe usikkert. Det kan således nevnes at minstestraffen i Finland har vært 14 dager helt siden man fikk straffeloven av 1889, men at straffer under en måned ytterst sjelden forekommer i praksis.

For motorvognkjøring i påvirket tilstand (promillekjøring, rattfylleri) blir det i de fleste av landene hyppig idømt frihetsstraffer på eller ned mot minimum. Her synes det rimelig å tenke seg at en reduksjon av det generelle minimum vil slå ut i straffeutmålingen. Det kan likevel bemerkes at da man i Sverige med virkning fra 1 juli 1981 senket minimum fra en måned til 14 dager, uttalte Riksdagen at fengselsstraff på under en måned bare "i klara undantagsfall" burde forekomme ved promillekjøring. Siden omtrent to tredjedeler av idømte straffer på en måned i Sverige har vært for promillekjøring, vil et slikt direktiv i høy grad begrense den praktiske betydning av den foretatte lovendring. Det er nylig lagt frem et forslag om visse endringer på dette område (Promemoria Ds Ju 1983:6 Trafiknykterhetsbrotten).

Ved andre lovovertridelser forekommer straffer på minimum eller helt ned mot det ikke like ofte; dette kan variere noe fra land til land. Det kan likevel være grunn til å tro at senkingen av det allmenne minimum også her vil ha en tendens til å trekke lengden av straffene nedover. Hvor langt ned det er mulig å gå for de relativt bagatelmessige lovbrudd, vil naturlig også påvirke straffutmålingen for de noe grovere. Et redusert minimum gir muligheter for å redusere straffen også for disse uten at hovedprinsippet om forholdsmessighet mellom lovovertrudelse og straff oppgis.

Komiteéen er oppmerksom på at det kan være visse farer forbundet ved å senke minimumsstraffen, særlig hvis en går svært langt ned. Adgangen

til å illegge helt korte straffer kan gjøre det mer fristende for domstolene å slå til med en kort, ubetinget fengselsstraff istedenfor en bot eller en betinget fengselsstraff. En slik utvikling vil etter komitéens mening være uheldig.

Et annet argument som undertiden anføres mot å senke minimum, er at svært korte straffer kan skape administrative problemer for fengselsmyndighetene. Komitéen vil imidlertid her peke på at en i samtlige land har ordningen med subsidiær soning av fengselsstraff, og her kan det være tale om soning av noen få dager. En kjenner ikke til at dette har skapt nevneverdige administrative vansker. Videre skjer innsetting og løslating av varetektsfanger plutselig uten nevneverdig tid til administrasjon. Komitéen er derfor tilbøyelig til å mene at de administrative mot hensyn ikke er særlig tungtveiende.

En tradisjonell innvending mot de korte frihetsstraffer har vært at de har frihetsstraffens skyggesider i retning av å stemple lovovertrederen og gjøre ham fortrolig med et kriminelt miljø, samtidig som de er for korte til å gi fengselsoppholdet et positivt innhold. I Vest-Tyskland er det som utslag av denne tankegang i forbindelse med strafferettsreformene på 1970-tallet bestemt at frihetsstraffer under 6 måneder bare skal ilegges under særlige omstendigheter, og slike straffer skal gjøres betinget hvis fullbyrdelsen av straffen betraktes som unødvendig for å hindre nye lovovertridelser fra tiltalte (Strafgesetzbuch §§ 47 og 56).

Hvis man skulle legge avgjørende vekt på denne argumentasjon mot korte frihetsstraffer, måtte man imidlertid gå betydelig høyere enn til de minstestrafte som man i dag har i de nordiske land. Dette kan ikke betraktes som aktuelt. Komitéen mener at tankegangen bygger på urealistiske forutsetninger med hensyn til hva man kan oppnå med et fengselsopphold. Det er lite som tyder på at et lengre fengselsopphold gir en gunstigere prognose enn et kortere. Atskillige undersøkelser tyder på at det motsatte er tilfellet. De korte fengselsstraffer anvendes uten egentlige behandlingsmessige formål; de tar sikte på å være en følelig reaksjon som ligger i selve frihetsberøvelsen.

Et moment ved avveiningen er hvilken betydning en nedsettelse av minstetiden vil ha for den almenpreventive virkning av frihetsstraffen. Å si noe bestemt om dette er vanskelig; betydningen vil for øvrig avhenge av hvor meget den kortere minimumstid vil bli brukt i praksis. Innenfor nokså vide grenser antar komitéen at det er straffens art mer enn lengden som er avgjørende for den almenpreventive virkning. Om straffen i enkelttilfelle fastsettes til to eller tre uker eller en måned må antas å ha en meget begrenset betydning. Dette resonnement kan naturligvis ikke drives hvor langt som helst. Det er egnet til å svekke det alvor som bør stå av frihetsstraffen om den kan gå ned til noen få dager. I denne forbindelse vil også formene for avtjening av de korte frihetsstraffer være av betydning.

Som det fremgår av det foregående, er det vanskelig å finne avgjørende holdepunkter for fastsettelsen av et generelt minimum for fengselsstraffen. Komitéen er imidlertid blitt stående ved at det burde være mulig for samtlige land å gå ned til 14 dager uten overveiende uheldige sideeffekter. Det er delte meninger i komitéen om det er forsvarlig å gå til en ytterligere forkortelse. Dette spørsmål vil bli aktuelt i Danmark i forbindelse med en ventet avskaffelse av hæftestrafte, hvor minimum er 7 dager. Under drøftelsene i komitéen er det fra dansk side uttalt at det i forbindelse med avskaffelse av hæftestrafte mest sannsynlig vil bli foreslått et generelt minimum for fengsel som ikke ligger over 7 dager.

Under drøftingen av om det alminnelige minimum bør senkes, har komitéen også berørt spørsmålet om det vil kunne være en fordel om korte fengselsstraffer utmåles i dager. Praksis er her forskjellig i de ulike land. Danmark nytter dager for straffer under tre måneder, Norge for inntil 4 måneder. I Finland og Sverige er det vanlig å utmåle straffen i hele måneder, selv om det ikke er noe i veien for at straffen fastsettes f.eks. til en måned og 10 dager eller to måneder og 15 dager.

Ulempen med å utmåle straffen i måneder er at det blir nokså lange sprang. Straffen kan derfor bli høyere enn ønskelig, f.eks. i et tilfelle der domstolen finner lovbruddet grovere enn det som kvalifiserer til en måneds fengsel. Hvis det er tradisjon for å holde seg til måneder, er alternativet 2 måneder. Hvis en utmåler straffen i dager, kan en kanskje nøye seg med 40–50 dager for å markere grovheten. Straffutmåling i dager kan således gi muligheter for en viss reduksjon i bruken av fengsel.

Et mulig argument mot å gå over til dager er at straffutmålingen kan bli mindre enhetlig. Ved at det bare eksisterer nokså grove kategorier, er det lettere for domstolen å treffe den rette kategori enn hvis den kan velge mellom en rekke muligheter. Betydningen av dette skal ikke overvurderes. Selv om domstolen teoretisk sett kan velge et hvilket som helst antall dager, f.eks. 47 eller 53, viser det seg i praksis at det er et begrenset antall straffposisjoner som blir vanlige, f.eks. 40, 50, 60 eller 75 dager. En utmåling av korte frihetsstraffer i dager gir en mulighet til å foreta den gradering som domstolen finner ønskelig, uten at man kan se at dette er forbundet med noen vesentlig ulempe.

Komitéen mener derfor at det kan være grunn til i større grad å innføre straffutmåling i dager i de land som nå ikke gjør dette. På et eller annet stadium vil det imidlertid være nødvendig å gå over til måneder, og komitéen finner at dette stadium bør ligge omkring 3 eller 4 måneder.

V. Strafferammene for de enkelte straffebud

1 Maksimumsstraffen

Maksimumsstraffen i de enkelte straffebud gir uttrykk for lovgiverens vurdering av grovheten av de forskjellige gjerningstyper. Maksimumsstraffen er også ofte tillagt prosessuell betydning, f.eks. for adgangen til å bruke varetektsfengsel. I de land hvor de groveste forbrytelser allerede i første instans behandles ved en høyere domstol (landsretten i Danmark, lagmannsretten i Norge), er det normalt maksimumsstraffen i vedkommende straffebud som er avgjørende for domstolens kompetanse.

For de fleste typer av lovovertridelser ligger tyngden av straffedommene i den nederste del av strafferammen, og det er få dommer som nærmer seg henimot maksimum. At dommene fordeler seg på denne måte, henger sammen med at strafferammen må gå tilstrekkelig høyt til å dekke også den groveste tenkelige form for overtrådelse, samtidig som de fleste overtridelser er av mer triviell karakter. Det forekommer imidlertid også utvilsomt straffemaksima som etter nåtidens syn er unødige høye. Dette kan henge sammen med når loven ble vedtatt. Særlig når det gjelder vanlige vinningsforbrytelser, er synet i de nåværende velstandssamfunn betydelig mildere enn i tider som sett med nåtidens øyne var preget av fattigdom og stor klasseforskjell. Etter den norske straffelov er således normalstraffen for simpelt tyveri fengsel inntil 3 år, for grovt tyveri fengsel inntil 6 år. Særlig strafferammen for simpelt tyveri er betydelig høyere enn påkrevet. Det er vanskelig å tenke seg tyveri som gir grunnlag for årelange straffer uten at forholdet må betraktes som grovt tyveri.

Komitéen vil fremheve at maksimum i de enkelte straffebud ikke bør settes høyere enn nødvendig, og det bør sørges for at de revideres etter som endringer i samfunnsforhold og vurderinger gjør det naturlig. Om et system med normalstrafferammer og siderammer for særlig grove eller særlig lette tilfelle vises til avsnitt V.3.

Ved de mer bagatellmessige lovbrudd er det ofte bare bot som kan anvendes. De særlige problemer i forbindelse med bøtemaksima eller utmålingen av bøter og subsidiær frihetsstraff vil ikke bli behandlet i betenkningen. Man viser her til komitéens betenkning fra 1974 (NU 1975:5 Bøtesstraffet).

I allfall i enkelte av landene er det en tendens til rutinemessig å ha fengsel med som straffalternativ også ved straffebud hvor det i praksis er

utenkelig å anvende annet enn bøter. Komitéen anser dette prinsipielt uheldig og mener at fengselsalternativet bør beholdes for de straffebud hvor det kan tenkes anvendt i praksis. Spørsmålet har særlig betydning for spesiallovgivningen. Man er imidlertid oppmerksom på at strafferammen kan ha forskjellige sidevirkninger f.eks. for preskripsjon og for adgangen til bruk av varetektsfengsel. Disse spørsmål krever således særlig overveielse ved en sløyfing av fengselsstraff som straffalternativ.

2 Særskilte minima

Som det fremgår av fremstillingen i avsnitt II.4, har alle land straffebestemmelser som inneholder særskilte minimumsstraffer. Frekvensen av disse er imidlertid forskjellig. Minst utbredt er de i Danmark og Norge, mest i Sverige og Finland. Tendensen synes i samtlige land å ha vært minsket bruk av slike særlige minima. Den vanlige lovgivningsteknikk er å fastsette en maksimumsstraff og nedad holde seg til det alminnelige minimum, likevel så at mange bestemmelser bare gir adgang til å bruke fengsel (betinget eller ubetinget).

Den finske straffelovkomitéen har imidlertid drøftet en tanke om omlegging av straffeloven slik at lovbruddene deles inn i fem grupper etter deres grovhet. Til hver av gruppene hører en bestemt straffeskala:

- 1) grov forbrytelse: fengsel fra 2–8 år
- 2) alvorlig forbrytelse: fengsel 8 mnd. – 3 år
- 3) forbrytelse: bøter – fengsel inntil 1 år
- 4) alvorlig forseelse: bøter – fengsel inntil 90 dager
- 5) forseelse: bøter

Etter denne modellen vil minimumsstraff fastsettes i relativt mange straffebestemmelser. Det er imidlertid ikke meningen å gjøre minimum absolutt bindende for domstolene.

Det synes altså å være to tendenser som gjør seg gjeldende i nordisk kriminalpolitikk for tiden. På den ene siden går de reformer som har vært gjennomført, med visse unntak – i retning av å begrense bruken av særskilte minima. På den annen side forsøker man ved den finske totalrevisjonen av straffelovgivningen å innarbeide et fastere forhold mellom de ulike lovbrudd og gruppere dem i få og klart avgrensede straffverdighetskategorier hvor bl.a. særskilte minima vil spille en viktig rolle ved markeringen av lovbruddets grovhet.

Det er to argumenter som kan anføres til fordel for slike minima. Det ene er at en begrensning både nedad og oppad vil gi fastere rammer for straffutmålingen og derfor kan gjøre straffutmålingen mer enhetlig. Det annet er at et minimum på samme måte som et maksimum kan markere grovheten av den straffbare handling. En strafferamme fra 14 dager til 15 år, eller endog livstid, sier i så måte lite.

Ulempen ved særskilte minima er at de kan komme til å virke urimelig i enkelttilfelle, og tvinge domstolen til en strengere straff enn det er nødvendig og rimelig. Dette kan også føre til uheldige sidevirkninger, f.eks. at domstolen for å unngå den strenge minimumsstraff fristes til å henføre forholdet under en mildere bestemmelse enn den juridisk riktige, eller (særskilt i de land som bruker jury) til å frifinne.

Det er ikke i komitéen full enighet om hvordan disse hensyn skal vurderes. Fra dansk og norsk side finner man at ulempene ved særskilte minima stort sett er overveiende. Unntak kan gjelde for enkelte, særlig alvorlige forbrytelser, slik som drap, hvor en markering av forbrytelsens alvor også gjennom et særskilt minimum kan være på sin plass. Komitéen har ikke diskutert nærmere hvilke forbrytelsestyper dette gjelder.

Behovet for særlige minima ville etter denne oppfatning kunne sies å eksistere hvis en i domstolenes straffutmåling hadde sett tendenser til at domstolene utmålte mildere straffer enn det som må anses kriminalpolitisk ønskelig. Det er undertiden en kritikk fra lovgivningsmaktens side overfor domstolenes straffutmålingspraksis som fører til særskilte minima. Det var således tilfelle med de høye minimumsstraffer for voldtekt og andre sedelighetsforbrytelser som i Norge ble innført i 1927. Resultatene var imidlertid så lite heldige at man ved en ny revisjon i 1963 gikk tilbake til lovens opprinnelige satser. Man kan også nevne den minste straff på to års fengsel for fjerde gangs grovt tyveri og andre grove vinningsforbrytelser som ble innført i Norge ved revisjonen av bestemmelsene om formuesforbrytelser i 1951. Minstestrafen førte til urimelige utslag i mange enkelttilfelle. Bestemmelsen ble først oppmyket i 1967, og så helt opphevet i 1972. Slike erfaringer tilsier varsomhet når det gjelder bruken av bindende minima som middel til å styre domstolenes straffutmåling.

Fra svensk side har man stort sett erklært seg enig i dette, men samtidig betont at graden av ulemper med særskilte minima beror dels på hvilke straffebestemmelser det gjelder og hvordan de utformes, dels på hvor vide rammer straffnedsettelsesgrunnene gir.

Fra finsk side finner man det uheldig med det store spillerom domstolen har for straffutmålingen i de tilfelle hvor maksimum er relativt høyt og strafferammen nedad er begrenset bare av det alminnelige minimum. Et slikt system vanskeliggjør lovgivers mulighet for styring av straffutmålingen, og gir også større mulighet for ulikheter ved utmålingen. Dessuten innebærer særlige minima en ekstra understreking av hvilken straffverdighet lovbruddet etter lovgivers mening har, i tillegg til det som følger av størrelsen på maksimumsstraffen.

Det er i komitéen enighet om at i den utstrekning straffebestemmelser inneholder særskilte minima, bør det være adgang til å gjøre unntak fra dem i særlige tilfelle. Om dette skal gjøres i form av en detaljert oppregning av de omstendigheter som gir anledning til å gå under

strafferammen, slik som i norsk strl kap 5, eller ved en generell bestemmelse, eller ved en kombinasjon av disse fremgangsmåter, slik som i dansk strl §§ 84 og 85, finsk SL 3 kap 2, 4 og 5 §, svensk brottsbalk 33 kap 4 §, finner komitéen ikke grunn til å ta standpunkt til.

3 Hovedrammer og siderammer

En metode til å øve innflytelse på domstolenes straffutmåling uten å tvinge dem til urimelige avgjørelser i enkelttilfelle, består i å ha en hovedramme for de vanlige tilfelle, og høyere eller lavere rammer (siderammer) for særlig graverende eller særlig unnskyldelige tilfelle. Adgangen til å fravike den vanlige strafferamme kan være knyttet generelt til "særdeles skjerpene" og "særdeles formildende" omstendigheter, eller loven kan forsøke å gi en mer konkret beskrivelse av de omstendigheter som har betydning. I siste tilfelle nærmer man seg den fremgangsmåte som i stor utstrekning er brukt i den svenske brottsbalk, hvor man med utgangspunkt i en beskrivelse av normalt tilfellet av en kriminalitetstype har strengere og mildere særbestemmelser om "grovt brott" og "ringa brott". Undertiden er forutsetningene for at forbrytelsen skal betraktes som "grov" eller "ringa" nærmere beskrevet i loven, mens det i andre tilfelle er overlatt til domstolene å foreta rubriseringen uten nærmere holdepunkter i loven.

Det er vanskelig å gi noen generell vurdering av virkningen av slike bestemmelser. I større alminnelighet kan man si at i større frihet domstolene får til å fravike den ordinære strafferamme, desto svakere blir lovgivningens styringsfunksjon. Det kan likevel føles naturlig at den ordinære strafferamme er tilpasset til det som vil være aktuelt i det overveiende antall tilfelle, og at de ekstraordinære tilfelle varetas ved særlige bestemmelser. Dette er flere ganger fremhevet på prinsipielt grunnlag i det danske utvalgsarbeid, senest i Straffelovrådets forslag fra 1980 om voldtekt, ran og brannstiftelse. Undertiden kan også prosessuelle hensyn tale for en slik oppdeling, f.eks fordi den kan innebære en mer hensiktsmessig avgrensning av de særlig grove forbrytelser som i Danmark og Norge er undergitt den omstendelige og tidkrevende jurybehandling. Slike overveielser har vært medbestemmende for de endringer som ved lov av 27 mai 1981 ble foretatt i de danske bestemmelser om voldtekt, ran og brannstiftelse. Man har her en normal strafferamme med maksimum 6 års fengsel, og en forhøyet strafferamme med fengsel inntil 10 år. For voldtekt og ran er forutsetningen for den forhøyede strafferamme at handlingen "har haft en særlig farlig karakter, eller der i øvrigt foreligger særligt skærpene omstændigheder" (d strl §§ 216 og 288). For brannstiftelse er forutsetningen at der "foreligger særligt skærpene omstændigheder" (§ 181). Forskjellen i reaksjon illustrerer at det kan bero på de enkelte gjerningstyper hvilke omstendigheter det er

naturlig å fremheve som forutsetning for den forhøyede strafferamme. — Også i innstilling av mai 1982 fra det norske straffelovråd om narkotikalovbrudd, ran og heleri er hensynet til å redusere nødvendigheten av lagmannsrettsbehandling fremhevet som et moment ved fastsettelsen av strafferammene. Den ordinære maksimumsstraffen for ran er således foreslått nedsatt fra 10 til 5 år, slik at 10 års maksimum er forbeholdt for grovt ran.

VI. Straffutmåling og straffeformål — generelle synspunkter

1 Innledning

Fastsettelsen av straffen i det konkrete tilfelle kan ikke skje isolert fra de formål som hele straffesystemet tar sikte på. Gjennom straffesystemet tar samfunnet sikte på å begrense omfanget av sosialt uønskede handlinger gjennom almenprevensjon og individualprevensjon. Men samfunnet ønsker ikke å forhindre kriminalitet for enhver pris. Forestillinger om rettferdighet og humanitet setter grenser for bruken av straff. Almenprevensjon, individualprevensjon, rettferdighet og humanitet kan karakteriseres som overordnede målsettinger både for straffesystemet i sin helhet og for valg av reaksjon. I dette avsnitt skal disse generelle synspunkter utvikles noe videre. I neste avsnitt (VII.) skal omtales endel av de viktigste omstendigheter ved gjerningen og gjerningsmannen som er eller bør være av betydning for straffutmålingen.

2 Almenprevensjon

Når lovgivningen erklærer en type handlinger for straffbar og fastsetter strafferammen, skjer det først og fremst ut fra almenpreventive hensyn. Selv om våre kunnskaper om almenprevensjonen er begrenset, bygger lovgivningen på forutsetningen om at truselen om straff har en viss avskrekkende og holdningsskapende virkning, og at denne virkning i noen grad avhenger av hvor streng straffetruselen er.

Ved straffutmålingen har almenprevensjonen en mer begrenset, men likevel viktig rolle. Det er sjelden den enkelte dom har noen påviselig almenpreventiv betydning. Det spørsmål dommeren må stille seg, er mer generelt: Hvilken almenpreventiv betydning vil dette straffenivå ha for denne type forbrytelser? Særlig må slike avveininger foretas ved nykriminaliseringer og når det oppstår nye gjerningstyper, slik som narkotikaforbrytelser i 1960-årene eller promillekjøring noen tiår tidligere. Lovens straffetrusel har en ubestemthet som det er domstolenes oppgave å fylle ut, en oppgave som først og fremst faller på de overordnede domstoler. Etter hvert som straffutmålingsnivået blir fastlagt, trer selvstendige vurderinger av almenprevensjonen i bakgrunnen, i stedet er det sammenlikninger med tidligere avgjorte saker som blir veiledende.

En undersøkelse av den norske høyesteretts praksis i ett år (1969) tyder på at hensynet til almenprevensjonen er et vesentlig moment ved straff-

utmålingen i svært mange saker (Lov og Rett 1971 s 63–65). Antakelig er forholdene ikke svært annerledes i de øvrige nordiske land, selv om dette ikke lar seg dokumentere fordi domsbegrunnelsene om straffutmålingen er mer summariske. Av 129 straffutmålingsavgjørelser av Høyesterett referert i Norsk Retstidende 1969, var hensynet til almenprevensjonen nevnt i 42 saker, altså omtrent tredjeparten. I de fleste saker (36) gjaldt det valget mellom betinget og ubetinget dom, bare i noen få saker (6) utmålingen innenfor den enkelte straffart. Man kan ikke gå ut fra at hensynet til almenprevensjonen har vært uten betydning der hvor det ikke er nevnt i domsbegrunnelsen. Det heter i undersøkelsen at når det på grunnlag av almenpreventive overveielser har utformet seg en fast rettspraksis på et område, f.eks. om ubetinget fengsel, er det nokså tilfeldig om det i den enkelte dom blir gjort noen uttrykkelig henvisning til almenprevensjonen eller om man nøyer seg med en uttrykkelig eller stilltiende henvisning til tidligere praksis. Hvor stor betydning almenpreventive hensyn har, vil for øvrig være forskjellig for forskjellige typer kriminalitet. Som gjerningstyper hvor hensynet til almenprevensjonen spiller en dominerende rolle ved straffutmålingen kan nevnes promillekjøring, skattesnyteri, unndragelse av militærtjeneste, vold mot politiet.

Mens almenpreventive hensyn må antas å spille en vesentlig rolle ved fastleggelsen av straffutmålingsnivået, gir de sjelden noen særlig veiledning med hensyn til hva som skal regnes for formildende eller skjerpende omstendigheter i den enkelte sak.

3 Individualprevensjon

Frem til midten av 1960-årene var reformarbeidet innenfor strafferetten sterkt preget av individualpreventiv tankegang, noe forskjellig i de enkelte land. Det var en vanlig oppfatning at det gjaldt å gi domstolen et rikt utvalg av reaksjoner, slik at den kunne velge den behandling som i det enkelte tilfelle hadde den største mulighet for å bringe lovovertrедeren til et lovlydig liv. For særskilte grupper av lovovertrедere (unge, residivister, kroniske alkoholmisbrukere, mentalt avvikende) ble det skapt særforholdsregler i stedet for – eller undertiden i tillegg til – vanlig straff. Og betydningen av de individualpreventive hensyn ved straffutmålingen ble sterkt understreket, særlig ved valget mellom frihetsstraff og betinget dom. Det bør kanskje pekes på at disse tendenser til å legge en hovedvekt på individualprevensjonen gjorde seg sterkere gjeldende i den kriminalpolitiske diskusjon og i lovgivningsarbeid enn i domstolenes hverdag.

Dels ut fra rettssikkerhets- og rettferdshensyn, dels som et resultat av nyere forskning om virkningen av forskjellige reaksjoner, er individualprevensjonen i dag kommet i bakgrunnen. Hovedinntrykket av den foreliggende forskning er at valget av reaksjon spiller en underordnet

rolle for tilbakefallet, det er andre faktorer som gjør utslaget. Særlig har man mistet troen på positive behandlingseffekter av frihetsstraffen. Særforholdsreglene er stort sett blitt opphevet eller gått ut av bruk, og ved den vanlige straffutmåling er man blitt mer varsom med å bygge på individualpreventive betraktninger, iallfall når disse fører til en strengere reaksjon. Det er overveiende tilslutning til det syn at utgangspunktet for straffutmålingen bør være gjerningens objektive grovhet og gjerningsmannens subjektive skyld, men at det innenfor de grenser som dette setter, også bør være plass for andre hensyn. Komitéen gir sin tilslutning til denne utvikling.

Det vil være å gå for langt om man helt ville utelukke hensynet til individualprevensjonen fra straffutmålingen. Særlig gjelder det i valget mellom betinget og ubetinget reaksjon. En ting er at domstolen ikke bør velge fengsel, eller en lang fengselsstraff, i troen på at dette er det som den tiltalte trenger for sin tilretteføring. Noe annet er at den kan frita den tiltalte for en frihetsstraff som han normalt skulle ha forskyldt, fordi retten antar at soning av frihetsstraff i dette tilfelle ville virke særlig uheldig.

Det forekommer, iallfall i enkelte av landene, ikke helt sjelden i praksis at en flere ganger tidligere straffet person påny får en betinget reaksjon med den begrunnelse at han nå synes å være inne i en positiv utvikling som man frykter vil ødelegges om han skal settes inn til soning av en frihetsstraff (se under avsnitt VII.6 og de eksempler i bilag 1 som det der er henvist til). Straffutmålingen bør ikke være så skjematisk at det er utelukket å ta slike hensyn.

En særskilt form for individualprevensjon består i det som kan kalles interneringsvirkningen av frihetsstraff: Lovovertrедeren blir avskåret fra å begå nye forbrytelser så lenge han sitter i fengsel. Det er særlig for tilbakefallsforbrytere spørsmålet om å legge vekt på dette moment er aktuelt. Man viser til avsnitt VII.6.

4 Rettferdshensyn

Det vil være alminnelig tilslutning til det syn at den ilagte straff skal være rettferdig. Under behandlingsideologiens glanstid kom kravet om rettferdighet noe i bakgrunnen; det sentrale spørsmål ble ikke om reaksjonen var rettferdig, men om den var hensiktsmessig for å bringe lovovertrедeren på rett spor. Etter sammenbruddet av behandlingsoptimismen har kravet om at straffene skal være rettferdige meldt seg med ny styrke. At straffene skal være rettferdige, kan ses som et mål i seg selv, men det kan også ses som et vilkår for at straffen skal fylle sine almenpreventive og individualpreventive funksjoner.

Det sentrale i rettferdsbegrepet i denne sammenheng er at det skal være et rimelig forhold mellom lovbrudd og straff – en viss proporsjona-

litet. En annen side er at det skal være et rimelig innbyrdes forhold mellom de straffer som blir ilagt for forskjellige lovovertrедelser og forskjellige lovovertrедere. I dette ligger også et krav om at like tilfelle skal behandles likt, straffen bør f.eks ikke avhenge av om overtrедelsen kommer til pådømmelse ved den ene eller den annen domstol.

Foruten til den objektive grovhet av lovbruddet må det også tas hensyn til subjektive faktorer som påvirker dommen over gjerningsmannens skyld. Fra filosofisk synspunkt kan realiteten i begrepene rettferdighet og skyld diskuteres. Visse deterministiske retninger vil karakterisere dem som illusjoner. Dette skal ikke diskuteres nærmere. I det alminnelige tenkesett i samfunnet er forestillingene om rettferdighet, skyld og ansvar fast forankret. Dette må rettsordenen bygge på.

Etter de såkalte absolutte strafferettsteorier er kravet om rettferdig gjengjeldelse av den onde handling en tilstrekkelig begrunnelse for straff. I våre dager vil det i vår del av verden antakelig være større tilslutning til det syn at straff bare er berettiget som forsvar for samfunnsinteresser, men at kravet om rettferdighet setter grenser for samfunnets rett til å straffe. I praksis kan det være vanskelig å trekke klare grenser mellom rettferdighet som *begrunnelse* for straff og som *grense* for anvendelsen av straff. Hos den jevne mann er nok forestillingen om at den onde handling fortjener straff, en psykologisk realitet som lovgivning og domstoler ikke uten videre kan sette seg ut over. Særlig gjelder dette ved lovovertrедelser som går ut over et bestemt offer. Offentlige tiltak for å bedre offerets stilling, f.eks ved statlig erstatning til voldsofre, kan derfor bidra til å dempe kravene om straff.

Selv om det vil være utstrakt enighet om at straffene skal være rettferdige, kan man ikke regne med en tilsvarende enighet når man går nærmere inn på hva som ligger i dette. Mulighetene for uenighet kan kanskje systematiseres i tre punkter, selv om de i noen grad griper over i hverandre:

(1) *Straffenivået*

Hvor strenge bør straffene være, hvor meget straff skal samfunnet bruke? Synet på dette veksler fra tid til tid, fra land til land og fra individ til individ. I de senere årtier har det i vår del av verden gjort seg gjeldende en økende motvilje mot strenge straffer. Straffen er, som det er blitt sagt, blitt etisk mindre akseptabel.

(2) *Forholdet mellom forskjellige slags lovbrudd*

Hvilke typer lovbrudd er de mest forkastelige og fortjener den strengeste straff? Det er nok å minne om de senere års diskusjon om forholdet mellom krenkelse av den personlige integritet og krenkelse av rent økonomiske interesser, eller mellom tradisjonell vinnings- og voldskri-

minalitet og mer moderne former for kriminalitet, rettet mot samfunnets fellesgoder.

(3) *Forhold ved lovbruddet og lovbrysteren*

Hvilken vekt skal det f.eks legges på at lovovertrедeren har hatt vanskelige oppvekstforhold, eller at han gjennom tidligere straffer er blitt stempet og har fått redusert sine muligheter for en lovlydig tilværelse?

Forestillingene om hva som er en rettferdig straff, er ikke uten sammenheng med de empiriske spørsmål om straffens virkninger. Det synes å være en vanlig erfaring at jo større tro man har på betydningen av strenge straffer for den alminnelige lovlydighet, jo lettere er det å akseptere slike straffer som rettferdige. Har man et mer pessimistisk syn på hva man kan oppnå ved straff, vil man lettere føle strenge straffer som urettferdige.

Sammenfattende kan det sies at det er et grunnleggende krav i strafferettspleien at straffen skal være rettferdig, men at dette verken gir noen objektiv eller noen sikker målestokk.

5 Humanitet

Også kravet om at strafferettspleien skal være human, er en målsetting det er enighet om i de nordiske land. Visse tidligere brukte straffarter er blitt avvist som inhumane (legemsstraffer, dødsstraff). Og det betraktes som et viktig ønskemål å redusere så langt som forsvarlig den lidelse som straffesystemet fører med seg. Ved en internasjonal sammenlikning hører de nordiske land til dem som har det laveste straffenivå, og bortsett fra Finland det laveste antall fengselsinnsatte i forhold til folkemengden.

Et stykke på vei kan man si at hensynet til rettferdighet og hensynet til kravet om humanitet dekker hverandre, men humanitetshensynet har sin selvstendige betydning. Det tilsier å velge den mildere løsning hvis den i effektivitet kan anses likeverdig med den strengere. Og humanitetsgrunner kan tilsi å ta hensyn til forhold som ligger utenfor rettferdighets-hensynet, eller endog kan komme i strid med det. Om en mor med omsorg for små barn, eller en mann med omsorg for en invalidisert hustru, får betinget dom for en handling som normalt ville ha resultert i ubetinget dom, er det i strid med prinsippet om samme straff for samme handling, men det kan likevel være berettiget å la humanitetshensynet slå igjennom.

VII. Enkelte straffutmålingsmomenter

1 Innledning

I foregående avsnitt har komitéen drøftet de overordnede målsettinger for straffutmålingen. I praksis blir det som begrunnelse for straffutmålingen oftere henvist til konkrete omstendigheter i saken som formildende eller skjerpende. Det kan være slikt som størrelsen av utbyttet, tilbakefall, ung alder eller andre egenskaper ved gjerningsmannen. Dels dreier det seg om omstendigheter som det er uttrykkelig pekt på i loven, dels om forhold som domstolene tradisjonsmessig legger vekt uten støtte i noen lovbestemmelse. Listen over slike omstendigheter som kan komme i betraktning ved straffutmålingen, kan gjøres meget lang. I det følgende skal man begrense seg til noen av de praktisk viktigste.

2 Gjerningens objektive grovhet

Et selvsagt utgangspunkt for straffutmålingen er den objektive grovhet av den straffbare handling. Ofte lar den seg måle ved størrelsen av den skade som er voldt eller de verdier som gjerningsmannen har tilegnet seg. Inndelingen av lovens forbrytelseskategorier bygger ofte på slike kriterier, men også variasjoner innenfor den enkelte forbrytelseskategori er viktige for straffutmålingen. Ved sammenligningen mellom forskjellige forbrytelsestyper, f.eks. vold, sedelighetsforbrytelser eller vinningsforbrytelser, mangler man en tilsvarende fast målestokk for vurderingen av grovheten.

Når den voldte skade eller det tilegnede beløp omfattes av gjerningsmannens forsett, kan man si at forskjell i gerningens grovhet korresponderer med en forskjell i gjerningsmannens skyld. Det er mer graverende å volde en stor skade enn en liten, mer graverende å tilegne seg store verdier enn små. Men slikt samsvar foreligger ikke alltid. Ved innbruddstyveri eller ran vil det oftest bero på tilfeldigheter om utbyttet blir stort eller lite. Om en bankraner får med seg en million eller må nøye seg med noen få tusen, kan man si at han skyld er den samme. Men det stemmer nok med den alminnelige rettsoppfatning, som avspeiler seg i straffutmålingspraksis, at det blir lagt en viss vekt på utbyttets størrelse også i slike tilfelle – på lignende måte som det er av betydning om det foreligger fullbyrdet forbrytelse eller bare forsøk.

Undertiden har handlingen skadefølger som ligger utenfor forsettet. En forsettlig legemskrenkelse fører feks til døden. Det var tidligere vanlig med skjerpede straffesatser i loven i slike tilfelle (objektive overskudd). I finsk og svensk rett er slike bestemmelser opphevet; hvis den uforsettlige følge kan bebreides gjerningsmannen som uaktsomhet, kan han i stedet dømmes for forsettlig og uaktsom forbrytelse i konkurrans. I dansk og norsk rett har man fremdeles bestemmelser om straffeskjerpende følger, men forutsetningen er at det foreligger uaktsomhet med hensyn til følgen (dansk strl § 20) eller at gjerningsmannen iallfall kunne forutse muligheten av følgen (norsk strl § 43). Det er tvilsomt hvor stor betydning disse forskjeller i lovgivningen har i praksis. Det er grunn til å tro at uforsettlige følger også i finsk og svensk rett kan bli betraktet som skjerpende omstendigheter ved straffutmålingen, med mindre det er tale om uforutselige følger som skyldes rent uhell. En slik straffskjerpelse stemmer nok med en umiddelbar følelsesmessig reaksjon, og kan også ha noe for seg ut fra almenpreventive synspunkter: Det er den handling som har alvorlige følger som tildrar seg størst oppmerksomhet, og hvor dommen derfor kan forutsettes å ha den største almenpreventive betydning.

3 Alder

Ung alder er tradisjonelt betraktet som en formildende omstendighet. Særlig gjelder det når valget står mellom betinget og ubetinget reaksjon. Lovgivningen har uttrykkelige bestemmelser om mildere straff (eller adgang til mildere straff) for lovovertridere som ved forøvelsen eller dommen ikke hadde fylt 18 år. Ved straffutmålingen blir det i praksis tatt et visst hensyn til ungdom også utover denne grense, og i enkelte av landene finnes særskilte bestemmelser om dette.

Den mildere behandling av unge lovovertridere har delvis sin bakgrunn i skyldsynspunkter. Man venter ikke av den unge den samme modenhet og vurderingsevne som av den fullvoksne. Ofte vil også problematiske familieforhold eller vanskelige oppvekstforhold for øvrig medføre at kriminaliteten fremstår i et forståelig og unnskyldelig lys. Den unge lovovertrider kaller ofte mer på medfølelse enn på fordømmelse. Delvis gjør også individualpreventive synspunkter seg gjeldende. Det har vært, og er fremdeles, den vanlige oppfatning at det i særlig grad gjelder å beskytte den unge mot de uheldige følger av fengselsopphold. Av tilsvarende grunner prøver man å begrense bruken av varetektsfengsel overfor unge mest mulig.

Det har imidlertid også gjort seg andre strømninger gjeldende for behandlingen av unge lovovertridere. Nettopp når det gjelder de unge, har behandlingstanken vært særlig nærliggende. Den satte først spor etter seg i barnevernet, og ble etterhånden også anvendt overfor lov-

overtridere i noe høyere aldersklasser. Ungdomsfengsel (eller arbeids-skole) var et utslag av denne behandlingstanke, og ble i sin tid sett som et vesentlig fremskritt. Oppholdet i ungdomsfengslet var delvis tidsubestemt, og ofte lengre enn det som ville ha fulgt av en vanlig straffutmåling. Ungdomsfengselseksperimentet er oppgitt i samtlige nordiske land. En tilsvarende behandlingstankegang gjør seg imidlertid fremdeles gjeldende utenfor strafferettssystemet i barnevernets virksomhet. For lovovertridere mellom 15 (14 i Norge) og 18 år har vi således et dualistisk system, og det gir et misvisende bilde av behandlingen av unge lovovertridere om man bare ser på straffedomstolenes virksomhet. Omfanget av barnevernsinngrep overfor unge lovovertridere synes å variere atskillig fra land til land. Jo mer tilbakeholdende barnevernet er med institusjonsanbringelse overfor unge lovovertridere, desto vanskeligere er det å unngå at strafferettsapparatet griper inn med varetektsfengsel og fengselsstraffer. Det er imidlertid vanskelig å gi sammenlignbare tall, og man finner ikke å kunne gå nærmere inn på dette i og for seg meget betydningsfulle problem i denne innstilling.

Også høy alder kan være en formildende omstendighet, dels fordi en gammelmannsforbrytelse kan skyldes en sjelelig svekkelse som følge av alderen, dels fordi straffen kan virke særlig hardt ovenfor den gamle.

4 Psykiske avvik

Det ses i det følgende bort fra psykiske abnormtilstander som er så dyptgående at de utelukker straff. Heller ikke går man inn på de særforholdsregler som lovgivningen i enkelte av landene gir adgang til (dansk strl §§ 68–69, norsk strl § 39). Drøftelsen begrenses til de tilfelle hvor lovovertrideren trass sin avvikende sinnstilstand anses som strafferettslig tilregnelig.

Det kan gjelde en varig eller forbigående sinnstilstand som avviker fra det normale. Det er særlig de varige avvik som skaper vanskeligheter; at en forbigående forstyrrelse av bevissthet eller dømmekraft som regel er en formildende omstendighet, vil det være enighet om. I en særstilling står virkningen av beruselse. Herom vises til pkt 5.

Behandlingen av lovovertridere med små åndsevner, abnorme drifter eller personlighetsutstyr som for øvrig avviker fra det normale, stiller strafferettssystemet overfor en konflikt av straffeformål. Etter den vanlige oppfatning i samfunnet har de ikke samme ansvar for sine handlinger som den normale og velutstyrte. Uttrykket "nedsatt tilregnelighet", som ofte ble brukt tidligere, gir et uttrykk for denne tanke. Fra skyldsynspunkt er det derfor naturlig å se på det psykiske avvik som en formildende omstendighet ved straffutmålingen. På den annen side er det ofte blitt innvendt at det verken fra almenpreventivt eller individualpreventivt synspunkt er grunn til å behandle dem mildere enn andre, kanskje tvert

om. Bruken av særforholdsregler overfor psykisk avvikende lovovertredere kan ses som en utvei ut av dette lovgiverdilemma: Den gir mulighet for å kombinere liten eller ingen straff med en særforholdsregel av annen karakter som varetar samfunnets interesser. Etter at særforholdsreglene er kommet i miskreditt, står denne utvei ikke lenger åpen.

Behovet for å anvende full straff overfor de psykisk avvikende overtredere ligger f.eks. bak bestemmelsen i den norske straffelov § 56 nr. 1b, som ble revidert i 1929, og som gir adgang til å nedsette straffen under lavmålet og til en mildere straffart for den som har handlet under en *forbigående* sterk nedsettelse av bevisstheten, men ikke for den som lider av varige personlighetsavvik. I en innstilling fra 1973 har Straffelovrådet imidlertid foreslått at begrensningen til forbigående forstyrrelser skal sløyfes, slik at det blir adgang til nedsettelse av straffen i alle tilfelle hvor handlingen er foretatt "under sterk bevissthetsforstyrrelse eller annen dyptgående abnormtilstand". Det heter i innstillingen bla at i en kollisjon mellom skyldsynspunkter og hensynet til samfunnsvernet synes det i tråd med vår tids verdinormer å la det sistnevnte hensyn vike i større utstrekning enn man var villig til tidligere. — Den svenske lov bestemmer at når særskilte grunner tilsier det, kan mildere straff idømmes for lovbrudd som man har begått under innflytelse av sjelelig abnormitet (33 kap. 4 §). En lignende bestemmelse finnes i dansk straffelov § 85, som gir adgang til å nedsette straffen når handlingen er begått under innflytelse av sterk sinnsbevegelse, eller når det foreligger andre særlige opplysninger om gjerningsmannens sinnstilstand eller omstendighetene ved handlingen, og de nevnte forhold taler for en mildere straff. En bestemmelse om såkalt forminsket tilregnelighet finnes i den finske straffelov kap 3:4. Bestemmelsen har særlig praktisk betydning ved mord, hvor straffen ellers er obligatorisk livsvarig fengsel.

Selv om loven ikke nevner en psykisk tilstand som avviker fra det normale som straffnedsettelsesgrunn, er det antakelig vanlig at dette moment tillegges en viss vekt ved straffutmålingen innenfor den vanlige strafferamme. Men dette kan komme i bakgrunnen fordi lovovertrедeren nettopp på grunn av sin avvikende sinnstilstand har gjort seg skyldig i gjentagne tilbakefall eller representerer en fare som retten finner at den ikke kan se bort fra. Betegnelsen "psykiske avvik" er også en samlekategori som omfatter mange forskjellige tilstander, som det er vanskelig å skjære over én kam.

5 Beruselse

En meget stor andel av forbrytelser i de nordiske land skjer under mer eller mindre sterk rus, som regel fremkalt ved alkohol, men i de senere år undertiden også ved narkotika eller andre berusende stoffer. Det gjelder ikke bare ved voldsforbrytelser, men også ved vinningsforbrytelser som

tyveri og ran. Mange tilbakefallsforbrytere, særlig småtyver, er også kroniske alkoholister.

I lovgivningens straffutmålingsbestemmelser er beruselse i gjerningsøyeblikket som regel ikke nevnt.

Bestemmelsen i den norske straffelov om adgang til å gå under det vanlige lavmål ved handlinger foretatt under en forbigående sterk nedsettelse av bevisstheten, gjør uttrykkelig unntak for nedsettelse som er en følge av selvforskyldt rus. En lignende regel finnes i den finske straffelov kap 3:4. En unntagelsesregel for selvforskyldt rus stod også i den danske straffelov § 85, men ble fjernet ved revisjonen av paragrafen i 1973.

Heller ikke i straffedommer er det vanlig å finne beruselse nevnt som en omstendighet av betydning ved straffutmålingen. Det har i samtlige land vist seg vanskelig å finne klare eksempler fra rettspraksis. Forklaringen er antakelig at det i praksis er en dominerende oppfatning at den berusede som hovedregel må bedømmes på samme måte som en edru gjerningsmann. (Det ses her bort fra de særlige problemer om atypisk rus og bevisstløshet.)

Om domstolen i et enkelt tilfelle skulle komme til at rusen bør virke formildende, er det forståelig om den viker tilbake for å nevne det uttrykkelig. En uforskyldt rus vil derimot bli betraktet som en formildende omstendighet — en person har f.eks. drukket en alkoholholdig drikk i den tro at den var alkoholfri. Og det kan nok også ellers foreligge omstendigheter hvor handlingen vil bli sett i et mildere lys når den er begått under rus. Således om en ellers nøktern og lovlydig person under en mer tilfeldig alkoholpåvirkning har begått handlinger som ellers er hans natur fremmed. En handling som ellers ville ha vitnet om et brutalt eller farlig sinnelag, kan i så fall fortone seg mer som et hendelig uhell. I ranssaker blir det undertiden anført som formildende at ranet ikke har vært planlagt, men skyldes en tilfeldig innskytelse under rus. I en sak om bankran uttalte den norske høyesterett at tilfellet manglet flere av de karakteristiske trekk ved det typiske bankran. Etter at den klosete og amatørmessige utførelse er beskrevet, heter det videre i dommen: "Det hele foregikk på et tidspunkt da domfelte hadde nydt betydelige mengder alkohol og dessuten tatt tabletter, og hans forhold kan vanskelig forstås uten i lys av hans alkoholpåvirkning". (Retstidende 1976 s 495).

Antakelig i de fleste tilfelle hvor straffbare handlinger blir foretatt i påvirket tilstand, er det tale om personer som er vel kjent med rusens virkninger og dens betydning for deres handlingsmønster. Noen generell godkjenning av rus som formildende omstendighet ved straffutmålingen kan det ikke bli tale om. Men heller ikke bør rusen virke straffeskjerpende, slik som enkelte undertiden har vært inne på.

I samtlige nordiske land er tilbakefall et av de forhold som spiller størst rolle ved straffutmålingen. Det gjelder særlig ved valget mellom betinget og ubetinget fengsel, men også ved valget mellom bot og fengsel og ved utmålingen innenfor den enkelte straffart. Vanligvis taler man om tilbakefall som en grunn for straffskjerpelse, men det forekommer også at man i stedet betrakter det som en formildende omstendighet at den tiltalte er tidligere straffet. Enten språkbruken er den ene eller den annen, er realiteten den samme: Tilbakefallsforbryteren behandles strengere enn førstegangsforbryteren.

Denne skjerpelse av straffen ved gjentakelse kan begrunnes på forskjellig måte. Dels kan det ligge et individualpreventivt resonnement til grunn: At vedkommende forgår seg på ny, viser at den tidligere reaksjon ikke var tilstrekkelig. Tanken kan også få en almenpreventiv dreining: De som ikke har latt seg avskrekke ved den vanlige straffetrusel, skal vite at de risikerer strengere straff ved ny overtredelse. Sammenvevet med disse individualpreventive og almenpreventive tankeganger ligger ofte også en rettferdighetsbetraktning. Den som forgår seg på ny, til tross for den advarsel som ligger i den tidligere reaksjon, har lagt for dagen en større skyld. Overfor førstegangsforbryteren kan man la nåde gå for rett, men ikke overfor den som kommer igjen, kanskje gang på gang. Er lovovertrædelsen begått i prøvetiden etter en betinget dom, kommer et nytt moment til: Det ligger i selve konstruksjonen med betinget dom at den som ikke oppfyller vilkårene, skal rammes av en mer følbar reaksjon.

Det kan reises tvil om hvor bærekraftig argumentasjonen for strengere straff i gjentakelsestilfelle er. Nyere forskning om virkningen av forskjellige reaksjoner har som før nevnt skapt skepsis med hensyn til om man ved strengere straff kan påvirke lovovertræderens prognose i positiv retning. Den almenpreventive betydning av at tilbakefallslovovertræder trues med skjerpet straff, veier kanskje tyngre, men å gjøre seg opp noen sikker mening om dette, er vanskelig, og oppfatningene på dette punkt vil sikkert være delte. Overfor rettferdighetsargumentasjonen for strengere straff ved tilbakefall kan anføres et moment i motsatt retning: Den sosiale stempling og utstøting som tidligere straffedommer kan medføre, gjør det vanskeligere å føre en lovlydig tilværelse. Det er også en ofte fremført oppfatning at særskilt langvarige frihetsberøvelser ofte har en nedbrytende virkning på personligheten og medfører en rekke andre skadevirkninger. Videre er det en erfaringskjensgjerning at det nettopp blant de kroniske tilbakefallsforbrytere finnes en stor andel som har hatt dårlige startvilkår i livet. Oppløste hjem, alkoholmisbruk, kriminalitet og generell ressurssvakheter hos foreldrene hører til den "sosiale arv" som mange senere tilbakefallsforbrytere har fått som startgrunnlag i livet.

I en særstilling står den side av individualprevensjonen som kan kalles interneringsvirkningen av straffen, det vil si at lovovertræderen avskjæres fra å begå noen forbrytelser så lenge han sitter inne. For mange typer av lovbrudd er frihetsstraffene, også i tilbakefallstilfelle, så korte eller tilbakefallsrisikoen så pass liten, at man praktisk talt kan se bort fra interneringsvirkningen. I en særlig stilling står imidlertid visse grupper raskt residiverende vinningsforbrytere. Undersøkelser kan tyde på at i storbymiljø blir en vesentlig del av innbruddstyverier begått av en forholdsvis liten gruppe av sterkt belastede residivister, som har forbrytelse som en del av sitt livsmønster og som går ut og inn av fengslene. Utviklingen i retning av kortere frihetsstraffer, tidligere løslatelse på prøve og utvidet adgang til permisjon har gitt denne harde kjerne større muligheter for kriminell aktivitet enn tidligere. Overfor denne gruppen vil den økede frihetsberøvelse som er en følge av straffskjerpelse ved tilbakefall utvilsomt kunne ha en viss kriminalitetsreducerende betydning på grunn av interneringsvirkningen. Å anslå størrelsen av en slik virkning er imidlertid vanskelig, bl.a. fordi man ikke vet hvordan den enkeltes kriminelle intensitet varierer med varigheten av hans opphold i frihet. Det kan også være vanskelig å konstatere hvilke individer som hører til en slik gruppe av sterkt aktive kriminelle, da den høye kriminelle aktivitet ofte klinger av.

Når det gjelder valget mellom betinget og ubetinget dom, kan man etter komitéens oppfatning ikke komme utenom den straffskjerpende virkning av tilbakefall. Den betingede dom kan ses som en form for advarsel hvor trusel om senere fengsel er det bærende element. På et eller annet stadium må det settes realitet bak advarselen, hvis vedkommende ikke avstår fra videre kriminell virksomhet. Da den betingede dom ble introdusert, var regelen at ny lovovertrædelse i prøvetiden førte til soning av den betingede dom i tillegg til straffen for den nye handling. Både lovgivning og praksis i de nordiske land har beveget seg et langt stykke bort fra dette utgangspunkt. Særlig overfor unge lovovertrædere blir det ofte gitt flere sjanser. Komitéen finner det vanskelig her å angi nærmere retningslinjer. Et særskilt spørsmål i denne forbindelse er fastsettelsen av straffen ved nye lovbrudd i prøvetiden. Etter komitéens mening bør det ikke skje noen automatisk summering av den tidligere ilagte betingede dom og den straff som det nye lovbrudd i seg selv betinger. Domstolen bør stå fritt til å fastsette den samlede reaksjon slik som det synes rimelig etter forholdene på domfellestiden. Dette er også i dag stillingen i Danmark, Norge og Sverige. At tidligere domfellelse ikke uten videre bør føre til ubetinget straff, er enda klarere hvis den nye lovovertrædelse kommer etter utløpet av prøvetiden for en tidligere betinget dom. Formålet med den betingede dom er her langt på vei oppnådd: Domfelte har forholdt seg lovlydig i den periode som vilkåret var satt for. Heller ikke tidligere ubetingede dommer bør utelukke be-

tinget dom for nye lovbrudd. Praksis, iallfall fra enkelte av landene, viser mange eksempler på at også lovovertrедere med et langt register av tidligere straffer kan få betinget dom hvis særlige grunner taler for det, f.eks. at lovovertrедelsen i seg selv er nokså ubetydelig eller at en ny ubetinget straff kunne ødelegge en ellers lovende prognose. Komitéen viser her til de konkrete eksempler som er gjengitt i bilaget om straffutmåling for tyveri. Komitéen ser positivt på en slik fleksibilitet ved sanksjonsvalget.

Når det gjelder utmålingen av straffen innenfor samme straffart, er de hensyn som taler for straffskjerpelse ved tilbakefall mindre tungtveiende enn ved sanksjonsvalget. Det er imidlertid en sosialpsykologisk realitet at tidligere straffbare forhold etter den alminnelige oppfatning i samfunnet øker straffverdigheten av lovovertrедelsen. Etter komitéens mening kan man ikke se helt bort fra dette når straffesystemet utformes. I den kriminalpolitiske diskusjon, og i noen grad også i domstolens praksis, er det imidlertid en økende forståelse for de mothensyn som kan anføres. Komitéen gir sin tilslutning til denne tendens, og vil anbefale en viss tilbakeholdenhet med å tillegge tilbakefall skjerpende betydning.

Betydningen av gjentakelse som straffskjerpende moment er lettest å konstatere ved lovbrudd der straffutmålingen er særlig takstpreget, slik som promillekjøring. Det er her betydelige variasjoner mellom landene. I Finland og Sverige har tilbakefall betydning for valget mellom bot og fengsel og mellom betinget og ubetinget dom, men liten betydning for frihetsstraffens lengde. I Danmark og Norge er dette annerledes. Straffen skjerpes her nokså automatisk hvis domfelte tidligere er dømt for slik kjøring, og ved flere gangers gjentakelse kan man i Norge komme opp i straffer på 6–8 måneder, i ekstreme tilfelle endog ett års fengsel. Komitéen stiller seg tvilende til ønskeligheten av en så voldsom straffskjerpelse. I de nordiske land – og særlig i Norge – er allerede førstegangsovertrедelse belagt med strenge reaksjoner. Det er tvilsomt om det på dette grunnlag er ønskelig med en ytterligere skjerping ved gjentakelse. Gjentakelseslovbryteren er her, som på mange områder, ofte preget av sosiale og psykologiske vansker. Undersøkelser tyder på at mange har store alkoholproblemer. På dette stadium er det kanskje nyttigere med andre tiltak enn en straffskjerpelse.

Det finnes i straffelovene, bortsett fra Finland, en del bestemmelser som forhøyer maksimumsstraffen i visse tilfelle av tilbakefall. Spørsmålet har en viss sammenheng med fastsettelsen av det ordinære maksimum. I enkelte tilfelle kan kanskje et særskilt maksimum for tilbakefallstilfelle gjøre det mulig å sette et lavere ordinært maksimum enn det ellers ville ha vært mulig. I praksis har imidlertid de forhøyde maksima i tilbakefallstilfelle liten betydning, og det bør overveies å sløyfe dem, slik som det ble gjort i Finland i 1976, og for vinningsforbrytelsenes vedkommende i Danmark ved lov av 1 juni 1982 (se avsnitt III.5).

7 Tilståelse og andre etterfølgende omstendigheter

At gjerningsmannen har søkt å avverge eller gjenopprette skaden, vil komme ham til gode ved straffutmålingen, og særskilte bestemmelser om dette finnes i dansk, finsk og norsk lov (d strl § 84, stk 1 nr 6–8, n strl § 59, f SL 6 kap 3 § nr 3). I svensk rett finnes det lignende regler knyttet til enkelte straffebestemmelser (således Br B 13 kap 11 §, 14 kap 11 § og 15 kap 14 §). Etter den danske og norske lov bedømmes det på samme måte om gjerningsmannen frivillig har angitt seg selv og avlagt fullstendig tilståelse. Den finske lov legger vekt på gjerningsmannens anstrengelse for av egen drift å fremme utredningen av forbrytelsen.

Større praktisk betydning har det om en tilståelse også ellers skal tillegges formildende betydning. Lovene er her tause, og i praksis gjør det seg kanskje en viss usikkerhet gjeldende. En tilståelse som kommer etter at bevisene er lagt på bordet og gjerningsmannen forstår at det ikke nytter å nekte, vil det som regel bli sett bort fra. Derimot vil det nok som regel bli lagt en viss vekt på at han tilstår før det foreligger fellebevis, og hjelper politiet og retten til å få klarlagt omstendighetene ved handlingen, selv om det ikke skjer "av egen drift" som den finske lov sier. Undertiden kan tilståelse være utslag av et ønske om bot og bedring og å gjøre opp for seg. Et vanlig tilfelle er at en ung lovovertrедer som er pågrepet for en straffbar handling, legger kortene på bordet også for en rekke andre lovovertrедelser, kanskje uten at politiet hadde ham mistenkt for disse. I andre tilfelle kan det være beregning som ligger bak, eller svakhet og manglende evne til å stå imot under et avhør. Uansett hva motivet er, er tilståelsen en lettelse for politi og rettsapparat. Det synes hensiktsmessig og forsvarlig å gi den siktede et motiv til å legge kortene på bordet ved at han i noen grad får det godskrevet ved straffutmålingen. Et eksempel fra norsk rettspraksis er gjengitt i Retstidende 1972 s 979. Det gjaldt en 30 år gammel, tidligere flere ganger straffet mann som ble dømt for et meget stort antall forbrytelser: 160 grove tyverier eller forsøk herpå, og en serie sjekkbedragerier. Forbrytelsene hadde pågått over flere år, over store deler av landet, de hadde hatt et profesjonelt preg, og utbyttet hadde vært betydelig. Bortsett fra et lite mindretall av forbrytelsene var samtlige saker oppklart ved at tiltalte på eget initiativ hadde avgitt forklaring til politiet og bistått ved etterforskningen av forholdene. Førstvoterende i Høyesterett uttalte med tilslutning av de øvrige voterende at han la stor vekt på at en vesentlig del av forbrytelsene var oppklart fordi domfelte av eget tiltak hadde fortalt om dem. Som andre tilfelle fra norsk praksis hvor domstolen fremhever tiltaltes tilståelse som et formildende moment ved straffutmålingen, kan nevnes Rt 1920 s 655 (incest) og 1979 s 190 (narkotikaforbrytelse).

En særlig betydning får spørsmålet om tilståelse hvor det er flere impliserte – mest utpreget ved organisert kriminalitet. Det knytter seg

større betenkelighet ved å gi avslag i straffen fordi den tiltalte bidrar til å oppklare andre deltakers forhold. I England og USA går man lenger enn til å tillegge tiltaltes samarbeidsvilje betydning som et formildende moment ved straffutmålingen. Man har der fra gammelt den såkalte kronvitneordning: Forfølgning mot en av de impliserte blir frafalt mot at han samarbeider med politiet for å få hovedmannen eller hovedmennene dømt. I de nordiske land har man ikke ønsket å legalisere en slik ordning. Ved behandlingen av de nye finske regler om straffutmåling ga Riksdagens lagutskott uttrykk for at bestemmelsen i SL 6 kap 3 § nr 3 bare gjelder ved utredningen av vedkommendes egen forbrytelse, og at hensikten ikke var å skape et såkalt kronvitnesystem.

VIII. Generelle bestemmelser om straffutmåling

I et tidligere avsnitt (avsnitt III.) har komitéen generelt drøftet forholdet mellom lovgivning og domstoler på straffutmålingens område, og omtalt forskjellige metoder for styring av straffutmålingen ved lovgivning. I dette avsnitt skal man særskilt omtale styring ved lovbestemmelser om straffutmåling. Slike bestemmelser kan utformes på forskjellig måte. De kan enten forsøke å stille opp generelle prinsipper for straffutmålingen, eller de kan mer kasuistisk nevne omstendigheter som det skal tas hensyn til, eller de kan kombinere de to fremgangsmåter. De forskjellige nordiske lands lovgivning viser her betydelige variasjoner.

Den danske lov har i § 80 en generell bestemmelse om utmålingen: "Ved straffens udmåling skal der tages hensyn til lovovertrædelsens grovhet og til oplysninger om gerningsmandens person, herunder om hans almindelige personlige og sociale forhold, hans forhold før og efter gerningen samt hans bevæggrunde til denne". I §§ 84 og 85 har loven en oppregning av forhold som kan føre til at straffen kan nedsettes, eller under formildende omstendigheter helt bortfalle. Her er nevnt slikt som overskridelse av nødverge eller nødrett, ung alder, unnskyldeleg rettsvillfarelse, i gjerning vist anger, sterk sinnsbevegelse osv. Forutsetningen er naturligvis at disse omstendigheter også skal tas i betraktning ved utmålingen innenfor den normale strafferamme. § 56 har en særlig bestemmelse om valget mellom betinget og ubetinget dom, holdt i meget generelle ordelag: "Finder retten det upåkrævet, at straf kommer til fuldbyrdelse, bestemmes det i dommen, at spørgsmålet om straffastsættelse udsættes og bortfalder efter en prøvetid". Etter § 56 stk 2 kan retten i stedet for domsutsettelse velge eksekusjonsutsettelse hvis dette "må anses for mere formålstjenligt".

Den svenske lov bestemmer i 1 kap 7 §: "Vid val av påföljd skall rätten, med iakttagande av vad som kräves för att upprätthålla allmän laglydnad, fästa särskilt avseende vid att påföljden skall vara ägnad att främja den dömdes anpassning i samhället". I stedet for å nevne spesielle forhold ved gjerningen eller gjerningsmannen pekes her generelt på hensynet til almenprevensjonen og hensynet til individualprevensjonen. Bestemmelsen gjelder direkte bare valget mellom forskjellige sanksjonsformer, men forutsetningen har vært at den skal være til en viss veiledning også ved utmålingen innenfor den enkelte straffart. Bestemmelsen suppleres av mer detaljerte regler bl a om anvendelse av villkorlig dom (27 kap 1 §) og skyddstillsyn (28 kap 1 §).

Det nyeste forsøk på å utforme generelle straffutmålingsregler er den finske straffelov 6 kapittel, som er endret med virkning fra 1/1/1977. Hovedbestemmelsen er § 1, 1 ledd som lyder: "Vid straffmätning skall samtliga på saken inverkan straffskärpande och strafflindrande grunder samt enhetligheten i straffpraxis beaktas. Straffet skall utmätas så, att det står i rättvist förhållande till brottets skadlighet och farlighet samt till den skuld gärningsmannen ådaglagt i brottet".

I tillegg har de følgende paragrafer en oppregning av grunner for straffskjerpelse eller straffformildelse innenfor strafferammen. Bestemmelsene gjelder ikke direkte for valget mellom forskjellige sanksjoner, men antas å komme til analog anvendelse.

I motsetning til den danske og svenske lov gir den finske uttrykk for at det sentrale ved straffutmålingen er et rettferdig forhold mellom forbrytelse og straff; ved utmålingen skal det tas hensyn både til den objektive grovhet av gjerningen og gjerningsmannens subjektive skyld. Et av formålene med de nye regler var å trygge en enhetlig praksis, og hensynet til enhetligheten fremheves uttrykkelig i loven. Hensynet til almenprevensjon og individualprevensjon er ikke uttrykkelig nevnt, fordi man har ment at alment holdne uttalelser av denne art har liten verdi.

Det heter i proposisjonen om de nye lovbestemmelser: "Straffsystemets allmänpreventiva verkan beaktas framförallt då vid lagstiftningen fastställs de olika brottens straffskalor. Vid straffmätningen blir allmänpreventionen beaktad genom de föreslagna skärpningspunkterna. Flera av de föreslagna lindringsgrunderna innebär att individualpreventiva synpunkter beaktas". At individualprevensjonen ikke er nevnt i lovteksten, innebærer imidlertid ikke bare en formell forskjell i forhold til den svenske lov, men også en tilsiktet realitetsforskjell.

Noen generell undersøkelse av hvordan de nye straffutmålingsregler har påvirket praksis, er ikke foretatt.

Mest skeptisk overfor verdien av generelle straffutmålingsregler har den norske lovgivning stilt seg. Straffelovens kap 5 inneholder – på liknende måte som dansk straffelov §§ 84–85 – endel bestemmelser som gir adgang til å nedsette straffen under det vanlige lavmål og til en mildere straffart. Her er nevnt slikt som alder under 18 år, overskridelse av nødverge eller nødrett, forbigående sterk nedsettelse av bevisstheten, rettsvillfarelse, i gjerning bevist anger. Derimot finnes ingen generell straffutmålingsregel i loven. Mens kriminalloven av 1842 hadde en utførlig bestemmelse om de hensyn som skulle komme i betraktning ved straffutmålingen, heter det i motivene til straffeloven av 1902 kort og kategorisk: "Man vil ved en sådan oppregning vanskelig unngå enten ikke å si annet enn det selvfølgelig eller også å si for lite eller for meget". I regjeringens Stortingsmelding "Om kriminalpolitikken" fra 1978 ble det gitt uttrykk for et mer positivt syn på spørsmålet om en generell bestemmelse om formildende og skjerpene omstendigheter. Men Jus-

tiskomiteén i Stortinget stilte seg i sin innstilling fra februar 1980 avvisende overfor tanken. Komiteén siterte uttalelsen i forarbeidene til straffeloven av 1902, og tilføyet for egen regning: "Komiteén meiner dette synspunktet gjeld også i dag".

Derimot har norsk lovgivning i vekslende formuleringer hatt bestemmelser om valget mellom betinget og ubetinget dom. Ved revisjonen av reglene om betinget dom i 1929 ble det bestemt at straffen kunne gjøres betinget når det var særlig grunn til å tro at straffens fullbyrdelse ikke var nødvendig for å avholde den skyldige fra nye straffbare handlinger. Meningen var å slå fast at betinget dom ikke skulle være noe kurant overfor tidligere ustraffede, det måtte være særlige omstendigheter som berettiget til unntak fra lovens hovedregel at straffen skulle fullbyrdes. Denne forutsetning ble imidlertid ikke fulgt i domstolenes praksis. Andelen av betingede dommer fortsatte å stige til tross for lovens formulering. I 1955 ble vilkåret for betinget dom – under påvirkning av den dagjeldende svenske lov – endret til at "verken hensynet til den alminnelige lovlydighet eller hensynet til å avholde domfelte fra nye straffbare handlinger gjør det påkrevd å fullbyrde straffen". Noen betydning for praksis fikk endringen neppe. Og ved den seneste revisjon av reglene om betinget dom, ved lov av 12 juni 1981, ble bestemmelsen sløyfet som overflødig. Det heter nå i strl § 52 nr 1 bare: "Retten kan bestemme i dommen at fastsetting eller fullbyrding av straff skal utsettes i en prøvetid". Det finnes altså i loven i dag verken noen betemmelse om straffutmåling i snevrere forstand eller om valget mellom betinget og ubetinget dom (eller mellom de to former for betinget dom, domsutsettelse og eksekusjonsutsettelse).

Innenfor den nordiske strafferettskomité har det gjort seg gjeldende noe forskjellige synspunkter på verdien av alminnelige straffutmålingsbestemmelser.

På den ene side har det vært fremholdt at erfaring viser at den styrende virkning av generelle straffutmålingsregler i loven er svært begrenset. For domstolene vil følelsen av hva som er en rimelig straff, og hensynet til den eksisterende straffutmålingstradisjon, som regel føles mer veiledende enn generelle og vanskelig presiserbare retningslinjer i loven. Det følger av dette at man heller ikke kan vente at generelle straffutmålingsbestemmelser vil være noe særlig effektivt middel til å skape en konsekvent og ensartet praksis. Jo mer generelt og abstrakt utformet lovens straffutmålingsregler er, jo mindre veiledning vil de gi domstolene. En bestemmelse som den danske straffelov § 80 har neppe ført til en annen straffutmålingspraksis enn man ville ha hatt uten den. Den finske lov representerer en sterkere form for styring. Man har videre fremholdt risikoen for at skrevne straffutmålingsregler, som vil være et uttrykk for de synspunkter som dominerte på lovgivningstidspunktet, kan bli en hindring for en gradvis utvikling av praksis i takt med nye erfaringer og

nye synsmåter.

Det er videre fremholdt at hvis det er et ønske fra lovgivningsmaktens side om en omlegning av praksis, f. eks. i skjerpende eller formildende retning, er det ikke gitt at generelle straffutmålingsregler er den beste måte for lovgivningsmakten til å få gjennomført et slikt ønske. Dersom f. eks. de lovgivende myndigheter skulle finne at enkelte forbrytelsestyper i praksis blir bedømt for mildt eller for strengt i forhold til andre, vil det således være mer naturlig å la dette få uttrykk i straffesatsene i de enkelte bestemmelser, slik det skjedde i Finland da man i 1977 reviderte lovgivningen om rattfylleri, og i Danmark da man ved lov av 1 juni 1982 nedsatte straffene for vanlige berikelsesforbryteler. I begge tilfelle benyttet man seg av en kombinasjon av lovtekst og lovmotiver (se nærmere avsnitt III.5, foran).

På den annen side er det fremholdt at generelle lovbestemmelser om straffutmåling kan ha betydning som en ideologisk ramme for domstolens praksis. Dette er av særlig betydning når ulike oppfatninger gjør seg gjeldende – blant politikere, jurister og andre – om prinsippene for straffutmåling. Det er en oppgave for de politiske organer å gi domstolen en viss veiledning, et kompass å styre etter. Et mål for slike regler er, med utgangspunkt i de kriminalpolitiske vurderinger som har flertall i nasjonalforsamlingen, å bidra til ensartethet og forutsebarhet. Det ligger også en demokratisk verdi i at slike vurderinger blir angitt tydelig og åpent. Da man i Danmark utformet straffutmålingsbestemmelsene i § 80 i straffeloven av 1930 (revidert i 1973), ville man klargjøre at straffutmålingen ikke ensidig skulle bygge på almenprevensjon eller individualprevensjon, men ta hensyn til begge sider. Det samme var tilfellet med bestemmelsen om sanksjonsvalg i den svenske Brottsbalk 1 kap. 7 §. De finske straffutmålingsregler av 1976 tok sikte på å slå fast at gjerningens grovhet og gjerningsmannens skyld skulle være avgjørende, ikke overveielser om hva som er det mest hensiktsmessige fra individualpreventivt synspunkt.

Det er videre fremholdt at straffutmålingsregler i loven kan gjøre det lettere å få gjennomført ønskemålet om mer utførlig begrunnelse av straffutmålingen i dommen. Det er riktignok så at utførlig begrunnelse for straffutmåling er mest vanlig i Norge, hvor man ikke har generelle straffutmålingsprinsipper i loven, og minst vanlig i Finland, hvor man har de nyeste og mest presise lovbestemmelser. Vekten av en slik sammenligning er imidlertid tvilsom, bl a på grunn av forskjell i tradisjon og den spesielle stilling som Høyesterett i Norge har i spørsmål om straffutmåling.

I Finland mener man å se begynnelsen til en praksis med mer utførlig begrunnelse for straffutmålingen, i tilknytning til lovens straffutmålingsbestemmelser.

Til fordel for straffutmålingsregler i loven er det også fremholdt at når domstolene har vært nødt til å utvikle en straffutmålingstradisjon, bygget

på hva som er blitt ansett som "rimelig", er det i mangel av uttrykkelige regler i lovgivningen. Det savnes sikkert grunnlag for å hevde at denne domstolstradisjon er tilstrekkelig ensartet eller at den alltid stemmer med lovgivningsmaktens vurderinger. Det kan ikke utelukkes at lovregler – hvis man gjorde en alvorlig forsøk på å skape slike regler – kunne bidra til en mer konsekvent praksis. Visse erfaringer nettopp fra Finland kan tyde på dette. Det er heller ikke selvinnsende at slike regler behøver bli svært abstrakte. De finske regler er delvis temmelig konkrete, og det er ikke utelukket at det er mulig å komme lenger i denne retning. Regler av denne art behøver i hvert fall ikke å bli mindre konkrete enn en vanskelig gripbar domstolstradisjon.

Straffutmålingsregler behøver heller ikke bli et hinder for en utvikling i praksis. Tvert om kan de være et hjelpemiddel, bl a gjennom å stimulere en prejudikatsdannelse. Dessuten er lover ikke skrevne for evigheten, men kan endres.

Endelig er det anført at generelle regler om straffutmåling ikke i første rekke behøver være beregnet på å endre domstolspraksis. For dette øyemed må man heller anvende lovgivningen om de enkelte forbrytelser, slik som endringene i den danske straffelov våren 1982 er eksempel på. De viktigste formål med alminnelige straffutmålingsregler er å fremme en ensartet rettsanvendelse og å bringe frem i lyset de argumenter og kriterier som domstolspraksis anvender. Det er først i annen rekke det blir spørsmål om å overveie å bruke dem som verktøy for endringer av denne praksis.

Når det gjelder vurderingen av de argumenter for og imot generelle straffutmålingsregler i loven som det er redegjort for i det foregående, er det ikke enighet i komitéen.

Fra finsk og svensk side finner man fordelene ved visse generelle bestemmelser om straffutmåling overveiende, mens man fra dansk og norsk side stiller seg tvilende til verdien av slike regler. Denne forskjellige vurdering kan ha sammenheng med andre forskjeller mellom landene. Med den sterke styrende stilling som Høyesterett i Norge og de to landsretter i Danmark inntar i straffutmålingsspørsmål, føles lovregler lite betydningsfulle som middel til å skape ensartethet i straffutmålingen. For Norges vedkommende kommer det moment til at det her ville være tale om å innføre utmålingsregler i straffeloven fra nytt, mens man i de øvrige land allerede har slike regler. I Danmark og Norge har man neppe i samme grad som i Finland og Sverige hatt en ideologisk debatt om prinsippene for straffutmåling.

Komitéen har ikke gjort noe forsøk på å arbeide seg frem til en felles lovtekst om straffutmåling. Forskjell i lovgivningstradisjoner og sammenhengen med straffeloven for øvrig vil gjøre et slikt mål vanskelig å realisere.

IX. Forsøk, samvirke og konkurrens

1 Forsøk

Gjerningsbeskrivelsene i straffelovgivningen er som regel utformet med sikte på den fullbyrdede forbrytelse. Det samme gjelder straffesatsene. Når forsøket er straffbart, er det i kraft enten av generelle bestemmelser i straffeloven (dansk strl § 21, norsk strl § 49) eller av bestemmelser knyttet til de enkelte straffebud (finsk og svensk lov). Ved mindre lovovertrедelser er forsøket gjerne straffritt (således d strl § 21, stk 3, n strl § 49, 2 ledd). Om fastsettelsen av straffen for forsøk har de enkelte lands lover noe forskjellige regler. Etter den danske lov er straffen som utgangspunkt den samme for forsøket som for den fullbyrdede handling, men straffen kan nedsettes, "navnlig når forsøget vidner om ringe styrke eller fasthed i det forbryderske forsæt" (§ 21, stk 2). Den finske lov har regler om lavere strafferammer for forsøk enn for fullbyrdet forbrytelse SL 4 kap 1 §). Den svenske lov bestemmer: "Straff för försök bestämmes högst till vad som gäller för fullbordat brott och må ej sättas under fängelse, om lägsta straff för det fullbordade brottet är fängelse i två år eller däröver" (23 kap 1 §). Den mest vidtgående regel om straffnedsettelse har den norske lov: "Forsøk straffes mildere enn den fullbyrdede forbrytelse; straffen kan nedsettes under det for denne bestemte lavmål og til en mildere straffart".

I praksis spiller disse forskjeller i lovtekster neppe noen særlig rolle for utmålingen, men det er ikke lett på grunnlag av det trykte domsmateriale å si noe bestemt om hvilken vekt domstolene legger på at forbrytelsen ikke er kommet til fullbyrdelse. Antakelig varierer det både med forbrytelsens art og med grunnen til at forbrytelsen ikke ble fullbyrdet. Ved drap er det neppe tvil om at forsøket bedømmes vesentlig mildere enn om døden var inntrådt. I allfall synes det å være tilfelle i Norge, hvor man har et rikere domsmateriale fra Høyesterett enn i de øvrige land. Den normale minsteproof for forsettlig drap er 6 år, men for forsøk går straffen ofte vesentlig under dette (se f eks Rt 1931 s 814, 1949 s 371 og 1951 s 1166). I det sistnevnte tilfelle ble straffen for forsøk på sjalusidrap av hustru ved knivstikk satt til 1 års betinget fengsel. Omstendighetene var spesielle, og dommen ble avsagt under dissens, men det kan ingen tvil være om at straffen ville ha vært en helt annen om knivstikket hadde medført døden. Også ved en forbrytelse som voldtekt er det grunn til å tro at det spiller en vesentlig rolle for straffutmålingen om forbrytelsen blir fullbyrdet eller

ikke, mens det antakelig spiller mindre rolle ved mange andre forbrytelser, f.eks tyveri eller narkotikaforbrytelse.

Utmålingen av straff for forsøk er et klassisk stridsspørsmål i den strafferettslige litteratur. På den ene side blir det fremholdt at den forbryterske vilje ofte er fullstendig den samme ved forsøket som ved den fullbyrdede forbrytelse, det kan være rene tilfeldigheter som avgjør at handlingen blir stående ved forsøk. Verken rettferdighetshensyn eller individualpreventive hensyn tilsier at straffen i så fall settes lavere enn for den fullbyrdede forbrytelse. At dette likevel ofte blir gjort, blir ut fra dette syn betraktet som en levning av en primitiv gjengjeldelsesbetraktning, som ikke ser på den onde vilje, men på handlingens resultat. Overfor denne argumentasjon blir det anført at den kan være riktig nok hvis man stiller seg på et rent skyldsynspunkt eller på et rent individualpreventivt synspunkt, men at saken tar seg annerledes ut hvis man tar utgangspunkt i straffens almenpreventive funksjon. Den som overveier å begå en forbrytelse, f.eks et tyveri, et ran eller et drap, er som regel interessert i resultatet av handlingen. Hvis han i det hele overveier spørsmålet om straff, er det derfor i første rekke straffen for den fullbyrdede forbrytelse han regner med; om han vet at straffen er mildere for det tilfelle at forsøket mislykkes, vil det i alminnelighet ikke spille noen rolle for hans overveielser. Og ser man saken i et videre perspektiv, er det som regel den fullbyrdede forbrytelse som vekker mest oppsikt og uro blant almenheten, med derav følgende krav på straff. Det blir lagt mindre merke til, og blir lettere akseptert, at det blir tatt mildt på gjerningsmannen når forbrytelsen er blitt mislykket enn når handlingen har fått skjebnesvangre følger.

Fra praktisk synspunkt finner komitéen at gode grunner taler for nedsett straff for forsøk, særskilt ved drap og andre forbrytelser mot person, også i tilfelle hvor det er tilfeldigheter som har vært avgjørende for om forbrytelsen skulle bli fullbyrdet eller ikke. En slik mildere straff for forsøkshandlinger synes å stemme med den alminnelige, ureflekterte rettsfølelse hos menigmann, og er et middel til å holde det samlede straffekvantum nede. Om man ut fra en teoretisk konsekvensbetraktning ville straffe forsøket likt med den fullbyrdede forbrytelse, ville det bety en økt anvendelse av straff uten tilsvarende økning av den preventive virkning av straffesystemet. Den mildere behandling av forsøket i forhold til den fullbyrdede lovovertrødelse er også i tråd med den forskjellsbehandling som ligger i at forsøk på mindre lovovertrødelse i stor utstrekning er helt fritatt for straff.

Den mildere straff for forsøk kan i alminnelighet gis innenfor den vanlige strafferamme, men dette vil ikke alltid være tilfelle når loven har særlige bestemmelser om minstestraft. Komitéen anbefaler at man som hittil gir særlige regler om straffnedsettelse i forsøkestilfelle.

2 Samvirke til forbrytelser

Særlige straffutmålingsproblemer oppstår når flere er sammen om en forbrytelse. Samarbeidet kan medføre at virksomheten får en særlig farlig karakter. Især gjelder det når det ikke bare er tale om et leilighetsvis samvirke, men om en organisert forbrytersk virksomhet. Erfaring fra USA og andre land viser på en skremmende måte hvilken makt den organiserte kriminalitet kan få. På den annen side kan den enkelte deltakers subjektive skyld ofte være mindre når flere er sammen enn om han hadde foretatt en tilsvarende handling på egen hånd. Under innflytelse av en sterkere vilje eller revet med av fellesskapet kan den enkelte foreta handlinger som han ville ha veket tilbake for om han hadde vært alene. Også objektivt sett vil medvirkningshandlingene ikke sjelden ha en ubetydelig eller perifer karakter. Generelt kan det sies at mens det for lederne naturlig vil være en skjerpene omstendighet at de har trukket flere med seg i den kriminelle virksomhet, vil det for de underordnede eller perifere hjelpere ofte være naturlig med en mindre straff.

Straffelovens bestemmelser om straffutmåling i medvirkningstilfelle gir adgang til å nedsette straffen for en deltaker i visse tilfelle. Etter den danske lov gjelder det for den som bare har villet yte en mindre vesentlig bistand eller styrke et allerede fattet forsett (§ 23). Det er også adgang til straffnedsettelse hvis handlingen skyldes avhengighetsforhold til en annen eller trusel om betydelig skade (§ 84 stk 1 nr 5). Den norske og den svenske lov nevner både avhengighetsforhold og det tilfelle at medvirkningen har vært mindre betydelig (n strl § 58, sv BrB 23 kap 5 §). Den finske lov har generelt en mildere straffesats for medhjelpere enn for hovedmannen (SL 5 kap 3 §).

Spørsmålet om organisert kriminalitet ble inngående drøftet i forbindelse med de nye finske regler om straffutmåling i 1976. Loven nevner nå blant straffskjerpelsesgrunnene "att brottet begått av medlem i en for allvarliga brott organiserad grupp" (SL kap 6 § 2, pkt 2). Det fremgår av forarbeidene at bestemmelsen ikke tar sikte på en tilfeldig gruppe, men på en mer avansert organisering med et indre hierarki i gruppen. Som et typisk eksempel nevnes narkotikahandel hvor en arbeidsfordeling har utkrystallisert seg mellom medlemmene. Det pekes på tendensene til en internasjonalisering av kriminaliteten, og den kriminalpolitiske betydning av at man i så stor utstrekning som mulig motarbeider den organiserte kriminalitet. At det foreligger et organisert kriminelt samarbeid, medfører imidlertid ikke noen forhøyelse av strafferammen. Forarbeidene drøfter også behandlingen av de småkriminelle som hører til en forbryterliga. I visse tilfelle kan de få en mildere behandling fordi de har vært utsatt for påtrykk eller trusler som er nevnt blant straffminskningsgrunnene i 3 §. Det heter videre i proposisjonen: "Med tanke på förebyggandet av ligabrottslighet är en generellt lindrigare behandling av en till

en liga hörande småförbrytare dock inte motiverad, eftersom förekomsten av småförbrytare är en väsentlig förutsättning för den organiserade brottsligheten".

Den nordiske strafferettskomité er i hovedsak enig i de synspunkter som her er kommet til uttrykk — kanskje med en viss reservasjon når det gjelder behandlingen av de underordnede ledd i organisasjonen. At det dreier seg om en organisert og planmessig kriminell virksomhet blir nok betraktet som en skjerpene omstendighet selv om det ikke er uttrykkelig nevnt i loven. Ved fremtidige lovrevisjoner kan det være grunn til å overveie liknende bestemmelser som den finske i de øvrige land. Ved enkelte typer av lovovertrædelser kan det også være grunn til å overveie en forhøyelse av det ordinære maksimum for hovedmennene i en organisert kriminell virksomhet.

3 Sammenstøt av forbrytelser (konkurrens)

Det hender meget ofte at tiltale og dom gjelder flere straffbare handlinger (realkonkurrens). Særlig er det praktisk ved vinningsforbrytelser og narkotikaforbrytelser. Det er heller ikke uvanlig at tiltalte blir dømt for flere lovbrudd begått i en og samme handling (idealkonkurrens), f.eks. voltekt av mindreårig, eller rattfylleri og uaktsomt drap. Som illustrasjon av den praktiske betydning av konkurransreglene kan nevnes at ifølge den norske kriminalstatistikk for 1979 gjaldt omtrent halvparten av sakene mot tidligere utstraffede og nesten tre fjerdedeler av sakene mot tidligere straffede flere lovbrudd.

Reglene om konkurrens frembyr mange lovtekniske forskjeller mellom de enkelte land, som det er gjort rede for i kap. II.6. Bortsett fra Finland bygger de i hovedsak på ensartede prinsipper. Real- og idealkonkurrens blir bedømt på samme måte. Hovedregelen er at det idømmes en felles straff for de lovovertrædelser som blir pådømt under ett. Skulle overtrædelsene enkeltvis ha ført til frihetsstraff, idømmes en felles frihetsstraff. Skulle de enkeltvis ha ført til bot, ilegges en felles bøtestraff. Skulle noen av overtrædelsene ha ført til frihetsstraff, andre til bot, har domstolen en valgmulighet: Den kan enten dømme til både frihetsstraff og bot, eller den kan idømme en felles frihetsstraff hvor bøteovertrædelsene blir betraktet som skjerpene omstendigheter.

For fellesstraffen i konkurrenstilfelle gjelder en viss utvidet strafferamme. Er det forskjellige typer av lovbrudd som pådømmes under ett, kan maksimumsstraffen naturligvis ikke overstige summen av de enkelte strafferammer. I tillegg er det andre begrensninger. Etter den danske og den norske lov kan maksimumsstraffen overstige den høyeste for noen av lovovertrædelsene foreskrevne straff med inntil det halve; etter den danske lov gjelder denne adgang til forhøyelse likevel bare under særlig skjerpene omstendigheter, og adgangen benyttes i praksis meget sjeld-

den (d. strl § 88, n. strl § 62). Det absolutte maksimum for tidsbestemt fengsel forhøyes i sammenstøtstilfelle til 20 år (mot ellers 16 i Danmark og 15 i Norge, d. strl § 33, n. strl § 17). Etter finsk (forslaget) og svensk rett må det felles maksimum ikke overstige den høyeste straff som kunne følge på noen av overtrædelsene med mer enn to år (BrB 26 kap. 2 §). Det absolutte maksimum øker etter svensk rett fra 10 til 12 år (16 år i de grove tilbakefallstilfelle som er nevnt i BrB 26 kap. 3 §), etter det finske forslag fra 12 til 14 år. Ved straffebestemmelser med høy strafferamme fører den danske og norske regel til en større forhøyelse av maksimumsstraffen enn etter finsk forslag og svensk lov. Gjelder det to forbrytelser hver med et maksimum på 10 år, vil det samlede maksimum i Danmark og Norge være 15 år, i Finland og Sverige 12 år. Ved lave strafferammer kan forholdet bli omvendt. Gjelder det to lovovertrædelser med maksimumsstraff på 2 år for hver, vil maksimumsstraffen i konkurrenstilfelle være 3 år i Danmark og Norge, 4 år i Finland og Sverige.

Den nordiske strafferettskomité finner ikke grunn til å foreta noen vurdering av hvilket system for fastsettelse av maksimumsstraffen ved konkurrens som er å foretrekke. Dette spørsmål vil sikkert sjelden ha praktisk betydning ved straffutmålingen. Selve prinsippet om en fellesstraff utmålt etter en helhetsbedømmelse anser komitéen for naturlig og rasjonelt. Når det er mange forbrytelser som kommer til pådømmelse under ett, slik som tilfellet ofte er, f.eks. når en ungdomsbande blir tatt for en serie innbruddstyverier, blir fellesstraffen i praksis meget lavere enn om man skulle ha utmålt særskilt straff for den enkelte lovovertrædelse og så foretatt en sammenlegning. Når grove forbrytelser blir pådømt sammen med mindre grove, vil de siste som oftest bli uten nevneverdig betydning ved utmålingen av fellesstraffen.

X. Straffutmålingsnivået

1 Innledning

En generell redegjørelse for straffutmålingsprinsipper og straffutmålingsmomenter gir liten forestilling om hvilket nivå straffene for forskjellige lovovertrедelser ligger på. Komitéen har derfor funnet det nødvendig å supplere den generelle fremstilling med endel opplysninger om de straffer som faktisk blir anvendt i de enkelte land. Det gis først en summarisk oppstilling over samtlige ilagte reaksjoner for forbrytelser mot straffeloven. Man har valgt året 1978 fordi dette er det siste år som det under komitéens arbeid forelå publisert statistikk for i alle landene. I de følgende avsnitt gis en nærmere beskrivelse av straffutmålingen for endel utvalgte typer av lovbrudd. Komitéen har funnet det nødvendig å begrense seg til enkelte lovbrudd som er praktisk viktige og hvor man har materiale som grunnlag for en sammenligning mellom landene. Man er blitt stående ved fire typer: Tyveri, voldsforbrytelser, motorvognkjøring under alkoholfpåvirkning (promillekjøring, rattfylleri) og narkotikaforbrytelser. For tyveri og voldsforbrytelser har man supplert den statistiske beskrivelse med en samling av eksempler fra praksis, som er gjengitt i bilag 1 og 2. Om begreppet betinget dom i de følgende tabeller viser komitéen til fremstillingen i avsnitt 1.3. For Danmarks vedkommende er fordelingen mellom ubetinget frihetsstraff og betinget dom i noen grad bygget på beregnede tall.

Som det vil fremgå av kommentarene til de følgende tabeller, gir kriminalstatistikken små muligheter for en meningsfull sammenligning mellom landene, noe som komitéen bare kan beklage. Særlig er tabellene 1, 3 og 5 (med oversikt over samtlige ilagte reaksjoner) vanskelige å anvende i sammenligningsøyemed. Noe større er mulighetene ved tabell 2, 4 og 6, hvor de ubetingede frihetsstraffer er fordelt etter varigheten, men rent tekniske forskjeller mellom statistikkens inndelinger kompliserer sammenligningene også her (se note 1–5 til tabell 2).

Tab. 1. Fordeling på forskjellige reaksjonsformer i absolutte tall og prosent (1978). Straffelovsforbrytelser samt narkotikaforbrytelser. Menn og kvinner.

	Danmark	Finland	Norge	Sverige
Ubetinget frihetsstraff	6 310 (26 %)	9 811 (16 %)	3 643 (38 %)	7 084 (12 %)
Betinget dom	5 788 (24 %)	7 075 (12 %)	3 775 (40 %)	11 196 (18 %)
Bot	9 297 (39 %)	43 047 (70 %)	438 (5 %)	22 941 (38 %)
Påtaleunntatelse	2 601 (11 %)	—	1 643 (17 %)	14 173 (23 %)
Annet	0	1 394 (2 %)	8	5 720 (9 %)
I alt	23 996	61 327	9 505	61 114

For å gjøre tallene mest mulig sammenlignbare har man ikke holdt seg strengt til det formelle kriterium om det gjelder en straffelovsforbrytelse eller ikke. Narkotikaforbrytelser pådømmes i Finland og Sverige i sin helhet etter spesiallovgivningen, mens i Danmark og Norge straffes de groveste narkotikaforbrytelser som almenfarlig forbrytelse etter straffeloven (d strl § 191, n strl § 162). I tabellen er samtlige narkotikaforbrytelser tatt med. På den annen side er promillekjøring holdt utenfor. Denne kategori av lovbrudd straffes i Finland etter straffeloven, i de øvrige land etter trafikklovgivningen. Selv med disse korreksjoner mangler det meget på at tallene er helt sammenlignbare. Således omfatter de norske tall ikke overtredelser som er betegnet som forseelser, f.eks naskeri (snatte-ri) og mindre skadeverk. Disse overtredelser blir normalt avgjort ved bot. At de ikke er med i oversikten er en del av forklaringen på at bot spiller så liten rolle i den norske reaksjonsstatistikk.

Det bemerkes ytterligere at såkalt kombinasjonsdom i Danmark og Norge, det vil si dommer hvor en del av straffen er ubetinget og en del betinget, er ført i rubrikken for ubetinget frihetsstraff. Det samme gjelder for Sveriges vedkommende skyddstillsyn med anstaltanbringelse. Betinget frihetsstraff med tillegg av en ubetinget bot er ført under betinget dom. Den finske statistikk gir ikke opplysninger om påtaleunntatelse, noe som påvirker prosenttallene for de øvrige reaksjoner, men tallet er ikke stort. — Det høye antall i rubrikken "Annet" for Sveriges vedkommende henger sammen med at dette bl a omfatter tilfelle hvor domstolen bestemmer at en tidligere idømt reaksjon skal omfatte også en senere pådømt lovovertrædelse (Br B kap 34:1, pkt 1). Noen tilsvarende kategori finnes ikke i oppstillingen for de øvrige land.

Med alle reservasjoner antar man at tabellen kan ha sin verdi som en grov oversikt, men den gir ikke grunnlag for sammenligninger av strengheten av straffutmålingen i de forskjellige land. Andelen av bøtestraffer er særlig høy i Finland og særlig lav i Norge, men man kan ikke av det trekke den slutning at risikoen for å bli dømt til fengsel for et lovbrudd av samme grovhet er mindre i Finland enn i Norge.

En særlig interesse har det å se på forholdet mellom betingede dommer og ubetingede frihetsstraffer. Det fremgår av tabellen at i Danmark

og Norge er de to reaksjonsformer omtrent like vanlige. I Finland er det en viss overvekt av ubetingede dommer (16 % mot 12 % betingede). I Sverige er forholdet omvendt (12 % ubetingede mot 18 % betingede). Disse forholdstall beror imidlertid på hvilke lovovertrædelser som er tatt med i sammenligningen. Hvis man f.eks hadde tatt med rattfylleri (promillekjøring), ville tallene ha tatt seg annerledes ut, fordi Finland på dette område bruker betingede fengselsstraffer i større utstrekning enn i de øvrige land.

Tabellen deler ikke materialet opp på tidligere ustraffede og tilbakefallsovertredere, men i alle land er det tilbakefallsovertredene som dominerer i tallene for ubetinget frihetsstraff.

Tab. 2. Fordeling av ubetingede frihetsstraffer etter straffens lengde i absolutte tall og prosent (1978). Straffelovsforbrytelser samt narkotikaforbrytelser. Menn og kvinner.

	Danmark	Finland	Norge	Sverige
Høyst 3 måneder ¹	3 462 (55 %)	1 494 (15 %)	1 956 (54 %)	3 476 (48 %)
Over 3, høyst 6 måneder ²	967 (15 %)	3 777 (39 %)	611 (17 %)	1 621 (22 %)
Over 6 mnd, høyst 1 år ³	1 024 (16 %)	3 146 (32 %)	757 (21 %)	1 409 (19 %)
Over 1, høyst 3 (4) år ⁴	689 (11 %)	1 273 (13 %)	245 (7 %)	719 (10 %)
Over 3 (4) år ⁵	168 (2 %)	121 (1 %)	73 (2 %)	67 (1 %)
I alt	6 310	9 811	3 642	7 292 ⁶

¹ I Danmark og Norge høyst 90 dager, i Finland mindre enn 3 måneder.

² I Norge høyst 5 måneder, i Finland mindre enn 6 måneder.

³ I Norge over 5 måneder, høyst 11 måneder, i Finland minst 6 måneder og mindre enn 1 år.

⁴ I Finland minst 1 og mindre enn 4 år, i Sverige høyst 4 år.

⁵ I Finland 4 år eller mer, i Sverige over 4 år.

⁶ Tallet avviker fra tallet i tab 1, bl a fordi tab 1 bare har med de fengselsstraffer som er hovedreaksjon, mens tab 2 har med alle fengselsstraffer.

Da statistikken i de forskjellige land opererer med noe forskjellige inndelinger, er heller ikke tallene i tabell 2 fullt sammenlignbare. Man viser om dette til notene til tabellen. Som det fremgår av tallene, spiller de korteste fengselsstraffene en mindre rolle i Finland enn i de øvrige land. Forskjellen er imidlertid ikke så stor som det umiddelbart kan se ut, fordi straffer på nøyaktig 3 måneder ved den statistiske oppdeling i Finland kommer i neste rubrikk.

Når det gjelder de lengste straffene — over 3 eller 4 år — har komitéen søkt nærmere opplysninger hos de statistiske byråer. Dessverre gjelder tallene ikke de samme intervaller. For Danmarks vedkommende er det 146 dommer over 3 og høyst 6 år, 17 over 6 og høyst 10 år, og 5 dommer over 10 år. For Finland er opplyst at 78 dommer faller i gruppen minst 4, men under 8 år og 43 i gruppen 8 eller mer (derav 4 på livstid). I Norge var det 56 dommer på mer enn 3, men under 6 år, 10 dommer på minst 6 men under 10 år, og 7 dommer på 10 år eller mer. For Sveriges vedkommende foreligger ingen spesifisering av de 67 dommer på over 4 år. Selv om intervallene ikke er de samme, kan man av tallene med sikkerhet slutte at

dommer på 8 år eller derover spiller størst rolle i Finland.

Undersøker man hvordan de lengste fengselsstraffene (over 3 eller 4 år) fordeler seg på forbrytelseskategorier, er det i Danmark, Norge og Sverige drap, ran og narkotikaforbrytelser som dominerer. I Finland spiller narkotikaforbrytelser mindre rolle. Her er det drap (herunder mord) og grov legemsbeskadigelse som helt dominerer blant de lengste straffene. Andre forbrytelser som undertiden fører til lange fengselsstraffer i de forskjellige land er voldtekt, ildspåsettelse eller lignende almenfarlig forbrytelse, en sjelden gang også en særlig grov vinningsforbrytelse.

2 Mulighetene for redusert bruk av frihetsstraff

I den kriminalpolitiske diskusjon siden slutten av 1960-årene har ønsket om en redusert bruk av frihetsstraff stått sentralt. Dels henger det sammen med en endring i synet på fengselsstraffens virkninger, dels med en alminnelig humaniserende tendens med vekt på å redusere til det minst mulige den lidelse og ydmykelse som strafferettssystemet påfører de domfelte og deres nærmeste. Som det ofte er blitt påpekt, rammer frihetsstraffen fortrinnsvis personer med en vanskelig sosial og familiemessig bakgrunn, og bidrar derved til å forsterke de ulikheter som på forhånd finnes i samfunnet. Til disse prinsipielle synspunkter kommer praktiske og økonomiske hensyn som henger sammen med overfylting av anstalter og vanskeligheten ved å skaffe midler til nye. Slike hensyn har vært sterkt medvirkende til de formildelser av straffen for promillekjøring og berikelsesforbrytelser som er gjennomført i Danmark i 1981 og 1982.

Selve ønskemålet, å redusere bruken av straff, og særlig bruken av frihetsstraff, så langt som forsvarlig, er det vidtgående enighet om. Denne enighet på det generelle plan kan imidlertid ikke dekke over den uenighet som gjerne melder seg når det nærmere skal avgjøres hvor langt det er forsvarlig å gå. Slik meningsforskjell skyldes dels forskjellig syn på de faktiske virkninger av straff. Hvilken betydning ville det f.eks. ha for lovlydigheten i samfunnet om antall eller lengde av frihetsstraffene gjennomgående ble redusert til det halve? Det gjelder her empiriske spørsmål, som i prinsippet er tilgjengelig for forskning, men hvor man i dag er henvist til løse anslag eller ren gjetning. Meningsforskjellen kan imidlertid også skyldes motstridende vurderinger av hvor langt det er berettiget å gå i å påføre lovovertredere straffeonder for å beskytte borgerne for øvrig mot forbrytelser. I praksis vil synet på kunnskaps-spørsmål og synet på de rene verdispørsmål gjerne påvirke hverandre

gjensidig, og det er ofte umulig helt ut å analysere grunnlaget for meningsforskjell med hensyn til praktiske reformspørsmål. Fra lovgiver-synspunkt kan det også være vanskelig å se helt bort fra forestillinger i befolkningen om at rettferdighet krever at en alvorlig forbrytelse følges av en streng straff.

Komiteén har funnet det riktig å trekke frem denne grunnleggende usikkerhet som en bakgrunn for de mer konkrete spørsmålsstillinger som man skal gå inn på i det følgende.

En reduksjon av bruken av frihetsstraff gjennom straffutmålingen kan skje enten ved at domstolene i større utstrekning bruker betinget dom eller bot hvor det i dag brukes fengsel, eller ved at man reduserer lengden av de idømte frihetsstraffer.

Komiteén har i den foregående fremstilling pekt på enkelte punkter som kan føre til en begrensning i bruken av frihetsstraff. Man nevner spørsmålet om frihetsstraffens minimum (avsnitt IV.2), spørsmålet om sløyfing av særlige minima (avsnitt V.2), og spørsmålet om virkningen av tilbakefall (avsnitt VII.6). Stort sett er imidlertid domstolenes frihet så stor, både ved valget av reaksjonsart og ved utmålingen innenfor den valgte reaksjon, at det er deres vurdering som blir avgjørende. Man viser til diskusjonen i avsnitt III. og VIII. om fordeler og ulemper ved en sterkere styring av straffutmålingen gjennom lovgivningen. Som det fremgår av denne fremstilling, er det innenfor komiteén meningsforskjell om dette spørsmål.

Når det gjelder spørsmålet om en reduksjon av bruken av frihetsstraff, kan man ikke skjære alle lovovertrедelser over én kam. Et vesentlig spørsmål er tvert om hvorvidt det bør skje omprioriteringer mellom forskjellige typer av forbrytelser. Ett slikt spørsmål som ofte blir reist, er forholdet mellom voldsforbrytelser og vinningsforbrytelser. Et annet gjelder forholdet mellom den tradisjonelle kriminalitet (volds-, vinnings- og sedelighetsforbrytelser) og den såkalte moderne kriminalitet, særlig rettet mot samfunnets fellesgoder (skattefusk, miljøforbrytelser o.a.). På enkelte områder har nye problemer eller nye vurderinger ført til økt bruk av frihetsstraff. Det praktisk viktigste eksempel er narkotikaforbrytelser, som nå, bortsett fra Finland, svarer for en stor og økende del av de lange frihetsstraffer. Man kan også nevne ønskene om en skarpere reaksjon overfor omfattende skattebedragerier, miljøforbrytelser og andre overtrедelser i næringslivet. Komiteén kan ikke ta disse spørsmål opp i hele sin bredde, men skal nøye seg med å gjøre noen bemerkninger knyttet til de typer av lovbrudd som er spesielt omtalt i det følgende.

3 Tyveri. a. Beskrivelse av nåværende praksis

Tab. 3. Fordeling på forskjellige reaksjonsformer i absolutte tall og i prosent (1978). Tyveri (hovedforbrytelse). Menn og kvinner.

	Danmark	Finland	Norge	Sverige
Ubetinget frihetsstraff	2 355 (21 %)	4 690 (47 %)	1 846 (40 %)	2 197 (16 %)
Betinget dom	3 091 (28 %)	2 374 (24 %)	1 659 (36 %)	4 629 (34 %)
Bot	3 667 (33 %)	2 567 (25 %)	19	169 (1 %)
Påtaleunntatelse (inklusive overføring til barnevernsnemnd)	1 996 (18 %)	—	1 080 (23 %)	4 826 (35 %)
Annet	0	436 (4 %)	1	1 959 (14 %)
I alt	11 109	10 067	4 605	13 780

Tabell 3 gir en oversikt over de forskjellige reaksjoner for tyveri. Da skillet mellom simpelt og grovt tyveri trekkes forskjellig i de enkelte land, er de to kategorier slått sammen. Naskeri (snatteri) er holdt utenfor, bortsett fra Danmark hvor dette ikke har vært mulig. Dette er antakelig hovedforklaringen på den høye andel av bøtestraffer i de danske tall. Også Finland har et betydelig innslag av bøtestraffer, men det er vanskelig å si i hvilken grad dette gir uttrykk for en reell forskjell eller skyldes at grensen mellom tyveri og naskeri (snatteri) trekkes annerledes i Finland enn i de øvrige land. Når Finland har en lavere andel av betingede dommer enn de øvrige land, kan det imidlertid henge sammen med at bøtestraff der blir brukt i større utstrekning.

De ubetingede frihetsstraffene faller overveiende på tilbakefallsovertredere. I Norge var det bare 95 ubetingede fengselsdommer over "tidligere ikke straffede", det vil si personer som ikke tidligere er registrert for forbrytelser. Forholdet er lignende i øvrige land, men da de statistiske inndelinger er forskjellige, er det ikke mulig å gi helt sammenlignbare tall.

Tab. 4. Fordeling av ubetingede frihetsstraffer etter straffens lengde¹ i absolutte tall og i prosent (1978). Tyveri (hovedforbrytelse). Menn og kvinner.

	Danmark	Finland	Norge	Sverige
Høyst 3 måneder	1 031 (44 %)	776 (17 %)	923 (50 %)	921 (41 %)
Over 3, høyst 6 måneder	563 (24 %)	2 049 (44 %)	355 (19 %)	709 (31 %)
Over 6 mnd, høyst 1 år	571 (24 %)	1 389 (30 %)	480 (26 %)	545 (23 %)
Over 1, høyst 3 (4) år	180 (8 %)	475 (10 %)	86 (5 %)	92 (4 %)
Over 3 (4) år	7	1	2	
I alt	2 355	4 690	1 846	2 267

¹ Se nærmere noter 1–5 til tab 2.

Liksom i tab 2 ser man at Finland skiller seg ut ved en mindre andel av korte frihetsstraffer. Ellers er det ingen påfallende forskjeller mellom

landene med hensyn til fordelingen av frihetsstraffene etter varigheten. – Straffer på over 3 eller 4 år for tyveri forekommer så å si ikke i noen av landene.

Til supplerer av disse statistiske oppgaver viser man til kasuistikken i bilaget.

b. Komitéens synspunkter

Tyveri er fra gammelt den kategori av lovovertrедelser som gir det største tilskudd til fengselsbefolkningen. I de senere års kriminalpolitiske diskusjon har det ofte vært fremholdt at en uforholdsmessig del av samfunnets ressurser innenfor politi, domstoler og fengselsvesen er beslaglagt med bekjempelse av tyvskriminaliteten, og at reaksjonen, især overfor småtyverier begått av unge lovovertrедere eller sosialt utslåtte tilbakefallsovertredere, er urimelig streng.

Dette bilde ville ha vært atskillig riktigere for noen årtier siden enn i dag. Det kunne den gang forekomme at en tidligere ustraffet person fikk ubetinget dom for et nokså ubetydelig tyveri, og man kunne finne eksempler på at en residivist kunne tilbringe en vesentlig del av sitt liv i fengsel for småtyverier. Det har her skjedd en meget stor forandring, dels gjennom endringer i lovgivningen, dels gjennom påtalemyndighetens og domstolenes praksis. Man viser til de opplysninger som er gitt i avsnitt VII.6 og bilag 1. Verken etter statistikken eller etter det inntrykk som kasuistikken gir, er det store forskjeller mellom de enkelte land, bortsett fra at frihetsstraffene gjennomgående er lengre i Finland enn i de øvrige land. Samtidig med denne formildelse av reaksjonspraksis er tyveriene i Danmark, Norge og Sverige blitt nedprioritert i politiets etterforskningsarbeid, iallfall i de større byer, og det har i disse land vært en synkende oppklaringsfrekvens.

Når det gjelder bruken av betinget dom, er det fra norsk side fremholdt at man i praksis allerede er gått så langt at man ikke kan anbefale en ytterligere lempning. Tidligere ustraffede skal ha stjålet ganske store verdier eller ha utvist atskillig iherdighet for at de skal bli idømt ubetinget frihetsstraff. Når det gjelder mer ordinære tyverier, blir det som regel gitt flere sjanser, især overfor unge lovovertrедere. Selv overfor mange ganger tidligere straffede gir domstolene ikke sjelden ny betinget dom hvis de personlige forhold gir grunnlag for noe håp om bedring. Fra dansk og svensk side mener man derimot at det fortsatt er plass for en utvidet bruk av betingede reaksjoner. Fra finsk side mener man at betinget dom brukes i så stor utstrekning for tidligere ustraffede eller tidligere betinget dømte personer at det er vanskelig å gå videre. Derimot finnes fremdeles plass for utvidet bruk av betinget dom for personer som tidligere har sonet fengselsstraff. De "karenstider" som nå anvendes, kunne avkortes vesentlig.

Etter någjeldende lovgivning er det i Danmark, Norge og Sverige bare i begrenset utstrekning adgang til å bruke bot for tyveri. I Finland er derimot etter lovendring i 1972 bot et alternativ i den vanlige strafferamme for tyveri, og for omkring 35 % av vanlige (ikke grove) tyverier blir straffen bot. En del av disse tilfelle ville muligvis blitt klassifisert som naskeri (snatteri) i de øvrige land. Også i en del andre land, f.eks. Vest-Tyskland, er bot en vanlig reaksjon for tyveri. Komitéen har sympati for tanken om å innføre bot som et normalt alternativ i straffebestemmelsene om tyveri, slik som man allerede har i Finland, men man antar at bot ikke ofte vil være noe praktisk alternativ i de tilfelle hvor det i dag idømmes ubetinget fengsel.

Når det gjelder lengden av frihetsstraffen, er et hovedspørsmål hvor stor vekt tilbakefall skal tillegges. Komitéen viser til den generelle drøftelse av spørsmålet foran i avsnitt VII.6, hvor komitéen anbefaler en viss tilbakeholdenhet med å tillegge tilbakefall skjerpene betydning. I praksis har en tendens til å legge mindre vekt på tilbakefall enn tidligere gjort seg gjeldende i de senere år, iallfall for enkelte av landene. For Sveriges vedkommende er det opplyst at gjennomsnittsvarigheten for fengsel for vanlig tyveri sank fra 3,8 måneder i 1961 til 3,1 måneder i 1970 og videre til 2 måneder i 1976. (En viss senere stigning henger sammen med at grensen mellom tyveri og grovt tyveri ble endret i 1976.) Da ubetinget fengsel for vanlig tyveri i alt vesentlig gjelder tidligere straffede, tyder denne utvikling på at tilbakefall er blitt tillagt mindre betydning for straffutmålingen enn tidligere.

For Finlands og Sveriges vedkommende spiller minimumsstraffen på 6 måneder for grovt tyveri en betydelig rolle. I de øvrige land har man ikke tilsvarende minimumsstraff. Man viser om særlige minimumsstraffer til den generelle drøftelse foran i avsnitt V.2.

Man peker for øvrig på at når det gjelder frihetsstraffens lengde, står Finland i en særstilling blant de nordiske land. Når tallet på innsatte i forhold til folkemengden ligger så meget høyere i Finland enn i de øvrige land, skyldes det ikke bare at det blir ilagt flere fengselsstraffer, men også at de ilagte straffer er lengre. Det kan også nevnes at oppklaringsprosentene er høyere i Finland enn i de andre nordiske land. Medianstraffen for formuesforbrytelser var i 1975 6,4 måneder i Finland, 5,5 måneder i Danmark, 5,1 måneder i Sverige og 3,3 måneder i Norge. En viss tilnærming til straffenivået i de øvrige nordiske land synes forsvarlig og ønskelig.

En måte å redusere de faktiske frihetsstraffers lengde, består i å gjøre en del av frihetsstraffen betinget i tilfelle hvor man ikke finner det forsvarlig å gjøre hele straffen betinget. Denne fremgangsmåte synes å ha fått økende anvendelse i Danmark og Norge. I 1979 ble straffen i Danmark og Norge gjort delvis betinget i 12–13 prosent av samtlige ubetingede fengselsdommer for forbrytelser.

Et argument mot å åpne adgang til delvis betinget dom, er at den kan bli anvendt i tilfelle hvor domstolene ellers ville ha gjort hele dommen betinget, og således føre til en øket anvendelse av fengselsstraff. I Danmark og Norge mener man imidlertid at erfaringene er gode. Delvis betinget dom blir, iallfall helt overveiende, brukt i tilfelle hvor domstolen ikke finner det forsvarlig å la tiltalte slippe med en helt betinget dom, men hvor det på den annen side ikke føles påkrevet å gjøre dommen i sin helhet ubetinget. På grunnlag av disse erfaringer vil komitéen anse fordelene ved en adgang til delvis betinget dom for overveiende.

4 Voldsforbrytelser

a. Beskrivelse av nåværende praksis

Tabell 5 gir en oversikt over de ulike former for reaksjoner på forsettlig legemskrenkelser. Drap er holdt utenfor fordi denne gruppen kriminalpolitisk (i det minste i Norden) har lite til felles med annen voldsutøvelse. Siden grensene mellom de ulike voldskategoriene ikke trekkes likt i de ulike nordiske land, er de forskjellige kategoriene slått sammen i tabellene 5 og 6.

Tab. 5. Fordeling på forskjellige reaksjonsformer i absolutte tall og prosent (1978). Voldsforbrytelser (hovedforbrytelse). Menn og kvinner

	Danmark	Finland	Norge	Sverige
Ubetinget frihetsstraff	1 222 (58 %)	670 (9 %)	201 (29 %)	1 193 (25 %)
Betinget dom	410 (20 %)	754 (10 %)	247 (35 %)	822 (17 %)
Bot	385 (18 %)	5 680 (80 %)	227 (33 %)	1 954 (41 %)
Påtaleunntatelse	88 (4 %)		31 (4 %)	355 (7 %)
Annet	0	88 (1 %)	0	461 (10 %)
I alt	2 105	7 192	706	4 785

De mest iøynefallende forskjeller ifølge tabellen ligger i den sterke dominans av bøtestraff i Finland, og dominansen av ubetinget frihetsstraff i Danmark. Mellom Norge og Sverige er de statistiske forskjeller mindre.

Selv om det foreligger brudd på de straffebestemmelsene som gjelder legemskrenkelser, er det ikke nødvendigvis slik at strafferettsapparatet har noen plikt til å gripe inn overfor lovbruddet. Om en slik plikt foreligger, er avhengig av påtalereglene. I Danmark finner offentlig påtale ikke sted for simpel vold uten kvalifiserende omstendigheter, med mindre almene hensyn krever påtale. Påtalebegjæring fra fornærmede er ikke avgjørende. Blant de kvalifiserende omstendigheter som medfører offentlig påtale, er nevnt vold mot "en sagesløs person". I Finland kan mishandel og lindrig mishandel bare forfølges dersom det foreligger påtalebegjæring fra fornærmede. Unntak gjelder likevel i de tilfelle der

lovbruddet er begått på offentlig sted eller ved en offentlig sammenkomst eller mot eller av tjenestemann under utøvelse av tjenesten. Videre kan det reises tiltale uavhengig av påtalebegjæring dersom lovbruddet er begått av en som er innsatt i straffe- eller arbeidsanstalt eller annen liknende anstalt, eller har rettet seg mot barn under 15 år. Videre gjelder det offentlig tiltale dersom det er anvendt våpen eller annet livsfarlig middel. For grov mishandel gjelder det offentlig påtale. I Norge kreves det påtalebegjæring dersom det foreligger legemsfornærmelse eller (alminnelig) legemsbeskadigelse, med mindre lovbruddet har medført at noen (uforsettlig) har mistet livet eller almene hensyn krever tiltale. For grov legemsbeskadigelse gjelder det alltid offentlig påtale. I Sverige er det ubetinget offentlig påtale for legemskrenkelser. Det er altså ikke noe krav om påtalebegjæring fra fornærmede.

Påtalereglene har stor betydning for utvalget av de forbrytelser som blir gjenstand for tiltale og straff. Særlig gjelder det for de mindre alvorlige lovovertridelser. Siden påtalereglene varierer så meget fra land til land, kan man ikke gå ut fra at grovheten av de pådømte forhold er den samme i de enkelte land. Dette vanskeliggjør sammenligning av straffutmålingen på statistisk grunnlag. Et annet forhold som vanskeliggjør sammenligning, er at det i enkelte av landene kan være en tendens hos politiet til å avgjøre saker uformelt eller med en bot for ordensforstyrrelse, selv om handlingen strengt tatt skulle ha vært forfulgt som voldsforbrytelse. Dette er således kjent fra Norge, og har leilighetsvis vært påtalt av Riksadvokaten. Den kasuistikk over straffutmåling for voldsforbrytelse som er gjengitt i bilag 2, tyder imidlertid ikke på betydelige forskjeller mellom straffutmålingen i Danmark, Norge og Sverige. For Finlands vedkommende er som nevnt bøtenes andel påfallende stor. Det ser i det hele tatt ut til at man i Finland gjennomsnittlig reagerer mildere på voldsforbrytelser enn i de øvrige land. Når man i Finland går over til fengsel, er straffen derimot i regelen strengere enn i de øvrige land (jf tab 6).

Legemskrenkelser er en meget sammensatt gruppe av lovbrudd, fra de mer bagatellmessige tilfelle av slag, spyting el og til den grove og omfattende mishandling. Grove voldsforbrytelser er imidlertid temmelig sjeldne i de nordiske land. Intervjuundersøkelser blant ofre for vold, viser at bare en liten del av samtlige voldsforbrytelser blir anmeldt til politiet, og en enda mindre del fører til tiltale og straff. — Et viktig særtrekk ved denne lovbruddskategorien er at en betydelig del av volden skjer mellom gjerningsmann og offer som på forhånd kjenner hverandre. Dette gjelder for den registrerte kriminaliteten og — må vi tro — i enda høyere grad for den uregistrerte.

Meget tyder på at det store flertall av de legemskrenkelser som fører til straff, er av mindre alvorlig art. Med unntak av Danmark anvendes bøter i betydelig utstrekning, og en forholdsvis mindre del dømmes til ubeting-

et fengsel sammenlignet med de tall som fremgår av tabell 1, forbrytelser etter straffeloven, og tabell 3, tyverier.

Et trekk ved dem som dømmes for legemskrenkelser, er at det er et noe større innslag av gjerningsmenn som ikke tidligere er registrert for kriminalitet enn det som gjelder for alle domfellelser for forbrytelse under ett. De kan tyde på at legemskrenkelsen i mange tilfelle bare er et enkeltstående fenomen. Men også for legemskrenkelsene gjelder at over halvparten av de tilfelle som medfører straff, er begått av personer som tidligere er registrert for kriminalitet. Om dette sier noe om den faktiske kriminaliteten, er uklart. Sikkert er det at andelen av raskt residerende tilbakefallsforbrytere er meget mindre for voldsforbrytelser enn for tyveri.

Tab. 6. Fordeling av ubetingede frihetsstraffer etter straffens lengde¹ i absolutte tall og i prosent (1978). Voldsforbrytelser. Menn og kvinner

	Danmark	Finland	Norge	Sverige
Høyst 3 mnd	993 (81 %)	127 (19 %)	120 (59 %)	774 (65 %)
Over 3, høyst 6 mnd	104 (9 %)	192 (29 %)	17 (8 %)	205 (17 %)
Over 6 mnd, høyst 1 år	87 (7 %)	197 (29 %)	42 (21 %)	126 (10 %)
Over 1 år, høyst 3 år	34 (3 %)	134 (20 %)	16 (8 %)	100 (8 %)
Over 3 (4) år	4	20 (3 %)	6 (3 %)	3
I alt	1 159	670	201	1 208

¹ Se nærmere noter 1–5 til tabell 2.

I forhold til tyveri og gruppen av alle straffelovsforbrytelser ses en viss polarisering. Det er naturlig nok en viss overrepresentasjon i de strengeste straffekategorier, som vil fange opp de alvorligste voldsforbrytelser. Samtidig er det også noen flere i de mildeste kategorier. Dette gjelder spesielt for Danmark, men dette må ses i sammenheng med det relativt beskjedne antall bøter og med det lave antall betingede dommer.

b. Komitéens synspunkter

Det er en av straffeapparatets mest sentrale oppgaver å gripe inn ovenfor drap og andre alvorlige voldsovergrep. Både hensynet til prinsippet om forholdsmessighet mellom gjerning og reaksjon og andre sentrale kriminalpolitiske prinsipper taler for at slike lovbrudd skal medføre en streng straff. Som før nevnt gjelder imidlertid de fleste av de saker som fører til straff, mindre alvorlige forhold.

Gjennomgående ligger nok straffnivået i de nordiske land under det en vil finne i andre land, også dem vi vanligvis sammenligner oss med, selv om det fins visse unntak. Denne relative mildhet gir seg også utslag ved straffutmålingen ved voldsforbrytelse.

Det blir fra tid til annen hevdet synspunkter i retning av at den almenpreventive virkning av straffen for voldsforbrytelser ville øke hvis det

skjedde en økning av straffenivået. Komitéen stiller seg tvilende til dette, med mindre man ville gå til en drastisk heving av straffenivået som må frarås av andre grunner. Komitéen antar at straffen for voldsforbrytelser først og fremst tjener til å understreke det alvor man ser på slike forbrytelser med, og derved støtter opp om de forestillinger om dette som hersker i befolkningen. Denne effekten ville neppe forsterkes nevneverdig ved en heving av straffenivået. Og når det gjelder den rent avskrekende virkning av straffetrusselen, er å merke at voldsforbrytelsene i stor utstrekning foregår i situasjoner som gir liten plass for rolig og rasjonell overveielse.

Det er av og til blitt hevdet at det er et misforhold mellom det straffenivå en har lagt seg på ovenfor voldsforbrytelsene, særlig de mindre og de mer gjennomsnittlige, og det en har anvendt overfor vinningsforbrytelser, særlig tyveri. Komitéen finner det vanskelig å ta standpunkt til en generell uttalelse av denne art. Den minner om at det store flertall av voldsforbrytelser er av mindre alvorlig art. Ved vinningsforbrytelser omfatter en dom ofte flere enkeltforbrytelser, undertiden hele serier, mens dette er sjeldnere ved voldsforbrytelser. Også innslaget av residivister er mindre ved voldsforbrytelser enn ved vinningsforbrytelser. Komitéen vil ikke anbefale noen heving av straffenivået for voldsforbrytelsenes vedkommende. Skulle man mene at det foreligger en skjevhet, antar komitéen at den heller bør utjevnes ved en senking av straffenivået for vinningsforbrytelsenes vedkommende.

En type voldsbruk som tradisjonelt har vært noe oversett av straffettsapparatet og overlatt til partene selv å gjøre opp, er den såkalte familievolden, slik som hustrumishandling og barnemishandling. I de senere år er man imidlertid i økende grad blitt oppmerksom på at det her foreligger et til dels alvorlig voldsproblem. Denne volden skjer ofte skjult og kan bli derfor lett anta systematiske former uten at offeret er i stand til å slippe fra voldsmannen. Samtidig er det muligens slik at motforestillinger i mange grupper mot slik vold er mindre enn mot voldsbruk generelt. Komitéen ser det for sin del som positivt at politi og domstoler i økende grad har grepet inn mot slike forhold. M h t straffenivå vil man imidlertid tro at det nåværende nivå vil være tilstrekkelig hvis det først blir anvendt på voldsbruk som dette.

5 Motorvognkjøring i påvirket tilstand

a. Beskrivelse av nåværende praksis

Når det gjelder behandlingen av motorvognkjøring under påvirkning av alkohol, er det store ulikheter mellom landene, med Danmark som det mildeste og Norge som det strengeste land.

En viktig del av reaksjonssystemet overfor påvirkede motorvognførere

er inndragning av førerkort. Også her er det betydelig forskjell mellom landene, men den følgende fremstilling er begrenset til de ilagte straffer.

I Danmark er grensen for den tillatte alkoholkonsentrasjon etter færdselsloven 0,8 promille alkohol i blodet. Loven sonderer mellom spirituskjørsel og promillekjørsel. For spirituskjørsel straffes den som har mer enn 1,2 promille, eller som har intatt spiritus i et sådant omfang at han ikke kan føre kjøretøyet på betryggende måte. For promillekjørsel straffes den som har mellom 0,8 og 1,2 promille. Etter lovendring av 27 mai 1981 er straffen både for spirituskjørsel og promillekjørsel som hovedregel bot, men har alkoholkonsentrasjonen oversteget 2 promille, er straffen hæfte eller fengsel inntil 1 år. Fengsel eller hæfte kan også brukes i gjentakelsestilfelle, ved konkurrens, eller ved grovt uforsvarlig kjørsel ("hvis føreren under tilsidesettelse av vesentlige hensyn til ferdssikkerheten har voldt skade på person eller ting eller fremkalt fare herfor"). En skrivelse av 22 juni 1981 fra landsrettene gir en detaljert oversikt over det reaksjonssystem som landsrettene vil følge etter den nye lov. Normalstraffen for spirituskjørsel med promille mellom 2,0 og 2,50 er 14 dagers hæfte, for promille over 2,50 20 dagers hæfte. I gjentakelsestilfelle brukes alltid frihetsstraff. Har kjørselen vært grovt uforsvarlig, er straffene strengere, men ifølge skrивelsen må det forventes at slik straffskjerpelse bare vil finne anvendelse i meget begrenset omfang.

I de øvrige nordiske land er lovens grense satt ved 0,5 promille. Men for øvrig varierer både lovens ordning og den faktiske straffutmåling.

Den finske lov sonderer mellom rattfylleri og grovt rattfylleri. Grovt rattfylleri foreligger hvis føreren har minst 1,5 promille eller evnen til feilfri kjøring er påtakelig nedsatt og handlingen er egnet til å sette annens sikkerhet i fare. I 1978 blev straffen bot for 94 % av dem som ble dømt for vanlig rattfylleri, men bare for 5 % av dem som ble dømt for grovt rattfylleri. Stort sett ligger altså grensen for fengsel ved 1,5 promille. Flertallet av fengselsstraffene blir imidlertid gjort betinget, oftest i kombinasjon med bot. Ved gjentakelse av grovt rattfylleri er straffen som regel ubetinget fengsel. Endringer i lovgivningen har ført til at det nå bare er ca 20 prosent av fengselsdommene for rattfylleri eller grovt rattfylleri som er ubetinget. (Av alle domfellelser utgjør de ubetingede fengselsstraffer 12 prosent.) Det er her sannsynligvis som oftest spørsmål om tilbakefall.

Staffetidene er noe lengre i Finland enn i de øvrige land. Hovedtyngden av de ubetingede fengselsdommene lå i 1978 på 2, 3 og 4 måneder.

Også den svenske lov sonderer mellom to grader av kjøring i påvirket tilstand: "Rattonykterhet" mellom 0,5 og 1,5 promille, og "rattfylleri" med over 1,5 promille. For rattonykterhet er normalstraffen bot, fengsel forekommer bare i ca to prosent av tilfellene. Det må bety at bot er det vanlige også i tilbakefallstilfellene. For rattfylleri er normalstraffen fengsel, men betinget dom eller bøter brukes i ca 25 prosent av tilfellene. Det

er særlig ved mopedkjøring at det brukes bot. For rattonykterhet og rattfylleri tilsammen fører omtrent 40 prosent av sakene til straff av fengsel. Den vanligste fengselsstraff er 1 måned (87 prosent i 1978), sjeldnere 1 ½ eller 2 måneder. Det var tidligere vanlig med pålegg til 1 ½ eller 2 måneder i gjentakelsestilfelle, men dette er blitt mer og mer sjelden. – Det foreligger nå et forslag om vesentlige endringer i lovgivningen på området (departementspromemorian Ds Ju 1983:6).

I Norge er situasjonen en helt annen. Loven sonder ikke mellom forskjellige grader av promillekjøring. Etter loven skal det brukes fengselsstraff når ikke særdeles formildende omstendigheter er til stede. Loven sier ikke at fengselsstraffen skal være ubetinget, men dette er fast praksis. At påvirkningsgraden ligger ned imot lovens grense og at kjøringen har vært uklanderlig, gir ikke grunnlag for betinget dom. Dette gjelder også kjøring med moped. En oversikt for 1976 viser at 15 prosent av de domfelte fikk betinget fengsel, vanligvis kombinert med bot. Tre fjerdedeler av dem som slapp med betinget fengsel var ungdom under 19 år. For domfelte over 19 år er betingede dommer stort sett forbeholdt for tilfelle hvor soningen av frihetsstraffen kunne føre til uopprettelig skade for domfeltes psykiske helse eller føre til helt usedvanlig og urimelig påkjenning. Etter loven kan det brukes bot hvis særdeles formildende omstendigheter er til stede, men i praksis forekommer dette så å si ikke.

For en vanlig første gangs overtredelse ligger lengden av fengselsstraffen som regel i nærheten av lovens minimum, 21 dager, men ved flere gangers gjentakelse kan straffen gå opp til flere måneder, unntaksvis opp til et år.

b. Komitéens synspunkter

Som det fremgår av den foregående fremstilling, foreligger det på dette område markerte forskjelligheter mellom landene. Sammenfattende kan man beskrive stillingen slik:

I Danmark brukes vanligvis bøtestraff opp til en promille på 2,0, og når frihetsstraff brukes, er det korte hæftestraffer som dominerer. I Finland og Sverige brukes normalt bøtestraff opp til 1,5 promille. Over denne grense dominerer fengselsstraffen, men i Finland blir flertallet av fengselsstraffene gjort betinget, og i Sverige får omtrent en fjerdedel betinget dom eller bot. I Norge er den store hovedregel ubetinget fengsel allerede med en promille på 0,5. Norges særstilling er blitt mer og mer markert i de senere år, fordi utviklingen i de øvrige land er gått i retning av større bruk av bøter og betingede dommer, mens praksis i Norge har vært uforandret.

I Norge er over halvparten av dem som settes inn til soning av fengselsstraff dømt for promillekjøring, og man kan regne at 20–25 prosent av fengselsdøgn tilbrakt i fengselsvesenets anstalter i Norge skyldes

promillekjøring. I Danmark er det tilsvarende tall ca 10 prosent, i Finland og Sverige 10–15 prosent.

Det er vanskelig å tenke seg at de faktiske forhold varierer fra land til land på en måte som kan begrunne disse forskjeller. Det synes å dreie seg om en særnorsk tradisjon, som ble etablert på et tidlig tidspunkt og som senere er blitt fulgt, med full tilslutning av de lovgivende myndigheter.

Som vel kjent fra mange undersøkelser øker faren ved kjøring under alkoholpåvirkning voldsomt med påvirkningens grad. Den nordiske strafferettskomité finner at normalgrensen for fengselsstraff ikke bør ligge lavere enn 1,5 promille. Også over dette nivå bør det være mulighet for å anvende bot eller betinget dom. Komitéen vil peke på de gunstige resultater av rattfyllerireformen i Finland i 1977, som førte til at betinget fengsel, oftest i kombinasjon med bot, ble normalstraff for første gangs grovt rattfylleri (se Tapio Lappi-Seppälä i Lakimies 1982 s 598–633). Man har ikke nærmere drøftet den endring som i Danmark ble foretatt i 1981, med en forhøyelse av normalgrensen for bøtestraff til 2 promille. Når det gjelder skjerpelse av straffen ved gjentakelse viser komitéen til fremstillingen i avsnitt VII.6.

6 Narkotikaforbrytelser

a. Straffebestemmelser og strafferammer

I løpet av 1960- og 1970-årene er den strafferettslige behandling av bruk og omsetning av narkotika blitt et sentralt strafferettslig problem i de nordiske land. Narkotikaproblemet er særlig stort i Danmark og Sverige, noe mindre i Norge, og i Finland synes problemet foreløpig å være av begrenset størrelse.

Det er store variasjoner mellom landene i behandlingen av narkotikalovbrudd. Det gjelder både den lovtekniske utforming, straffesatsene og straffutmålingen. For nærmere opplysninger om de enkelte land vises til følgende kilder. *Danmark*: H. Kallehauge, Narkotika (stensilert), *Norge*: NOU 1982:25 Narkotikalovbrudd, ran og heleri, *Sverige*: Narkotikabrott, BRÅ-PM 1982:2 For Finlands vedkommende finnes to belystende artikler på finsk i tidsskriftet "Suomen Poliisilehti" (Finlands Polistidning) 1979 s 75–84.

I Danmark og Norge behandles vanlige overtredelser etter særlovgivningen (lov om euforiserende stoffer i Danmark, lov om legemidler med videre i Norge), mens de særlig alvorlige overtredelser rammes som almenfarlig forbrytelse etter straffeloven (d strl § 191 fra 1969, n strl § 162 fra 1968). Bestemmelsene i straffeloven omfatter i begge land overdragelse av narkotiske stoffer "til et større antall personer eller mot betydelig vederlag eller under andre særlig skjerpene omstendighe-

ter", og dessuten innførsel, kjøp, oppbevaring mv for å foreta slik overdragelse. Strafferammen etter særlovgivningen er i begge land bøter eller fengsel inntil 2 år. Derimot er det betydelig forskjell mellom strafferammen i straffelovens bestemmelser om grove narkotikaforbrytelser. Etter den danske lov er maksimum fengsel i 6 år, men øker (etter lovendring i 1975) til 10 år hvis overtredelsen angår en betydelig mengde særlig farlig eller skadelig stoff eller hvis overdragelsen av et slikt stoff for øvrig har hatt en særlig farlig karakter. Også i Norge var maksimumstraffen etter strl 162 opprinnelig 6 år, men i 1972 ble den hevet til 10 år og i 1981 til 15 år, uten noen sonndring mellom harde og lettere narkotika. Det foreligger forslag om en ytterligere heving av maksimum til 21 år, som i Norge er lovens strengeste straff. (Samtidig er definisjonen foreslått noe endret, uten at noen vesentlig realitetsendring er tilsiktet.) Selv om lovens kriterier for anvendelse av den strengere straffebestemmelse i de to land er praktisk talt enslydende, er avgrensingen i praksis forskjellig. Når det gjelder hasj, er det således opplyst at det i Danmark kreves et kvantum på 10–15 kilo for at straffelovens bestemmelser skal komme til anvendelse, mens det i Norge vanligvis er tilstrekkelig med ca 1 kilo. For morfinbase ligger grensen i Danmark på 100–125 gram, i Norge på ca 10 gram. For heroin går grensen i Danmark ved 20–25 gram, i Norge ved rundt 10 gram. Da mengden ikke er det eneste kriterium for avgrensningen, er disse kvanta naturligvis bare av veiledende art.

I Sverige straffes narkotikaovertrædelser etter narkotikastrafflag av 8 mars 1968 med senere endringer. Loven sonderer mellom tre grader: Narkotikaforseelse (bøter), narkotikabrott (bøter eller fengsel inntil tre år), og grovt narkotikabrott (fengsel fr to til 10 år). Straffene for narkotikabrott og grovt narkotikabrott ble skjerpet i 1981, og samtidig ble definisjonen av grovt narkotikabrott noe endret. Endringen tok sikte på at andre omstendigheter enn mengden skulle tillegges større betydning enn før ved avgrensningen. Grovt narkotikabrott i Sverige synes å svare omtrent til de narkotikaforbrytelser som i Danmark og Norge henføres under straffeloven, selv om gjerningsbeskrivelsen er annerledes. Når det gjelder hasj, ble grensen før lovendringene i 1981 trukket omtrent som i Norge ved ca 1 kilo. Nå ligger grensen høyere, i den utstrekning man anvender en slik grense. For andre stoffer synes det som om grensen blir trukket omtrent som i Danmark. En særegenhet ved den svenske lov er at de minste overtredelser er skilt ut som forseelse og bare kan straffes med bøter. Bestittelse av inntil ca 20 gram cannabisstoffer og 5 gram sentralstimulerende stoffer blir som regel bedømt som narkotikaforseelse. I de siste år er henimot halvparten av alle narkotikaovertrædelser rubrisert som narkotikaforseelse.

Ved siden av narkotikastrafflagen har også varusmugglingslagen særbestemmelser om ulovlig innførsel av narkotika. Ved slik innførsel er det varusmugglingslagen som kommer til anvendelse, ikke narkotikastraffla-

gen, men straffesatsene er de samme.

I Finland er det narkotikalag av 21 januar 1972 som kommer til anvendelse. Den sonderer på samme måte som den svenske narkotikastrafflag mellom narkotikabrott (fengsel inntil 2 år eller bøter) og grovt narkotikabrott (fengsel i ett til 10 år). Derimot har den ikke slik som den svenske lov skilt de minste overtredelser ut som narkotikaforseelse. (Dette uttrykk brukes i den finske lov om andre typer av overtredelse av loven.) De kvanta som kreves for å bedømme forholdet som grovt narkotikabrott, er ca 1 kg hasj, 10 gram heroin, men forholdsvis få tilfelle har vært til prøvning i Högsta domstolen.

b. Beskrivelse av nåværende straffutmålingspraksis

Det skal først gis en statistisk oversikt over ilagte reaksjoner for narkotikalovbrudd, for Sveriges vedkommende inklusive narkotikaforseelse og forbrytelse mot varusmugglingslagen med hensyn til narkotika. (Oppgavene omfatter likevel ikke påtaleunntatelse etter varusmugglingslagen.) Da dette er et område hvor det har vært betydelig utvikling, har man for å få de nyeste tilgjengelige tall brukt statistikken for 1980, bortsett fra Danmark som ikke har nyere tall enn for 1978.

Tab 7. Fordeling på forskjellige reaksjonsformer i absolutte tall og i prosent (1980, Danmark 1978). Narkotikalovbrudd (hovedforbrytelse). Menn og kvinner

	Danmark	Finland	Norge	Sverige
Ubetinget frihetsstraff	394 (78 %)	52 (11 %)	306 (45 %)	866 (17 %)
Betinget dom	97 (19 %)	54 (11 %)	356 (52 %)	188 (4 %)
Bot	13 (3 %)	343 (72 %)	14 (2 %)	2 285 (45 %)
Påtaleunntatelse (inklusive overføring til barnevernsnemnd)		—	9 (1 %)	1 060 (21 %)
Annet		29 (6 %)	2	631 (13 %)
I alt	504	478	678	5 030

Som man ser av tabellen, er fordelingen på de forskjellige reaksjonsformer høyst forskjellig. Mens i Danmark mer enn tre fjerdedeler (78 prosent) får ubetinget frihetsstraff, gjelder det i Norge omtrent halvparten (45 prosent), i Finland bare 11 prosent, i Sverige 17 prosent. Bot brukes meget sjelden i Danmark og Norge, mens over 70 prosent av sakene i Finland og 45 prosent av sakene i Sverige avgjøres på denne måte. Ved denne sammenligning bør det imidlertid tas hensyn til enkelte forhold som ikke fremgår av den offisielle kriminalstatistikk. De danske tall er tatt fra den publiserte kriminalstatistikk. Som følge av mangler ved den statistiske registrering av særlovsovertredelser gir disse tall ikke et dekkende bilde av anvendelsen av bøter, påtaleunntatelse og advarsel for overtredelse av lov om euforiserende stoffer. For Norges vedkomm-

ende er å merke at i Oslo og enkelte andre større byer bruker politiet den praksis at man ved besittelse av bagatellmessige kvanta av cannabisstoffer (inntil ca 5 gram) ser bort fra besittelsen og bare bøtelegger for bruk. Siden bruk er forseelse, kommer disse tilfelle ikke med i statistikken over forbrytelser. Tallet på slike forelegg i Oslo lå i 1980 og 1981 på mellom 500 og 600 pr år. Påtaleunntatelse for narkotikaforbrytelse forekommer så å si ikke utenfor Sverige, mens et betydelig antall der (i 1980 21 prosent) blir oppgjort på denne måte.

Tab 8. Fordeling av ubetingede fengselsstraffer etter straffens lengde¹ i absolutte tall og i prosent (1980). Narkotikalovbrudd (hovedforbrytelse). Menn og kvinner

	Danmark	Finland	Norge	Sverige
Høyst 3 måneder	141 (36 %)	12 (23 %)	163 (53 %)	260 (29 %)
Over 3, høyst 6 måneder	53 (13 %)	11 (21 %)	29 (9 %)	164 (18 %)
Over 6 mdr, høyst 1 år	81 (21 %)	11 (21 %)	40 (13 %)	126 (14 %)
Over 1, høyst 3 (4) år	90 (23 %)	16 (31 %)	51 (17 %)	308 (34 %)
Over 3 (4) år	29 (7 %)	2 (4 %)	23 (8 %)	43 (5 %)
I alt	394	52	306	901

¹ Se noter 1–5 til tab 2.

For Sveriges vedkommende omfatter tallene på samme måte som tab. 7 også varusmugglingsbrott med hensyn til narkotika. Da det for disse vedkommende ikke gis noen nærmere oppdeling av straff til og med 6 måneder, er det i tabellen skjønnsmessig lagt til grunn at halvparten av disse gjelder fengselstider i høyst 3 måneder.

Når det gjelder fordelingen av ubetingede frihetsstraffer etter lengden, gir tabellen et noe annet inntrykk av stregheten i de forskjellige land. I Norge dominerer de korte frihetsstraffene sterkere enn i Finland og Sverige. Mens 53 % av fengselsdommene i Norge er på høyst 3 måneder, er det tilsvarende tall i Finland 23 og i Sverige 29 prosent. Dette henger antakelig sammen med at mange som i Finland eller i Sverige ville ha fått påtaleunntatelse, bot eller betinget dom, i Norge får en kort, ubetinget fengselsstraff.

En mer skjønnsmessig, men kanskje vel så illustrerende sammenligning får man ved å se på straffen for noen typiske tilfelle i de forskjellige land. Et forsøk på en enkel oppstilling av denne art for tre av landene er gjort i den norske innstilling NOU 1982:25 s 12. Den er her supplert med tilsvarende tall for Finland.

	Grensen for grov narkotikaforbrytelse, henholdsvis for Danmark strl § 191, for Norge strl § 162		Eksempler på straffutmåling	
	Hasj	Heroin	1 kg hasj	20 gram heroin
Danmark	10–15 kg	25 gram	60 dager	90 dager
Finland	1 kg	10 gram	1 år	1 år og 4 (6) mdr
Norge	1 kg	20 gram	1 år	1 år
Sverige	1,5–2 kg	10–15 gram	1 år	1 år og 6 mdr

Det er i særlig grad Danmark som skiller seg ut både ved rubriseringen av forbrytelsene og ved straffutmålingen. For de øvrige land synes forskjellene å være nokså små når det gjelder kvanta av denne størrelse. Derimot er det som før nevnt stor forskjell når det gjelder straffene for de mindre forgåelser. Her er straffenivået meget høyere i Norge enn i Finland og i Sverige.

Som før nevnt utgjør dommer for narkotikaforbrytelser, med unntak for Finland, en stor del av de lengste fengselsstraffene, og denne andel har vært økende. Straffer på 8–10 år eller derover hører imidlertid til skjeldenhetene. Det gjelder også i Norge, som har den høyeste strafferamme (15 år, i sammenstøtstilfelle 20 år). I 1979 var det bare fire dommer på 5 år eller mer, derav to på 10 år eller mer. I 1980 var det ti dommer på 5 år eller mer, og ingen dom på 10 år eller mer. I Danmark ble det i 1978 avsagt 13 dommer på over 4 år, derav 1 over 6 men under 8 år (statistikken gjelder bare menn). I Sverige var i 1980 45 dommer på over 4 år, derav 12 på mer enn 6 år.

Den hittil strengeste norske dom ble avsagt av Eidsivating lagmansrett i 1981. Saken gjaldt tre tyrkiske statsborgere og en norsk kvinne. Den 31 år gamle hovedmann ble dømt for innførsel av ca 2000 gram heroin og innførsel og salg av ca 6 kg cannabis til fengsel i 14 år i overensstemmelse med aktors påstand. En av de medtiltalte fikk fengsel i 11 år. De domfeltes anke over straffutmålingen førte ikke frem.

Til sammenligning kan nevnes at den hittil strengeste dom i Finland blev avsagt i 1978 og lød på 9 år. Saken gjaldt et parti heroin på ca 11 kg (omdannet til ren heroin ca 4,5 kg) på vei fra Singapore via Finland til Bryssel. I Danmark har det fra 1980 forekommet enkelte dommer på lovens maksimale straff, 10 års fengsel. I Sverige er den lengste avsatte narkotikadom på 12 år.

c. Komitéens synspunkter

Det er etter Strafferettskomitéens oppfatning beklagelig at det har utviklet seg så forskjelligartet straffutmålingspraksis på dette viktige område. Forskjellene synes imidlertid å avspeile dyptgående forskjell i innstillingen til narkotika og narkotikabekjempelse mellom de enkelte land, både

innenfor de politiske organer og i befolkningen. Komitéen er kjent med at spørsmålet om en harmonisering har vært tatt opp flere ganger på det politiske plan, både innenfor Nordisk Råd og på nordiske justisministermøter. Det har også vært drøftet på møte mellom de nordiske lands riksadvokater. Selv om drøftelsene har hatt en viss praktisk betydning, har de ikke i nevneverdig grad kunnet bygge bro over motsetningene.

Under disse forhold har Nordisk Strafferettskomité ansett det utsiktsløst å komme med noen egen rekommendasjon om straffutmålingen i narkotikasaker. Komitéen vil nøye seg med å understreke det selvfølgeligelige at det også på dette område bør være en rimelig forholdsmessighet mellom forbrytelse og straff. Man vil også uttrykke en viss frykt for at de mange lange fengselsstraffer i narkotikasaker i noen av landene, kan ha en viss smittevirkning til andre områder av strafferettspleien. For øvrig vil komitéen uttale håpet om at bestrebelsene i retning av å utjevne forskjellene så langt som mulig vil fortsette både på det politiske og det praktiske plan.

Helsingfors, den 19 april 1983

Knud Waaben

Henrik Grönqvist

Johs Andenæs

Per Jermsten

Bilag 1

Eksempler på straffutmåling for tyveri i de forskjellige land

Eksempler på straf for tyveri i Danmark

Processuelle bemerkninger

Straffesager kan være enten statsadvokatsager eller politisager. Sondringen beror på, hvem der har påtaleret. De fleste saker om straffelovsovertrædelser og en del saker om grovere særlovssaker er statsadvokatsager, medens det store flertal af særlovssaker og nogle mindre betydelige saker efter straffeloven er politisager. Til politisagerne hører blandt andet saker om mindre berigelsesforbrydelser efter straffelovens § 287, der er nævnt i forbindelse med nogle af de nedenfor refererede tyverisager.

Ved byret pådømmes en politisag af en juridisk dommer alene, medens en statsadvokatsag pådømmes af den juridiske dommer sammen med to domsmænd. Fra den sidstnævnte regel gøres den praktisk vigtige undtagelse, at en juridisk dommer afgør en statsadvokatsag, der fremmes efter retsplejelovens § 925 om sigtedes uforbeholdne tilståelse. Ved anke til landsretten afgøres en politisag af tre juridiske dommere, medens en statsadvokatsag afgøres af tre juridiske dommere og tre domsmænd, også når sagen er tilståelsessag i 1. instans.

Bortset fra nogle små bødesager er der altid ret til anke fra byret til landsret. Det gjelder både for anklagemyndigheden og for tiltalte, og det gjelder både skyldspørgsmålet (bevisbedømmelsen), retsanvendelsen, sanksionsvalget og processpørgsmål (eventuelle rettergangsfejl i 1. instans). De påberåbte ankegrunde afgrænser landsrettens kompetence; en "fuldstændig anke" omfatter uden videre alle spørsmål.

Anke til Højesteret som 3. instans forudsætter en anketilladelse, der meddeles af justitsministeriet. Men hertil kommer anke til Højesteret som 2. instans i nævningsager, der behandles ved landsret. Det drejer sig praktisk især om drabssager og saker om de groveste tilfælde af røveri, voldtægt, brandstiftelse og narkotikakriminalitet. Det samlede antal nævningsager ved landsretterne er omkring 125 om året.

Det følger af denne procesordning, at den viktigste præjudikatsdannelse (herunder vejledende sanksionspraksis) ventes at være den, der fremkommer ved landsretterne. Efter retsplejestatistikken for 1979 og 1980 blev der i hvert af disse år afgjort henved 60 000 straffesager i 1.

instans (statsadvokat- og politisager under eet). Heraf blev ca. 2 500 anket til enten Østre landsret (ca. 1 500) eller Vestre landsret (ca. 1 000). Der bortses her fra kæremål om varetægt m.v. Antallet af ankesager for Højesteret lå mellem 40 og 50, inclusive udmålingsanker i nævningesager.

Da næsten alle Højesterets domme gengives i Ugeskrift for Retsvæsen, kommer der i domssamlingen en "overrepræsentation" af disse domme. I 1982 bragte ugeskriftet i alt ca. 115 ankedomme i straffesager (straffelovssager og særlovssager under eet, flest af de første). Af disse 115 afgørelser var de 40 truffet af Højesteret. I forhold til det samlede kriminalitetsmønster vil de ankede og publicerede domme give en vis overvægt af sagstyper, hvor der er et særligt behov for vejledende domme; det har navnlig i visse perioder gjort sig gældende med hensyn til domme om frakendelse af førerret for spirituskørsel, og det gælder også i nogen grad narkotikaforbrydelser.

Betinget og ubetinget dom

Til gengivelse i det følgende er der i Ugeskrift for Retsvæsen for årene 1976-82 fundet 20 rene eller næsten rene domme om tyveri. De angår næsten alle spørgsmålet om grænsen mellem betinget og ubetinget dom. Et så begrænset materiale giver naturligvis ikke mulighed for en fylldig kortlægning af sanktionspraksis. Der er da næppe heller tvivl om, at den vigtigste retsvejledende eller "styrende" virkning er den, der følger af dommeres kendskab til utrykte ankedomme, dels gennem enkeltsager, dels gennem de lejlighedsvis udarbejdede domsoversigter. Det skal dog på den anden side fremhæves, at en række af de nedenfor gengivne sager er blevet anket (heraf ni til Højesteret) for at få afklaret tvivlsspørgsmål om den betingede doms område.

Rigsadvokat Per Lindegaard har i flere artikler behandlet udviklingen i dansk praksis med hensyn til brug af betinget dom, se senest Nordisk Tidsskrift for Kriminalvidenskab 1982 p.1 ff. (blandt andet om indbrud og arbejdspladstyveri). Der kan også henvises til artikler i Anklagemyndighedens Årsberetning, blandt andet 1974 p. 16 ff.

Den almindelige kriminalstatistik tillader en generel sammenligning mellem begyndere og recidivister i sanktionsmæssig henseende. Tallene angår samtlige straffelovsovertrædere idømt højere straf end bøde. For mænds vedkommende fik godt 60 % af begynderne i 1978 betinget dom (og knap 40 % ubetinget dom), medens kun godt 30 % af recidivisterne fik betinget dom (og knap 70 % ubetinget dom). Det totale tal for alle mænd var 46 % betingede domme ud af alle sanktioner, der oversteg bøde. Denne procent har været ret konstant i en årrække.

Til begynderne er i denne opgørelse fra Danmarks Statistik henregnet ikke blot de rene begyndere, men også personer der tidligere har fået

bøde eller tiltalefrafald for straffelovsovertrædelser, samt personer der mindst 10 år før afgørelsen i 1978 har fået betinget dom eller er løsladt fra fængsel. Denne afgrænsning betyder blandt andet, at der til begyndere er henregnet unge domfældte, som forud har haft et eller flere tiltalefrafald. Denne gruppe er næppe ubetydelig, da de 15-20 årige mandlige "begyndere" var ialt ca. 2 000 personer eller 40 % af samtlige begyndere. Og mange af disse unge vil naturligvis få ubetingede straffe i 18-20 års alderen, selvom statistikken kalder dem begyndere.

Denne fordeling af begyndere og recidivister med hensyn til betinget og ubetinget dom må i det væsentlige gælde også for ejendomsforbrydere, der var langt den største gruppe, men den er ikke i statistikken selvstændigt fordelt på betingede og ubetingede domme.

De 20 domme om tyveri er nedenfor inddelt i (A) Hidtil ustraffede, nr. 1-13, og (B) Tidligere straffede, nr. 14-20. Indenfor hver af disse grupper følges en inddeling i (I) Indbrud, (II) Arbejdspladstyverier og (III) Mindre betydelig kriminalitet (det vil sige små tilegnede værdier).

Spørgsmålet om afvejning af betydelig kriminalitet overfor personlige oplysninger har foreligget mere eller mindre tydeligt i ca. halvdelen af sagerne, se nr. 2, 3, 4, 5, 6, 7, 9, 14 og 16. Domsgrundene er i dansk praxis ret kortfattede, og det er sjældent, at man nærmere uddyber eller vurderer oplysningerne om den objektive gerningsmåde eller de "personlige forhold".

I det følgende anvendes forkortelserne "U": Ugeskrift for Retsvæsen, "UR": underret (byret), "ØLR" (Ø): Østre landsret, "VLR" (V): Vestre landsret (V) og "HR" (H): Højesteret.

A. Hidtil ustraffet (nr. 1-13)

1. Indbrud (nr. 1-3)

Nr. 1. U 1977.775 Ø

28 år, tyveri af bil

Den 28-årige T skaffede sig en aften med en medbragt glasskærer adgang til et bilfirma, hvor han stjal en personbil, som han forsynede med en medbragt svensk nummerplade. Desuden overtrædelse af færdselsloven ved at have kørt samme aften uden at være i besiddelse af gyldigt førerbevis.

UR: 4 måneders fængsel.

Ved straffens fastsættelse er der lagt til grund, at tiltalte først besluttede sig til at begå tyveriet, da han samme dag fik afslag på en låneansøgning, men at han derefter handlede særdeles målbevidst ved først at anskaffe sig en svensk nummerplade og derefter medbringe en glasskærer til brug ved indbruddet, hvorunder han stjal en bil til en reel værdi af

ca. 45 000 kr., og at han derefter kun ved et tilfælde blev pågrebet, inden han havde ført vognen ud af landet.

Retten har ikke fundet grundlag for at gøre straffen helt eller delvis betinget.

ØLR: stadfæstelse

Nr. 2. U 1982.396 H

19 år, nogle indbrud, værdi 320 000 kr., samt køb af hash

Den 19-årige T havde begået 9 indbrud (til dels forsøg), de fleste i et villakvarter, og stjålet værdier til ca. 320 000 kr. Desuden 4 butikstyverier til værdi ca. 1 300 kr. samt ved flere lejligheder køb af hash, ialt ca. 400 gram.

UR: 8 måneders fængsel.

ØLR: stadfæstet, men to af de seks dommere stemte for at gøre dommen betinget.

HR: 8 måneders fængsel betinget (dissens):

For Højesteret er det oplyst, at tiltalte nu lever sammen med en kvinde, med hvem han har fået et barn. De bor i en landkommune i Jylland. Tiltalte har forgæves søgt arbejde, men gennemgår for tiden nogle kurser. Han har i nogle måneder været under frivilligt tilsyn af Kriminalforsorgen, som i en erklæring af 18. februar 1982 har udtalt, at man under hensyn til hans personlige udvikling skønner ham egnet til at modtage en betinget dom.

Tre dommere — P. Christensen, Urne og Munch — udtaler:

Uanset beskaffenheden og omfanget af tiltaltes forbrydelser findes det særlig under hensyn til hans unge alder og længden af det tidsrum, der er forløbet, siden retsforfølgningen blev indledt, forsvarligt, at den idømte straf, som findes passende fastsat, gøres betinget som nedenfor bestemt. De stemmer derfor for at stadfæste dommen med denne ændring.

Dommerne Høyrup og Torben Jensen finder efter beskaffenheden og omfanget af de begåede forhold ikke grundlag for anvendelse af betinget dom eller for nedsættelse af straffen og stemmer herefter for at stadfæste dommen.

Der vil være at afsige dom efter stemmeflertallet.

Thi kendes for ret:

Landsrettens dom bør ved magt at stande, dog at straffen gøres betinget og bortfalder efter forløbet af en prøvetid på 2 år fra dato på vilkår, at tiltalte i prøvetiden ikke begår strafbart forhold, at han i 1 år undergiver sig tilsyn af Kriminalforsorgen, og at han i tilsynsperioden tager arbejde og ophold efter tilsynsmyndighedens nærmere bestemmelse.

Nr. 3. U 1982.614 H

20 år, indbrud m. v., værdi 150 000 kr.

Den 20-årige T havde deltaget i 10 indbrud i forretninger, en række tyverier fra benzinautomater m. v., med et samlet udbytte på 150 000 kr. Desuden to overtrædelser af våbenloven. Ifølge en personundersøgelse boede T hos forældrene, havde ikke opnået fast tilknytning til arbejdsmarkedet og trængte til forsorgsmæssig hjælp og vejledning. T havde været fængslet i knap 3 måneder under sagen.

UR: 1 års fængsel betinget med tilsyn, under hensyn til oplysningerne om T's personlige forhold, navnlig at han var ustraffet.

VLR: stadfæstet med tre dommerstemmer (medens tre andre ville idømme 1 år ubetinget under hensyn til omfanget og beskaffenheden af forbrydelserne).

HR: stadfæstet (under dissens):

Kriminalforsorgen har i en erklæring af 12. maj 1982 oplyst, at tiltalte er svært læse- og staveretardet, og det er derfor ikke muligt at iværksætte en form for uddannelse. Der vil blive tilbudt ham beskæftigelse i et arbejdsløshedsprojekt i Århus amt. Han har oplyst, at han ikke længere har forbindelse med den meget kriminelt belastede gruppe unge, han tidligere tilhørte.

Samtlige dommere finder straffen passende bestemt.

Tre dommere — P. Christensen, Munch og Kardel — tiltræder under hensyn til oplysningerne om tiltaltes personlige forhold og i øvrigt af de i dommene anførte grunde, at straffen er gjort betinget som sket.

Dommerne Urne og Torben Jensen finder efter beskaffenheden og omfanget af de begåede forhold ikke grundlag for anvendelse af betinget dom.

Der vil være at give dom efter stemmeflertallet.

II. Arbejdspladstyveri (nr. 4—9)

Nr. 4. U 1976.692 H

9 chauffører, tyveri fra arbejdsplads, værdi 430 000 kr.

Under flere straffesager var 9 bryggerichauffører tiltalt for og havde tilstået at have stjålet kasser med øl fra arbejdspladsen. Ved UR fik de ubetingede domme på 3—6 måneder. ØLR fastsatte straffe på 4 og 6 måneder og gjorde dem for alles vedkommende betingede under hensyn til de foreliggende oplysninger om de tiltaltes personlige forhold og til det relativt ringe omfang af de begåede forseelser. LR karakteriserede kriminaliteten således:

Efter de for landsretten foreliggende oplysninger lægger retten til grund, at de af de tiltalte begåede forseelser angår tilsammen godt 150 paller (hver på 45 kasser à 30 pilsnere) til en samlet værdi af ca. 430 000 kr. ansat efter bryggeriets udsalgspris (inkl. emballage og samtlige afgifter) til detaillisterne. Det må endvidere efter det fremkomne lægges til grund, at en ikke ubetydelig del af de stjalne pilsnere er blevet anvendt af de tiltalte chauffører til en form for repræsentation, og at dette kan have virket stimulerende på salget. Også efter den af distributionschef Frydshou afgivne forklaring finder landsretten endelig at måtte lægge til grund, at bryggeriets kontrolsystem i størstedelen af den omhandlede periode var udformet på en sådan måde, at det uden større vanskeligheder kunne lade sig gøre at gennemføre et tyveri som de omhandlede under forudsætning af, at en eller flere af portvagterne var villige til at medvirke hertil.

HR stadfæstede under dissens de betingede domme:

Tre dommere – Helga Pedersen, P. Christensen og Torben Jensen – udtaler:

Efter det oplyste var de tiltalte ophørt med tyverierne nogen tid, før anmeldelse blev indgivet, og de har nu alle – bortset fra tiltalte T7 – fået arbejde, til dels efter en længere arbejdsløshedperiode. Uanset at betingede straffe for tyverier af det heromhandlede omfang og af en sådan beskaffenhed normalt ikke bør anvendes, stemmer disse dommere under henvisning til det oven for anførte og i øvrigt af de i dommene nævnte grunde for at stadfæste disse, for så vidt de er påankede.

Dommerne Hvidt og Blom-Andersen er enige med flertallet i, at omfanget og beskaffenheden af de af de tiltalte på deres arbejdsplads forøvede tyverier som almindelig regel må udelukke anvendelse af betinget dom, og de finder ikke, at de af flertallet anførte omstændigheder vedrørende de tiltaltes personlige forhold kan bringe dette almindelige synspunkt til at vige i nærværende sag. De stemmer derfor for at stadfæste landsrettens domme med den ændring, at bestemmelsen om udsættelsen af straffens fuldbyrdelse udgår.

Der vil være at give dom efter stemmeflertallet.

Nr. 5. U 1977.342 V

Tilegnelser på arbejdsplads, værdi ca. 65 000 kr.

Den 25-årige T var førstemand i en radioforretning. Gennem en periode af godt 2 år tilegnede han sig dels salgsbeløb og indbetalinger på ialt ca. 52 300 kr. (underslæb), dels varer til ca. 12 500 kr. (tyveri). Efter sin afskedigelse blev T hyrevognschauffør, og hans kone havde arbejde. T havde betalt af på sin gæld til radioforhandleren, men havde ikke kunnet overholde en afdragsordning.

UR: 8 måneders fængsel betinget:

Da det uanset størrelsen af det besvegne beløb efter alt foreliggende, herunder det om tiltaltes forud for forseelsen og nuværende personlige forhold oplyste og det foran anførte, ikke findes påkrævet, at straffen kommer til fuldbyrdelse, bestemmes det i medfør af straffelovens § 56, stk 2, at fuldbyrdelsen udsættes i overensstemmelse med de i straffelovens 7. kapitel herom gældende regler, således at den bortfalder efter forløbet af en prøvetid på 2 år – – –.

VLR ændrede under dissens denne dom til 6 måneders fængsel ubetinget. Dommen lyder således:

Det fremgår af sagen, at der i maj 1975 blev påbegyndt en revision i firmaet, og at der, da status forelå udarbejdet i juli s å, blev konstateret en manko på debitormassen, uden at dette direkte gav anledning til afsløring af tiltalte.

Tiltalte har for landsretten forklaret, at radioforhandler – – – et par gange – senest i efteråret 1974 – havde påtalt mindre uregelmæssigheder fra hans side. Efter at revisionsarbejdet var blevet påbegyndt i maj 1975, blev han klar over, at der var risiko for, at hans transaktioner ville blive afsløret. Han fortsatte dog med at tilegne sig indbetalte pengebeløb, og han vil anslå, at han fra juni til midt i juli 1975 har taget ialt ca 5 000 kr. Da status forelå omkring det nævnte tidspunkt, besluttede han sig imidlertid til at holde op, og han har derefter ikke begået noget kriminelt. Han har ikke betalt afdrag på erstatningen udover det i dommen nævnte beløb.

Anklagemyndigheden har erklæret sig enig i, at det lægges til grund, at tiltaltes kriminelle forhold er ophørt omkring midten af juli 1975, hvilket retten kan tiltræde.

4 af de voterende bemærker:

Under hensyn til, at tiltalte har forbrugt betroede penge til et beløb af ialt ca 52 300 kr. og herudover har stjålet varer til en værdi af ialt ca 12 500 kr samt til, at forholdene har strakt sig over et betydeligt tidsrum og til tiltaltes stilling i firmaet, findes der uanset de fordelagtige oplysninger om tiltaltes personlige forhold at burde idømmes tiltalte en ubetinget fængselsstraf. Denne findes at burde bestemmes til fængsel i 6 måneder, og disse voterende stemmer derfor for med disse ændringer at stadfæste dommen.

2 af de voterende stemmer for at stadfæste dommen i henhold til grundene.

Der vil være at træffe afgørelse efter stemmeflertallet – – –.

Nr. 6. U 1978.469 H

40 år, tyveri på arbejdsplads, værdi 90 000 kr.

Den 40-årige T var lagerarbejder hos et aktieselskab. Ved tre lejligheder stjal han plantebeskyttelsesmidler og to rygsprøjter til en samlet værdi af

ca 90 000 kr. Det stjalne blev efter forudgående aftale afsat til en bekendt. T's udbytte var 7—8 000 kr. Desuden en overtrædelse af færdselsloven. T forklarede, at han nu var ansat i et bezinfirma og ville blive afskediget, hvis han skulle afsone straf. Han var gift og havde tre børn.

UR: 4 måneders fængsel betinget ("særligt under hensyn til det om tiltaltes personlige forhold oplyste") samt en tillægsbøde på 800 kr.

ØLR: straffen forhøjet til 6 måneder, men betinget dom tiltrådt ligesom tillægsbøden. Dommen henviser til oplysningerne om "tiltaltes gode personlige forhold" og udtaler, at "det er fundet forsvarligt at gøre fængselsstraffen betinget".

HR: 6 måneders fængsel ubetinget:

Efter omfanget og beskaffenheden af de af tiltalte begåede tyverier på arbejdspladsen findes han at burde anses med ubetinget straf. Idet fængselsstraffen findes passende bestemt, vil dommen være at stadfæste, således at bestemmelsen om udsættelse af straffens fuldbyrdelse og om tillægsbøde bortfalder.

Nr. 7. U 1978.471 H

Arbejdspladstyveri, værdi 400 000 kr.

T var chauffør hos et aktieselskab. Gennem ca 3 år stjal han kasettebånd og LP-plader til bruttoværdi (vejledende udsalgspris) ca 400 000 kr, nettoværdi 100 000 kr. T's hustru havde været syg i flere år, og han havde stigende udgifter til medicin og lægehjælp. Hustruen døde før dom i UR, efter at T havde indstillet sine tyverier. T levede efter afskedigelse af offentlig bistand. Han havde forpligtet sig til at betale en erstatning på 100 000 kr. En medtiltalt dømt for hæleri.

UR: 10 måneders fængsel (§ 286).

ØLR: samme straf betinget:

Tiltalte har for landsretten dokumenteret, at han i det væsentlige overholder en med det bestjålne firma aftalt afdragsordning, hvorefter han — selv om han fortsat er arbejdsløs — betaler 50 kr ugentlig.

Når henses til den særlige personlige baggrund for tiltaltes tyverier, som ophørte ved hans syge hustrus hospitalsindlæggelse, og til hans nuværende gode personlige forhold, findes det — uanset tyveriernes betydelige omfang — forsvarligt at gøre straffen, der findes passende bestemt, betinget, således at fuldbyrdelsen af straffen på fængsel i 10 måneder udsættes og bortfalder efter forløbet af en prøvetid på 2 år fra i dag på vilkår, at han ikke i prøvetiden begår strafbart forhold, og at han i 1 år undergiver sig tilsyn af kriminalforsorgen.

HR: 6 måneders fængsel ubetinget (under dissens):

Tre dommere — Schaumburg, P. Christensen og Funch Jensen — udtaler:

Efter omfanget og beskaffenheden af de af tiltalte gennem et langt tidsrum begåede tyverier på arbejdspladsen findes han at burde anses med ubetinget straf. Idet straffen under hensyn til tiltaltes personlige forhold og baggrunden for tyverierne findes at kunne fastsættes til fængsel i 6 måneder, stemmer disse dommere for at stadfæste dommen med de heraf følgende ændringer.

Dommerne Hvidt og Urne, der med flertallet er enige i, at tyverier som de omhandlede normalt må medføre ubetinget fængselsstraf, finder, at der i den foreliggende sag har været en sådan særlig baggrund for tyverierne, at det er forsvarligt at anse tiltalte med betinget straf. De stemmer herefter for at stadfæste dommen.

Der vil være at give dom efter stemmeflertallet.

Nr. 8. U 1981.163 Ø

29 år, arbejdspladstyveri og toldforseelse

Den 29-årige T, der var vagtfunktionær, havde fra SAS Caterings toldfri lager sammen med en anden stjålet 700 000 cigaretter og 69 liter whisky, ialt til en værdi af ca 570 000 kr i afgiftsberigtiget stand. Desuden overtrædelser af toldloven ved samme forhold samt tyveri af parfume m v (værdi 300 kr).

UR: 3 års fængsel (§ 286).

ØLR: 2 år 6 måneders fængsel.

Nr. 9. U 1981.561 V

37 år, arbejdspladstyveri, værdi 38 000 kr.

Den 37-årige T havde 1976—80 fra sin arbejdsplads stjålet lagervarer til en samlet værdi af godt 38 000 kr. T's udbytte var godt 20 000 kr. Han havde derefter betalt fuld erstatning.

UR: 6 måneders fængsel betinget.

ØLR: stadfæstelse:

Under hensyn til de meget gode personlige oplysninger om tiltaltes forhold samt til at tiltalte, der er ustraffet, har udredt fuld erstatning til bestjålne, tiltrædes det, at straffen, der findes passende bestemt, er gjort betinget som ved dommen sket.

III. Mindre betydelig kriminalitet (nr. 10—13)

Nr. 10. U 1978.382 V

28 år, tyveri på arbejdsplads, lille beløb

Den 28-årige T, der var omsorgsassistent på en institution for åndssvage, havde indenfor 12 dage ad fire gange stjålet ialt ca 280 kr fra patienter. Der

forelå tilståelse.

UR: 30 dages fængsel betinget (§ 285, ikke den milde bestemmelse i § 287). Det hedder i dommen:

— — — Selvom der er tale om et mindre beløb, findes forholdene ikke som af tiltalte påstået, at kunne henføres under straffelovens § 287, stk. 1, idet der herved er lagt vægt på, at der er tale om tyverier på arbejdsplads og om tyverier fra personer, der har behov for særlig beskyttelse.

VLR: stadfæstelse. Under anken påstod T dom til dagbøder efter § 287, medens anklagemyndigheden påstod tillæggsbøde til den betingede dom:

Af de grunde, der er anført i dommen, tiltrædes det, at straffen er fastsat efter straffelovens § 285, stk. 1, ikke efter straffelovens § 287, stk. 1. Det tiltrædes herefter endvidere, at straffen er udmålt som sket og er gjort betinget. Der findes ikke tilstrækkelig anledning til at idømme tillæggsbøde. Landsretten stadfæster herefter dommen. — — —

Nr. 11. U 1980.674 Ø

18 år, et indbrud, værdi 250 kr.

Den 18-årige T havde en aften ved rudeknusning skaffet sig adgang til en villa, hvor han stjal forskellige ting til en samlet værdi af ca 250 kr.

UR: betinget dom uden straffastsættelse. § 287, der kunne have ført til dagbøder, ikke fundet anvendelig, da der forelå villaindbrud.

ØLR: stadfæstelse.

Nr. 12. U 1981.615 Ø

49 år, tyveri til værdi 30 kr.

Den 49-årige T havde stjålet to pakke oksekød, værdi 30 kr, der lå fremme i et lavprisvarehus. Han var ansat i samme forretning, men opholdt sig på stedet for at foretage private indkøb.

UR: strafbortfald efter § 287 under hensyn til formildende omstændigheder på grund af manglende kontrol med de ansattes varekøb.

ØLR: 10 dagbøder à 50 kr. (§ 287).

Nr. 13. U 1982.1113 H

45 år, tyveri af cykeldele, værdi 200–300 kr.

En 45-årig politibetjent havde tilstået at have tilegnet sig dele af en cykel (værdi 200–300 kr.) i politistationens hittegodskælder, hvor han ombyttede disse effekter med dele fra sin egen ældre cykel. Han kunne ikke give nogen fornuftig forklaring på det skete. T blev mentalundersøgt. Retslægerådet udtalte:

— — — Han er beskrevet som personlighedsmæssigt upåfaldende. Forud for den påsigtede handling havde han i længere tid været psykisk belastet, først i forbindelse med ægteskabelige vanskeligheder, senere i forbindelse med usikkerhed omkring samkvemsmulighederne med en mindreårig søn. Sigtede har beskrevet, at han i den periode følte sig koncentrationssvækket, spekulerede, var i dårligt humør, sov dårligt om natten. Han var ikke sygemeldt.

Denne belastningstilstand kan have medvirket til, at hans sædvanlige modforestillinger over for lovovertrædelser har været svækket og medført, at han uden omtanke har foretaget den påsigtede handling.

Retslægerådet finder ikke, at sigtede kan henføres til de i straffelovens § 16 eller § 69 omhandlede personkredse — — —.

UR: 30 dages fængsel betinget (§ 285, ikke § 287 trods den ringe værdi, da tyveriet var begået på arbejdspladsen).

VLR: stadfæstede (idet dog to dommere ville henføre forholdet under § 287 og idømme 10 dagbøder à 200 kr.).

HR: 20 dagbøder à 200 kr. efter § 287 (dissens: 14 dages hæfte betinget efter § 285):

Anklagemyndigheden har for Højesteret oplyst, at der ikke kan forudsiges noget om de ansættelsesmæssige konsekvenser for tiltalte, hvad enten forholdet henføres under straffelovens § 285, stk. 1, eller under § 287, stk. 1.

Tre dommere — P. Christensen, Bjerregaard og Gersing — udtaler:

Navnlig under hensyn til den ringe værdi af de stjalne effekter findes tyveriet at burde henføres under straffelovens § 287, stk. 1. De stemmer herefter for at fastsætte straffen til 20 dagbøder, hver stor 200 kr. med en forvandlingsstraf af hæfte i 20 dage.

Dommerne Thygesen og Else Mols finder — trods den beskedne værdi af det stjalne — at forholdet af de af landsretten anførte grunde bør henføres under straffelovens § 285, stk. 1. De stemmer derfor for at stadfæste dommen, dog således, at den betingede straf fastsættes til hæfte i 14 dage, jfr. nu lov nr. 239 af 1. juni 1982.

Der vil være at give dom efter stemmeflertallet.

B. Tidligere straffet (nr. 14–20)

I. Indbrud (nr 14–17)

Nr. 14. U 1976.357 H

40 år, to indbrud, små værdier, gammel forstraf

Den 40-årige T, der havde forstraffe for tyveri og senest var udskrevet fra psykopatforvaring i 1966, havde sammen med to andre begået to indbrud i villa og forretning, ved hvilke udbyttet var tobak, spiritus m. v. til værdi

460 kr samt 350 kr kontant. Desuden en hastighedsforseelse.

UR: 4 måneders fængsel.

ØLR: Stadfæstet, — det bemærkes kort, at der ikke findes grundlag for at udsætte straffen.

HR: gjorde de 4 måneder betinget og idømte en tillægsbøde:

Den i denne sag af Østre Landsret afsagte dom er med Justitsministeriets tilladelse indanket for Højesteret af tiltalte med påstand om formildelse, navnlig således at han anses med en betinget straf, og derefter af anklagemyndigheden til skærpelse.

I pådømmelsen har deltaget fem dommere: Tamm, Vetli, Schaumburg, Høeg og P. Christensen.

Af den af Dansk Kriminalforsorg afgivne erklæring fremgår, at tiltalte efter et ophold i udlandet fra 1972 til 1974 nu påny er bosat her i landet, og at han siden september 1974 har haft fast arbejde som chauffør i samme virksomhed. I efteråret 1974 blev tiltalte gift, og der er et barn i ægteskabet.

Tre dommere — Vetli, Schaumburg og Høeg — udtaler:

Under hensyn til det lange tidsrum, der er forløbet siden tiltaltes seneste forudgående kriminalitet, og til de foreliggende oplysninger om hans personlige forhold findes det uanset indbrudstyverierne alvorlige karakter dog ikke påkrævet, at straffen kommer til fuldbyrdelse. Idet straffen findes passende bestemt, stemmer disse dommere for at fuldbyrdelsen udsættes og bortfalder efter forløbet af en prøvetid på 3 år. De stemmer endvidere for, at tiltalte i medfør af straffelovens § 58, stk 2, tillige idømmes en bøde på 2000 kr, for hvilken forvandlingsstraffen fastsættes til hæfte i 20 dage.

Dommerne Tamm og P. Christensen finder under hensyn til kriminalitetens beskaffenhed ikke i de foreliggende oplysninger om tiltaltes personlige forhold tilstrækkeligt grundlag for at gøre straffen betinget. De stemmer derfor for at stadfæste dommen.

Der vil være at give dom efter stemmeflertallet.

Thi kendes for ret:

Landsrettens dom bør ved magt at stande, dog at fuldbyrdelsen af den tiltalte, T, idømte straf udsættes, således at den bortfalder efter en prøvetid af 3 år regnet fra denne højesteretsdoms afsigelse på betingelse af, at tiltalte ikke i prøvetiden begår strafbart forhold.

Tiltalte bør tillige straffes med en statskassen tilfaldende bøde på 2000 kr. med en forvandlingsstraf af hæfte i 20 dage.

Sagens omkostninger for landsret og Højesteret udredes af statskassen.

Nr. 15. U 1978.270 Ø

40 år, et indbrud, værdi 3 600 kr., forstraffe

Den knap 40-årige T, der havde 6 forstraffe for tyveri m.v. 1972–77, fandtes skyldig i indbrud ved rudeknusning i forretning og tilegnelse af fotoapparat m.v. til værdi ca. 3 600 kr. Sagen er af størst interesse med hensyn til beviset for, at T var gerningsmand.

UR: 4 måneders fængsel.

ØLR: 6 måneders fængsel. I dommen siges:

Også efter bevisførelsen for landsretten må det anses for bevist, at det er tiltalte, der har begået det i anklageskriftet omhandlede tyveri. Retten har herved lagt vægt dels på de i dommen anførte grunde, dels på den omstændighed, at det heller ikke efter tiltaltes hustrus vidneforklaring er udelukket, at han kan have været på gerningsstedet på det pågældende tidspunkt, og dels på det forhold, at fremgangsmåden ved det her omhandlede tyveri er den samme eller meget ligner den fremgangsmåde, som tiltalte ifølge de domme, der tidligere er overgået ham, flere gange har anvendt ved tyveri fra forretningsvinduer. Det tiltrædes derfor, at han er fundet skyldig som sket.

Straffen fastsættes til fængsel i 6 måneder.

Nr. 16. U 1981.420 H

18 år, mange indbrud m. v., nylig tiltalefrafald

Tilståelsessag. Den 18-årige T, der fik et tiltalefrafald i 1979 med endnu løbende vilkår om forsorg, var skyldig i ca. 25 indbrudstyverier eller forsøg herpå, i enkelte tilfælde mod pengeskabe (i eet tilfælde under medbringelse af skærebrændersæt), desuden i et dokumentfalskforhold (checks, 400 kr.), nogle brugstyverier og hærværk. T var arbejdsløs og under afvænningsbehandling. Ved personundersøgelse fandt kriminalforsorgen ham egnet til betinget dom med vilkår om ophold og arbejde. Man fandt T umoden og vanskelig at fastholde i et planlagt forløb.

UR: 1 år og 6 måneders fængsel (§ 286 om groft tyveri), hensyn taget til ung alder.

VLR: stadfæstelse:

For landsretten har tiltalte påstået den idømte straf formildet, navnlig således, at tiltalte anses med en betinget straf, medens anklagemyndigheden har påstået skærpelse.

I en erklæring af 12. januar 1981 fra kriminalforsorgen hedder det bl.a:

— — —

Efter aftale med T blev der den 13 november 1980 anordnet frivilligt tilsyn og T fik beskikket en privat tilsynsførende.

— — —

I tilsynsperioden har T været uden beskæftigelse og har derfor modta-

get økonomisk hjælp fra Århus kommunes socialforvaltning.

Det er Kriminalforsorgens indtryk, at T reelt har søgt arbejde, men dog uden resultat. Socialforvaltningen, som også tidligere har søgt at støtte T, har foranlediget, at han vil kunne frekventere et forberedelseskursus (9–10 kl), hvilket T har accepteret. Kurset begynder d 19 januar 1981.

På trods af, at tilsynsforanstaltningen kun har været etableret i en forholdsvis kort periode, har kontakten til Kriminalforsorgen været intensiv, og man skønner, at T har haft gavn af denne kontakt.

Det skal tilføjes, at man finder, at T har et stort behov for personlig støtte og vejledning og angiveligt vil kunne profitere yderligere af en fortsat tilsynsforanstaltning, skal man anbefale, at der i forbindelse med en evt betinget dom anordnes tilsyn af Kriminalforsorgen i 1 år, samt træffes bestemmelse om, at T skal tage ophold og arbejde efter tilsynsmyndighedens nærmere anvisninger."

Det er oplyst, at tiltalte den 2 januar 1981 har påbegyndt behandling med antabus på klinikken for alkohollidende, psykiatrisk hospital i Risskov.

Da strafen findes passende bestemt, og da der henset til antallet og karakteren af de begående lovovertrædelser trods tiltaltes unge alder ikke findes grundlag for anvendelse af betinget straf, stadfæster landsretten dommen.

HR: 1 års fængsel:

Den i denne sag af Vestre Landsret afsagte dom er med Justitsministeriets tilladelse indanket for Højesteret af tiltalte med påstand om formildelse, herunder at der idømmes en betinget straf.

Anklagemyndigheden har påstået stadfæstelse.

I sagens pådømmelse har deltaget fem dommere: Høyrup, Urne, P.Christensen, Munch og Kiil.

Kriminalforsorgen har oplyst, at tiltalte siden 1. marts 1981 har været beskæftiget ved et af Århus kommunes projekter for unge arbejdsløse, og at det er Kriminalforsorgens indtryk, at han passer dette arbejde tilfredsstillende.

Den forskyldte straf findes også under hensyn til tiltaltes unge alder at burde nedsættes til fængsel i 1 år. Af de i den indankede dom anførte grunde tiltrædes det, at straffen ikke kan gøres betinget.

Med den nævnte ændring vil dommen være at stadfæste.

Nr. 17. U 1981.753 Ø

19 år, indbrud, værdi 14 400 kr, efter betinget dom

To 19-årige, T1 og T2, der begge havde betinget dom fra 1980 med løbende prøvetid (i begge tilfælde indbefattende tidligere betingede domme fra 1979), havde sammen begået to indbrud i forretninger og tilegnet sig værdier for 14 400 kr. Hertil kom et par brugstyverier.

UR: fællesstraffe på henholdsvis 11 måneder (T1) og 1 år 6 måneder (T2), dog således at kun 3 måneder af straffene var ubetinget, resten betinget.

ØLR: 8 måneder og 1 år ubetinget. Det hedder i dommen:

Under hensyn til, at begge de tiltalte tidligere er anset flere gange med helt eller delvis betingede straffe, samt at de i nærværende sag omhandlede forhold for begge de tiltaltes vedkommende er begået kort tid efter deres seneste straffedom, findes betinget straf hverken helt eller delvis at kunne finde anvendelse.

Fællesstraffene findes for T1's vedkommende at burde fastsættes til fængsel i 8 måneder og for T2's vedkommende til fængsel i 1 år. — —

II. Arbejdspladstyveri (nr 18–19)

Nr. 18. U 1979.260 Ø

27 år, tyveri på arbejdsplads, værdi 27 600 kr, 1 forstraf

Den 27-årige T, der havde fået betinget dom for bedrageri i 1970, havde under ansættelse i en isenkramforretning og til dels derefter — det vil sige gennem 14 måneder — stjålet porcelænsfigurer, askebægre, ure, værktøj m.v. til samlet udsalgspris ca 27 600 kr. De fleste ting var kommet til veje under ransagning. Den bestjålne restkrav på erstatning var udlignet i T's tilgodehavende i feriepenge.

UR: 6 måneders fængsel, heraf 3 måneder gjort betinget under hensyn til personlige forhold og det genoprettede tab.

ØLR: 6 måneder ubetinget (kort: ikke grundlag for at gøre dommen helt eller delvis betinget).

Nr. 19. U 1979.704 H

56 år, arbejdspladstyveri, værdi 108 000 kr, forstraffe

Den 56-årige lagerekspedient T, der i 1970 og 1975 havde fået betingede domme for bedrageri, havde gennem 7 måneder på sin arbejdsplads — et vinfirma — stjålet ca 1 200 flasker spiritus til en indkøbsværdi af ca 108 000 kr incl afgift. Han havde gæld og et spiritusforbrug. Flaskerne blev borttaget ved aftaler med firmaets chauffører. T solgte flaskerne enkeltvis eller i mindre partier, noget drak han selv. Efter den nævnte ansættelse var han blevet varmemester med tjenestebolig og løn ca 6 300 kr månedlig. Tidligere havde han sejlet i 27 år og derefter haft skiftende ansættelser.

UR: 6 måneders fængsel ("overtrædelsernes omfang og beskaffenhed").

ØLR: samme straf betinget:

Uanset forholdets karakter og omfang finder retten det under hensyn til, at tiltalte af tilsyneladende uforklarlige grunde efter en efter det oplyste stabil livsførelse pludselig begår lovovertrædelser efter sit 50. år, og til det om hans personlige forhold iøvrigt oplyste, forsvarligt at gøre straffen betinget som nedenfor nærmere bestemt.

Efter ØLR's dom fik T en ny dom for forhold begået dels før, dels efter dommen i 1. instans, se nedenfor.

HR: 6 måneders fængsel (som UR):

Den i denne sag af Østre Landsret afsagte dom er med Justitsministeriets tilladelse indanket for Højesteret af anklagemyndigheden med påstand om skærpe, navnlig således at den idømte frihedsstraf gøres ubetinget.

Tiltalte har påstået stadfæstelse.

I pådømmelsen har deltaget fem dommere: Helga Pedersen, Schaumburg, Torben Jensen, Bangert og Funch Jensen.

Det er for Højesteret oplyst, at tiltalte ved Københavns Byrets dom af 10. maj 1979 blev fundet skyldig i bedrageri, begået i tiden fra den 14. marts til den 2. juni 1978, for hvilket forhold tiltalte blev idømt en tillægsstraf af ubetinget fængsel i 3 måneder. Han blev endvidere fundet skyldig i overtrædelse af straffelovens § 162, hvilket forhold var begået den 25. september 1978, og herfor idømt ubetinget straf af fængsel i 1 måned. Denne dom er ikke blevet påanket af anklagemyndigheden, og tiltalte har givet afkald på anke.

Af de i byrettens dom anførte grunde tiltrædes det, at der ikke er grundlag for at gøre straffen betinget. Da straffetiden findes passende bestemt, vil Københavns Byrets dom være at stadfæste.

III. Mindre betydelig kriminalitet (nr. 20)

Nr. 20. U 1980.467 Ø

47 år, gardinstof værdi 2 100 kr, flere forstraffe

Den 37-årige T, der gentagne gange var straffet for tyveri (senest 1975 med prøveløsladelse i 1976), var skyldig i følgende forhold. Efter at have drukket øl tog han en formiddag fra en forretnings udstillingskasse 5 ruller gardinstof til en værdi af ca 2 100 kr. Han kunne ikke forklare, hvad han ville bruge det til. Kriminalforsorgen kunne ikke anbefale nyt tilsyn, da hans holdning til afvænningsbehandling ikke var tilstrækkelig positiv.

UR: 30 dages fængsel (§ 285). Ikke betinget under hensyn til den negative holdning til afvænningsbehandling.

ØLR: 14 dages hæfte (§ 287 om berigelsesforbrydelser af mindre grovhed).

Exempel på "straffutmåling" i Finland vid stöld

Processuell anmärkning

Domsskrivningspraxis i Finland har ända till senaste tid varit sådan, att domstolarna antingen inte alls eller också endast helt kortfattat har motiverat valet av straffpåföljd och straffmätningen. Detta har gällt alla domstolsinstanser. Från de allra senaste åren föreligger emellertid en del avgöranden, där högsta domstolen genom en mer utförlig motivering har velat klargöra, vilka synpunkter som ska tillmätas betydelse vid påföljdsvalet och straffmätningen i särskilda fall. Också de lägre domstolarnas praxis förefaller att utveckla sig i samma riktning, men utförliga motiveringar i dessa frågor är alltså sällsynta.

Praktiskt taget alla brottmål anhängiggörs i Finland vid underrätt såsom första instans (undantag från denna regel utgör bara mål angående högförräderi och landsförräderi samt tjänsteåtal mot underdomare och vissa högre tjänstemän, sådana mål behandlas av hovrätten som första instans). Underrätterna är av två slag, häradsrätter och rådstuvurätter. Rådstuvurätter förekommer bara i en del s. k. gamla städer. Domfört antal ledamöter i rådstuvurätten är tre. Åtminstone ordföranden måste vara lagfaren, men i regel är alla tre jurister. Häradsrätten består av en lagfaren ordförande och 5–7 nämndemän. Nämndemännen deltar i avgörandet både när det gäller rätts- och bevisfrågor, men de har endast kollektiv röst, dvs nämndens avgörande går framom ordförandens endast om nämnden är enig. Handläggningen i underrätt är alltid muntlig, och ingen kan dömas till frihetsstraff utan att ha blivit personligen hörd i rätten. Strafforderärenden avgörs av en enda lagfaren ledamot i ett summariskt skriftligt förfarande. Endast böter kan ådömas genom strafforder.

I alla brottmål, som har avgjorts av underrätt (bortsett från strafforderärenden), kan vilken part som helst, dvs åklagare, målsägande eller tilltalad, söka ändring i hovrätten. Om inte parten själv har begränsat sitt yrkande till att avse endast en del av målet eller någon viss fråga kan hovrätten pröva målet till alla delar. Underrättens dom får dock inte ändras till den tilltalades nackdel, om endast han har sökt ändring (förbudet mot reformatio in pejus). Hovrätten är domfört med tre ledamöter, samtliga lagfarna. Förfarandet i hovrätten är i regel rent skriftligt, men hovrätten kan anordna muntlig förhandling, och sådan förhandling är praktiskt taget obligatorisk, om hovrätten på grund av ny bedömning av bevisningen vill ändra underrättens avgörande i fråga om straffyrkandet (dock inte i bötesmål).

Ett brottmål, som hovrätten har avgjort i andra instans, kan dras under högsta domstolens prövning endast om högsta domstolen beviljar be-

svärstillstånd. Sådant tillstånd kan beviljas endast om det med avseende å lagens tillämpning i andra liknande fall eller med hänsyn till en enhetlig rättstillämpning är av vikt att ärendet prövas av högsta domstolen, eller om därtill finns särskild anledning till följd av sådant i saken inträffat rättegångs- eller annat fel, att domen på grund därav borde återbrytas eller undanröjas, eller om det eljest föreligger vägande skäl att bevilja besvärstillstånd. Frågan om beviljande av besvärstillstånd avgörs på en avdelning som består av tre ledamöter. Om tillstånd beviljas handläggs ärendet på en avdelning med fem ledamöter. Besvärstillståndet kan begränsas till att avse endast en viss del av hovrättens avgörande. Till den del tillstånd har beviljats kan högsta domstolen pröva målet i samma utsträckning som hovrätten. Förfarandet i högsta domstolen är i praktiken än så länge helt skriftligt, men genom en lagändring av år 1979 har domstolen beretts möjlighet att vid behov hålla muntlig förhandling.

Underrätterna i Finland har under de senaste åren behandlat omkring 58 000 brottmål per år, och hovrätterna cirka 11 500. Högsta domstolen behandlade år 1982 sammanlagt 845 ansökningar om besvärstillstånd i brottmål. Av dessa bifölls 93. Högsta domstolens domar publiceras som sådana i årsboken "Redogörelser och meddelanden angående högsta domstolens avgöranden".

Då de finländska domstolarna, så som redan nämnts, endast i undantagsfall motiverar valet av påföljd och straffmätningen, är det inte möjligt att belysa domstolspraxis i detta avseende endast genom att presentera ett urval av domar. Därför har en särskild undersökning utförts för att i detta betänkande belysa de finländska domstolarnas praxis vid valet mellan villkorligt och ovillkorligt fängelsestraff såsom påföljd för stölds-brott. Undersökningen har utförts av juris licentiaten *Tapio Lappi-Seppälä*, som för detta ändamål har samlat in och analyserat ett antal domar, speciellt från hovrätterna. Resultatet av sin undersökning har han sammanställt till följande rapport:

1. Kriterierna enligt lag för användande av villkorligt straff

I lagen om villkorligt straff av 1976 (Villkl) kan man finna flera grunder, som bruket av villkorligt straff borde basera sig på, antingen direkt enligt lagens ordalydelse eller enligt de tankegångar som ligger bakom stadgandena: *Brottets grovhet* uppställs indirekt som ett kriterium då det stadgas, att frihetsstraff på över två år inte får ådömas villkorligt (Villkl § 1¹). *Återfall* har på motsvarande sätt uppställts som ett kriterium genom föreskriften, att straffet inte får ådömas villkorligt annat än av särskilda skäl, om den tilltalade under de tre åren närmast före brottets begående har dömts till fängelse i längre tid än ett år (Villkl § 2). Den tilltalades *ungdom* har för sin del accepterats som en grund som talar till förmån för villkorligt straff genom föreskriften i § 7 lagen om unga förbrytare, där det

stadgas, att nyssnämnda begränsning inte skall tillämpas på brott begångna av unga förbrytare. Inom de sålunda angivna formella gränserna skall det slutliga avgörandet ske med särskild vikt på *allmänpreventiva synpunkter*: straffet kan ådömas villkorligt endast, om upprätthållandet av allmän laglydnad inte kräver ådömande av ovillkorligt straff (Villkl § 1²). Till den frågan, vad beaktandet av allmänpreventionens krav in concreto innebär vid beslutsfattandet, har lagstiftaren inte tagit ställning. De närmare kriterierna för bruket av villkorligt straff har sålunda till denna del överlämnats till avgörande i rättspraxis.

Fastän stadgandena i Villkl bygger på allmänpreventiva synpunkter, torde inte heller *individualpreventiva* syften kunna lämnas utan beaktande vid bruket av villkorligt straff. Dessa beaktas speciellt därigenom, att man i mån av möjlighet försöker *undvika* att använda ovillkorligt straff, då detta skulle innebära olägenhet för den dömda (den "negativa" tolkningen av specialpreventionen).

Förutom stadgandena i Villkl beaktas de principer, som framgår av *de allmänna straffmättningsgrunderna* i 6 kap SL. Vid bedömningen av återfallets inverkan kan avseende särskilt fästas vid samma synpunkter, som stadgandet i SL 6:2 p 4 grundar sig på. Också principerna för reglering av sanktionskumulation kan i praktiken avgöra frågan om straffets villkorlighet.

Då man på basen av rättspraxis försöker utreda bruket av villkorligt och ovillkorligt fängelse speciellt vid stölds-brott, är det mest praktiskt att dela in kriterierna för påföljdsvalet i sådana som ansluter sig till själva gärningen och sådana som står utanför gärningen. De förstnämnda anger hur klandervärd gärningsmannen är och vilken grad av skuld och orätt gärningen utvisar. De senare avser inte direkt en bedömning av själva gärningen och gärningsmannen, utan de grundar sig närmast på olika slag av skälighetssynpunkter. Av sådana omständigheter kan nämnas allvarlig sjukdom eller exceptionella sociala förhållanden hos gärningsmannen, som i hans fall gör en frihetsförlust till en avsevärt strängare påföljd än i genomsnitt, att lagföringen har dragit orimligt långt ut på tiden, vilket redan i och för sig är ett kännbart straff för den tilltalade, att gärningen har uppdagats först nära slutet av preskriptionstiden eller att gärningen för gärningsmannen har medfört andra följder som tillsammans med ett normalt straff för brottet skulle leda till ett oskäligt strängt slutresultat (sanktionskumulation).

Grunder som står utanför själva gärningen har mera sällan erkänts av lagstiftningen (undantag utgör SL 6:4 och delvis 6:3 p 3). De problem som ansluter sig till dessa grunder är å andra sidan gemensamma för alla brottstyper. Då den följande framställningen koncentreras på straffpraxis vid stölds-brott, blir dessa allmänna synpunkter endast föremål för spridda kommentarer.

2. Allmänna linjer enligt de högre domstolarnas avgöranden

Högsta domstolen har i sina avgöranden tämligen klart accepterat också sådana omständigheter, som inte i egentlig mening ansluter sig till gärningen, såsom grund för villkorligt straff. Fastän dessa avgöranden inte speciellt har gällt stöldsbrott, torde principerna också ha allmänare innebörd. Texten långa tid som förflutit mellan gärning och dom har för sin del medverkat till att straffet ådömdes villkorligt i avgörandet HD 1289/78 (14.3.1979). Omständigheter som ansluter sig till den tilltalades strafflidande har helt uppenbart haft betydelse i fallen HD 258/79 (29.8.1979) (53-åring, som fått ena lungan avlägsnad på grund av cancer) och 973/78 (7.9.1979) (50-årig ensamförsörjare till tre barn i svåra omständigheter). Ett exempel på specialpreventionens "negativa" betydelse innebär fallet HD 164/77 (14.11.1977), där straffet ändrades till villkorligt med beaktande av, "att den dömde vid gärningarnas begående endast varit 16 år gammal och sedan 1975 haft regelbundet förvärsarbete".

Av de grunder som ansluter sig till själva gärningen och till gärningsmannens person har i HD:s praxis särskilt framhävts gärningsmannens tidigare brottslighet. Motiveringarna är till denna del knappa, men dock tämligen klara. I avgörandet R 81/347 har HD ådömt den ene gärningsmannen villkorligt och den andre ovillkorligt fängelsestraff och därvid endast anført, att den ene men inte den andre hade anteckning i sitt straffregister. I det åsyftade fallet hade de tilltalade krossat fönstret till en bingohall, brutit sig in och stulit innehållet i två penningautomater, sammanlagt ca 480 mark. Genom söndrandet av automaterna förorsakades av gärningen en totalskada om ca 5 000 mark. Båda dömdes i HD som gärningsmän till fängelse i två månader. Den villkorligt dömde var förstagångsförbrytare. Den ovillkorligt dömde hade från åren 1978–79 inalles fyra domar, omfattande 10 olika förmögenhetsbrott.

Detta avgörande, som publicerats som ett meddelande från HD till ledning för straffmätning och påföljdsval, ger en klar anvisning om att fängelsestraffet för stöld för en förstagångsförbrytare i normala fall skall ådömas villkorligt. Praxis har också redan tidigare varit tämligen fast i detta avseende åtminstone i underrätterna – straffet för vanlig stöld har praktiskt taget aldrig ådömts ovillkorligt för en förstagångsförbrytare.

Samma princip förefaller enligt HD:s avgöranden att gälla också ganska grova stölder, och rentav vissa typer av återfallsförbrytare:

I fallet V 77/24 No 3713/80 hade hovrätten dömt de tilltalade för ett fortsatt brott, som bl.a. innefattade flera tiotal stölder, till sammanlagda fängelsestraff på mellan 1 år 1 mån och 1 år 6 mån. HD förordnade, att straffen skulle vara villkorliga. På avgörandena kan – förutom att gärningsmännen var förstagångare – ha inverkat, att lång tid (4 år) hade förflutit mellan avgörandet i hovrätten och i HD.

I fallet V 77/1009 No 2283/81 förordnade HD, att de av hovrätten sammanlagda straffen om 1 år 10 mån och 1 år 7 mån för ett flertal stölder skulle vara villkorliga. Brotten var flera tiotal och gärningsmännen var förstagångare. Också i detta fall hade lång tid (5 år) förflutit mellan avgörandet i underrätt och i HD. Dessutom hade en av de tilltalade under mellantiden gift sig, fått barn och också i övrigt fått stadgade sociala förhållanden.

Längre än de nu refererade fallen går avgörandet R 80/240/79, där en person i de lägre domstolarna hade dömts för en grov stöld, begången tillsammans med andra personer och omfattande egendom för ca 35 000 mark, samt för en mindre stöld till ett sammanlagt ovillkorligt straff på 1 år 7 mån. HD förordnade att straffet skulle vara villkorligt. Fallets betydelse ökas därav, att gärningsmannen inte var förstagångsförbrytare, även om den tidigare brottsligheten bestod av annat än förmögenhetsbrott (rattfylleri 1958 och 1971). I detta fall kan inte heller tiden mellan avgörandet i underrätt och i HD vara förklaringen till att straffet ådömdes villkorligt.

Den egentliga motiveringen har i samtliga fall varit knapp. Men fastän motivering saknas, kan man – genom att linjen är enhetlig – dra vissa slutsatser av avgörandena: Oberoende av att det ådömda straffet närmar sig två-årsgränsen, har HD ansett villkorligt straff möjligt för stöldsbrott, om gärningsmannen är förstagångare. Särskilt betydelsefullt måste det sista fallet anses vara. Det visar för det första, att villkorligt straff är möjligt också för tämligen grova stölder. För det andra kan man av detta fall sluta sig till att om gärningsmannens tidigare brottslighet består av annat slags kriminalitet och en längre tid har förflutit sedan de tidigare brotten begicks, så kan gärningsmannen vid påföljdsvalet jämföras med en förstagångsförbrytare. Samma princip framgår också av HD:s meddelande 125/80:

I detta fall hade A 16.9.1975 för att gå fri från ansvar för rattfylleri uppsåtligen anstiftat B och C till mened. B och C dömdes i underrätten för mened till ovillkorliga fängelsestraff på 9 mån. A dömdes för anstiftan till brotten till samma straff. Hovrätten ändrade B:s och C:s straff till villkorliga. HD anförde, att A visserligen före det år 1975 inträffade rattfylleriet år 1959 hade gjort sig skyldig till fortsatt olovlig tillverkning av alkohol och år 1961 till rattfylleri (dom 1962). Med beaktande av att rätt lång tid hade förflutit sedan de tidigare brotten begicks och de motiv A haft till att anstifta B och C till mened, ansåg HD, att upprätthållandet av allmän laglydning inte krävde att hans straff i detta mål ådömdes ovillkorligt. På denna grund och med beaktande även därav, att B och C hade fått villkorligt straff, ändrade HD (27.11.1980) det A ådömda 9 månaders fängelsestraffet till villkorligt med en prøvotid, som började från dagen för HD:s avgörande och utlöpte 30.6.1982.

De refererade avgörandena från HD visar närmast, vilken typ av återfall som inte kan anses utgöra hinder för villkorligt straff. Det återstår därför att klarlägga, vilken grad av återfall som utgör ett sådant hinder. Klart är, att fyra straff för likartad brottslighet under de närmaste två–tre åren före

brottet utgör hinder för villkorligt straff. Detta framgick redan av det tidigare refererade HD-avgörandet R81/347. En närmare utredning av rättspraxis måste emellertid göras på basen av de lägre domstolarnas avgöranden. Ett slags linjedragning i detta avseende kan sägas framgå av Kouvola HovR:s avgörande 779/81. I detta fall hade rådstuvurätten dömt den tilltalade för ett fortsatt brott, som bl a omfattade två stölder, till fängelse i 5 mån, och för grovt rattfylleri, trafikförseelse, grov ovarsamhet i trafik och smitning till fängelse i 6 mån. Straffen sammanlades till 7 mån. 20 dagar fängelse och straffet skulle vara villkorligt. På yrkande av åklagaren ändrade HovR straffet till ovillkorligt med följande motivering:

”Toivonen har före begåendet av de nu aktuella brotten tre gånger ådömts villkorligt straff, senast 31.7.1979. Med beaktande av antalet tidigare villkorliga straff, likheten mellan de då begångna och de nu aktuella brotten, den omständigheten att de nu aktuella brotten har begåtts en kort tid efter det att det senaste villkorliga straffet ådömdes, samt arten av det grova rattfylleri, den grova ovarsamhet i trafik och det vållande av kroppsskada, som nu tillräknats Toivonen, kräver upprätthållandet av allmän laglydnad att straffet ådöms ovillkorligt”.

Av motiven framgår klart tre centrala kriterier, enligt vilka de tidigare brotten återfallsverkan bestäms: brottens antal, likhet eller olikhet mellan brotten samt den tid som förflutit mellan den tidigare brottsligheten och det nya brottet. I detta fall förelåg tre tidigare domar (samtliga för förmögenhetsbrott) och den sista av dem hade givits knappt två år före de nu aktuella brotten. Dessutom var det fråga om likartade brott. Frågan, hur ett lindrigare återfall än detta inverkar på påföljdsvalet, måste lämnas beroende på en kvantitativ analys av underrättspraxis.

De presenterade avgörandena har närmast klargjort återfallets inverkan på beslutet om straffets villkorlighet. Vad ”allmän laglydnad” eller ”allmän fördel” noga taget innebär vid påföljdsvalet framgår inte av dessa avgöranden. En intressant anvisning om de krav allmän fördel ställer erbjuder Vasa Hovr:s avgörande 2009/82. I fallet dömdes de tilltalade för en ovanligt lång och välplanerad brottsserie, som framför allt hade riktat sig mot snabbköp och som under åren 1974–79 omfattade allt som allt ca 1 500 stöldsbrott av olika slag. HovR förklarade straffet ovillkorligt och motiverade sitt avgörande på följande sätt:

”Då Kaija V. i sin brottsliga verksamhet i stor utsträckning har utnyttjat det förtroende, varpå handelsseden i så kallade självbetjäningsaffärer grundar sig, kräver upprätthållandet av allmän laglydnad, att hennes straff ådöms ovillkorligt”. (Fråga var om en förstagångsförbrytare, som befanns skyldig till 571 tillgreppsbrott i den aktuella brottsserien).

Motiveringen hänvisar m a o delvis till den frestelse, som utställandet av varorna i ett snabbköp skapar. Till denna del vill man genom ett ovillkor-

ligt straff skapa ett motmotiv, som dämpar denna frestelse (preventionsmotiv). Å andra sidan hänvisar motiveringen genom att betona, att det var fråga om utnyttjande av ett särskilt förtroende, direkt också till själva brottets grovhet och rättskränkningens storlek. Allmän fördel, uppfattad också i mer vidsträckt mening, kan kräva en sträng reaktion mot brott av denna typ. Om brott mot snabbköp skulle förekomma i stor omfattning, kunde de t ex utgöra ett hinder mot användandet av denna ur kundernas synvinkel väl fungerande affärsform. Också förhöjda kontroll- och bevakningskostnader kunde drabba allmänheten genom att påföras priserna.

Oberoende av hur motiveringen skall läsas, så är det klart, att avgörandet inte gäller för normala butiksstölder. Fråga var om en kriminalitet av rent affärsmässigt slag, där tillgreppen utfördes enligt på förhand uppgjorda rutiner och varuförteckningar inom en omfattande organisation i olika delar av landet under flera års tid.

3. Bruket av villkorligt och ovillkorligt fängelse för stöldsbrott enligt underrettspraxis

3.1. Allmänt

De olika straffarternas andel av de ådömda straffen framgår av tabell 1.

Tabell 1. Fördelning enligt art av straff, som ådömts för stöld och grov stöld 1980 (Finlands officiella statistik XXIII B:116)

	Stöld %	Grov stöld %
Böter	38,2	0,1
Villkorligt fängelse	25,4	29,0
Ovillkorligt fängelse	36,4	70,9
Sammanlagt (N)	100,0 (6708)	100,0 (991)

Tabellen visar att brottets grovhet i och för sig minskar bruket av villkorligt straff. Av de för stöld ådömda fängelsestraffen var 41,1 % villkorliga. Motsvarande tal för grov stöld var 29,0 %. Sambandet mellan de villkorliga fängelsestraffens andel och strafftidens längd framgår av tabell 1 a.

11 %	12- %
20	16
3	24-
	-

Tabell 1 a. Fängelsestraffets villkorlighet och strafftidens längd (uträknat enligt tabell 11 i statistiken XXIII B:116)

Stöld	Fängelsestraffets längd i månader											
	under 1	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11 12-
Villkorliga (%)	80	64	52	42	30	22	17	18	13	20	15	20 16
Grov stöld												
	under 6	6	7	8	9	10	11	12-17	18-23	24-		
Villkorliga (%)	79	70	51	24	14	11	8	10	22	-		

Då strafftiderna blir längre minskar de villkorliga straffens andel. Undantag utgör kategorin 18-23 mån vid grov stöld. Förklaringen torde vara, att straff på över 24 månader inte kan ådömas villkorligt. För att kunna döma till villkorligt straff, mäter domstolarna sålunda ut en del av straffen i kategorin 18-23 mån, vilket i sin tur kommer till synes som en överstor andel villkorliga straff inom denna grupp. Då tabellen inte till övriga delar avslöjar, vilken andel själva brottets grovhet har vid påföljdsvalet och vilken verkan omständigheter som ansluter sig till gärningsmannens person har därvid, skall påföljdsvalet undersökas något noggrannare i det följande.

3.2 Stöld

I det följande indelas gärningsmännen enligt graden av återfall i tre klasser:

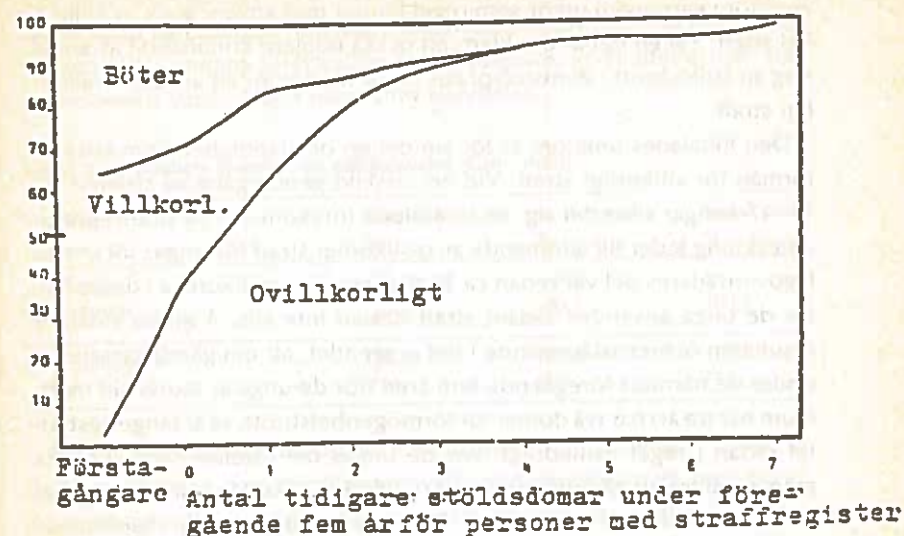
- Förstagångare: personer utan straffregister
- Straffregister: personer med straffregister, men som inte har dömts med tillämpning av lagens återfallsstadgande
- SL 6:2 4: de som dömts med tillämpning av lagens återfallsstadgande

Resultaten enligt denna indelning framgår av tabell 2.

Tabell 2. Återfalllets inverkan på påföljdsvalet

Straffart	Första-gångare, %	Straff-register, %	SL 6:2 p.4, %	Samtliga, %
Påföljds- eftergift	4,8	-	-	1,7
Böter	33,8	20,8	1,7	20,2
Villkorligt fängelse	58,0	17,6	-	26,7
Ovillkorligt fängelse	4,4	61,6	98,3	51,4
Sammanlagt (N)	(704)	(755)	(541)	(2000)
Medeltal d-böter	25,4	32,0	32,2	28,1
Medeltal mån.	2,4	3,1	4,4	3,3
Median mån.	2,8	3,4	4,4	3,3

Figur 1. Tidigare stöldsdomar under de föregående fem åren och val av påföljd

Normalstraffarten för förstagångare är villkorligt fängelse (58%). Böter används i över en tredjedel av fallen. Ovillkorligt fängelse ådöms praktiskt taget inte alls för förstagångare. Största delen av de ovillkorliga straffen för förstagångare ingår dessutom som en del i ett sammanlagt fängelsestraff på över två år, då användande av villkorligt straff inte är möjligt. När dessa fall eliminerats, återstod av materialet endast tre fall (0,4 %), där en förstagångare dömts för vanlig stöld enligt SL 28:1 till ovillkorligt fängelsestraff. I praktiken gäller alltså den regeln, att förstagångare över huvud taget inte ådöms ovillkorligt fängelsestraff för vanlig stöld. Å andra sidan visar tabellen, att alla fängelsestraff som ådömts med tillämpning av SL 6:2 p 4 var ovillkorliga. Den definitiva gränsdragningen mellan villkorliga och ovillkorliga fängelsestraff sker alltså i straffregistergruppen.

En klarare bild av återfalllets inverkan på påföljdsvalet ger figur 1, där påföljdsvalet har angivits i enlighet med, hur många tidigare stöldsdomar det förekommer i gärningsmannens straffregister under en tid av fem år före brottet.

Bruket av villkorligt fängelsestraff minskar kraftigt, då antalet tidigare stöldsdomar ökar. Om den dömda har mer än två stöldsdomar under de föregående fem åren, ådöms fängelsestraffet i praktiken nästan undantagslöst ovillkorligt. Enda alternativet i dessa fall är böter, vars bruk också minskar rätt kraftigt vid ökande återfall.

Också med denna precisering lämnar figuren en stor del av avgörandena utan förklaring. Om en person tex har straffregister, men inte alls

stöldsdomar, är 40 % av samtliga straff och över hälften av fängelsestraffen ovillkorliga. En del av avgörandena får sin förklaring av lagens formella förutsättningar – ett fängelsestraff på över ett år under de närmaste tre åren före gärningen utgör som regel hinder mot användande av villkorligt straff. Till en del är det klart, att också tidigare kriminalitet av annat slag än stöldsbrott i domstolspraxis utgör hinder för att använda villkorligt straff.

Den tilltalades ungdom är för sin del en omständighet, som talar till förmån för villkorligt straff. Vid en särskild genomgång av straffen för 15–17-åringar visar det sig, att inte blotta förekomsten av straffregisteranteckning leder till ådömande av ovillkorligt straff för unga; för övriga lagöverträdare del var redan ca 30 % av straffen ovillkorliga i dessa fall, för de unga användes sådant straff nästan inte alls. Å andra sidan är resultaten överensstämmande i det avseendet, att om gärningsmannen under de närmast föregående fem åren (för de unga är teoretiskt maximum här tre år) har två domar för förmögenhetsbrott, så är fängelsestraffet redan i regel ovillkorligt. För de ungas del förefaller den kritiska gränsen alltså att gå inom den grupp, där den tilltalade i sitt register har en dom för *likartad* brottslighet. Därvid är ännu en knapp majoritet av fängelsestraffen villkorliga. För övriga lagöverträdare utgörs den kritiska gränsen av att den tilltalade har straffregister, som inte innehåller anteckning om stöldsbrott under de föregående fem åren. I så fall talar presumptionen för villkorligt fängelse. Om registret innehåller anteckning om tidigare stöldsbrotslighet (inom 5 år), talar presumptionen i denna grupp redan för ovillkorligt fängelse.

Hur avgörandet utfaller i de nu beskrivna gränsfallen påverkas uppenbarligen av flera faktorer, framför allt straffregistrets "allmänna" omfång. Vuxna brottslingar har kunnat skaffa sig ett omfattande straffregister, utan att ens en enda dom behöver falla inom de närmaste fem åren före gärningen. I de ungas grupp (15–17-åringarna) är detta omöjligt. Det är säkert, att denna omständighet redan i och för sig förklarar en del av skillnaden mellan grupperna. Såsom övriga konkreta gränsdragningskriterier torde komma i fråga gärningens yttre grovhet samt den omständigheten, huruvida det nya brottet har skett under prövotiden. Som en omständighet som kan inverka på avgörandet kan också nämnas den situationen, att gärningsmannen samtidigt med stölden döms till straff också för något annat grövre brott, och att det ovillkorliga straffet för detta brott på sätt och vis "drar med sig" straffet för stölden. På dessa frågor skall svar sökas senare på basen av hovrättsmaterialet. Därförinnan granskas emellertid i korthet de statistiska uppgifterna angående grov stöld.

3.3 Grov stöld

I rättspraxis bedöms en stöld som grov, om den begås genom inbrott och den tillgripna egendomens värde är ca 3 500 mark. Om inbrott inte har skett, ligger beloppsgränsen några tusen mark högre. Om vid tillgreppet har utnyttjats annans försvarslösa läge (sjukdom, invaliditet el dyl), har egendomens värde ingen nämnvärd betydelse.

Tabell 3. Återfallets inverkan på påföljdsvalet (Grov stöld)

Straffart	Förstagångare %	Straffregister %	SL6:2 p.4 %
Villkorligt	75,0	9,8	—
Ovillkorligt	25,0	90,2	100,0
Sammanlagt % (N)	100,0 (16)	100,0 (51)	100,0 (73)

Fallens ringa antal inverkar på konklusionerna. I materialet förekom tre förstagångare, som dömdes till ovillkorligt fängelsestraff, men två av dessa dömdes för en realkonkurrensserie, där det sammanlagda straffet översteg två år (och villkorligt straff alltså inte var möjligt). I det återstående fallet var det fråga om ett kassaskåpsinbrott, där bytet var över 40 000 mark. Med beaktande av fallens ringa antal och HD:s praxis torde det vara uppenbart, att statistiken inte rubbar den redan tidigare gjorda slutsatsen, att en förstagångare ådöms ovillkorligt straff endast i undantagsfall. Om den tilltalade däremot har straffregister, tyder statistiken på, att brottets grovhet för sin del vore ägnad att öka sannolikheten för ovillkorligt straff.

4. Tidigare brottslighet och villkorligt straff i hovrättspraxis

4.1 Inledning

Slutligen undersöks på basen av ett osystematiskt insamlat material, huruvida iakttagelserna av underrättspraxis också svarar mot de linjer hovrätterna följer i sin dömande verksamhet. Materialet möjliggör inte en egentlig kvantitativ analys, då avgörandena representerar ett särskilt urval. Oftast är det den dömden som sökt ändring. Fallen representerar sålunda till en del något grövre fall och en strängare tolkningslinje i underrättspraxis.

En annan fråga som det gäller att utreda är, vilka omständigheter som inverkar på påföljdsvalet i de fall, då gärningsmannen i sitt straffregister har 0–1 anteckningar om förmögenhetsbrott under de närmast föregående fem åren.

Som utgångspunkt för undersökningen har använts avgöranden, i vilka hovrätten har ändrat underrättens avgörande. Då det oftast är den

dömde som sökt ändring, innebär detta förändring från ovillkorligt till villkorligt straff. Dessa avgöranden har jämförts med fall, som till sin egenskap är av samma typ, men där avgörandet inte har ändrats.

Varken underrätts- eller hovrättsavgörandena innehöll speciella motiveringar, som skulle ha klargjort påföljdsvalet. Vid fördelningen av materialet har det därför gällt att på sätt och vis försätta sig i underrättens situation och försöka klargöra för sig, vilket drag – närmast i gärningsmannens tidigare brottslighet – som underrätten möjligen har haft i tankarna, då den har stannat för ett ovillkorligt straff, och vilka omständigheter å andra sidan hovrätten har lagt vikt vid, då den har ändrat straffet till villkorligt. Genom denna metod uppstod tre grupper, där de väsentliga frågorna med tanke på straffets villkorlighet befanns vara:

- a) att den tidigare brottsligheten varit likartad
- b) den tid som förflutit från de tidigare brotten
- c) den föregående brottslighetens grovhet.

4.2 Likartade brott

- a) Fall där hovrätten har ändrat underrättens avgörande

I följande fall har underrätten dömt den tilltalade till ovillkorligt straff, men hovrätten har ändrat straffet till villkorligt. Den avgörande faktorn för att straffet i underrätten har ådömts ovillkorligt torde ha varit, att den tidigare brottsligheten var likartad. Hovrättsavgörandena å sin sida förefaller att visa, att bara den omständigheten att brotten är likartade ännu inte utgör en tillräcklig grund vid fall av ringa återfall, utan att det också krävs andra egenskaper hos den tidigare brottsligheten.

Fall 1. Vasa hovrätt 344/82

A hade tillsammans med en annan person vid 10 särskilda tillfällen under maj–juli 1980 tillgripit bensin från en servicestations bensinautomat, varje gång 100 liter, dvs. till ett sammanlagt värde av ca 2 900 mark, och under tiden 22.7. – 2.8.1980 vid 4 särskilda tillfällen stulit bensin från en annan servicestation genom att med våld sätta igång bensinpumpen.

Straffregister: 1980 (gärningstid)

- a) Försatt brott som innefattade 16 olika förmögenhetsbrott. Mars 1980 (dom).
- b) Stöld. April 1980 (dom). – Sammanlagt 3 mån 10 d villkorligt. Prövotid till 31.8.1981.

Födelseår: 1961.

Gärningstid: Maj–augusti 1980.

Underrätten dömdes 21.1.1981 A för två fortsatta stölder (omfattande 4 resp 10 tillgrepp) till ovillkorliga fängelsestraff på 2 och 3 mån.

Hovrätten sammanlade straffen till 3 mån 20 dgr och förordnade att de skulle vara villkorliga.

Fall 2. Rovaniemi hovrätt 19/82

A och B hade 2–4.6.1981 nattetid brutit sig in i två villor på ett villaområde genom att med en mejsel öppna dörrar eller fönster och stulit egendom för ett värde av sammanlagt 5 878 mark och dessutom förorsakat skador för 1 288 mark.

Straffregister:

- A) 1977 stöld som ung person, 3 mån villk 1977
1981 grovt rattfylleri, 2 mån villk 1982
- B) 1977 två stölder som ung person, sammanlagt
3 mån 20 dgr villk 1977
1980 stöld, försök till stöld; skyddstillsyn

Födelseår: A) 1960, B) 1962.

Gärningstid: juni 1981.

Underrätten dömdes 7.9.1981 A och B bl a för fortsatt brott, som omfattade 6 stölder och ett försök till stöld, vardera till 10 mån fängelse ovillkorligt.

Hovrätten dömdes dem för ett fortsatt brott, som omfattade 6 stölder, till 7 mån fängelse villkorligt.

I fall 1 hade den tilltalade två domar för likartad brottslighet från de föregående 5 åren. Detsamma gällde den ene av de tilltalade i fall 2. De tilltalades straffregister innehöll inga andra anteckningar.

- b) Hovrätten har inte ändrat underrättens avgörande

Om den dömdes hade 0–1 anteckningar om tidigare förmögenhetsbrott från de föregående 5 åren, men straffet förblev ovillkorligt i bägge instanserna, kunde avgörandet delvis förklaras av följande omständigheter (24 fall, födelseåret inom parentes):

- 1) Den dömdes hade i övrigt ett omfattande straffregister (20 anteckningar eller mer)
– 2 fall (1935, 1949)
- 2) Gärningsmannen hade sammanlagt rätt många tidigare anteckningar (5–10 stycken) och gärningen var dessutom begången under prövotid
– 5 fall (1949, 1951, 1952, 1954, 1956)
- 3) Gärningsmannen har samtidigt med stölden dömts för annat grövre brott och straffet för detta kan ha "dragit med sig" straffet för stölden
– 6 fall (1943, 1952, 1952, 1954, 1955, 1963)
- 4) Gärningsmannen har bara några tidigare anteckningar (2–3 stycken) men en av dessa gäller likartad brottslighet under de föregående 5 åren och det nya brottet har skett under prövotiden för villkorligt straff

– 3 fall (1947, 1961, 1962)

5) Intet av föregående (ej anteckning om stöld, inte begånget under prøvotid och inte heller annat grövre brott). Antal straffregisteranteckningar:

- 2 anteckningar, 1 fall (1955)
- 3 anteckningar, 1 fall (1955)
- 4 anteckningar, 2 fall (1940, 1952)

c) Sammandrag

Vid en jämförelse av fallen i grupperna a och b kan man dra följande slutsatser:

- Om en person i sitt register har 1–2 anteckningar och fastän den ena av dem (eller undantagsvis båda) avser likartad brottslighet under de föregående 5 åren, talar presumptionen starkt för villkorligt straff, även om det nya brottet vore begånget under prøvotiden för tidigare villkorligt straff.
- Om fler anteckningar än så föreligger, förflyttas presumptionen till ovillkorligt straff. Om det nya brottet begås under prøvotiden, kan redan 2–3 anteckningar leda till att straffet ådöms ovillkorligt. I gränsfallen förefaller framför allt den dömdes ålder att vara av betydelse.

4.3 Preskription av återfallsverkan

I de två följande fallen torde hovrätten ha ansett, att tiden som förflutit mellan brotten var tillräckligt lång för att villkorligt straff skulle vara möjligt. I det tredje fallet har hovrätten däremot förordnat, att det av underrätten villkorligt ådömda straffet skulle vara ovillkorligt.

Fall 3. Kouvola hovrätt 291/82

Den tilltalade hade 10.9.1980 i avsikt att stjäla kört med en släpvagnsförsedd traktor genom skogen till ett utomhus beläget skrotupplag, som saknade inhägnad åt detta håll. Han hade tillgripit 53 stycken skrotackumulatorer (bilbatterier) och två burkar med balanseringsbly från upplaget och transporterat den tillgripna egendomen till annan ort på traktorns släpvagn. Den tillgripna egendomen (värd 1820 mark) hade återfunnits 21.9.1980, gömd i en skog, och returnerats till ägaren, bortsett från den ena burken med bly.

Straffregister: Sedan år 1964 dömd 5 gånger för 15 olika förmögenhetsbrott. Senaste dom 1976 för ett brott, som begåtts 1966. Prövotiden efter villkorlig frigivning utgått 1978.

Födelseår: 1941

Gärningstid: 10.9.1980

Underrätten dömde 16.4.1981 den tilltalade för stöld till 3 mån fängelse ovillkorligt.

Hovrätten ändrade straffet till villkorligt utan särskild motivering.

Fall 4. Åbo hovrätt 972/82

A och en annan person hade 4.1.1982 i avsikt att stjäla trängt sig in i en bostad genom att krossa ett fönster, men blivit upptäckta innan de hunnit tillgripa något. A hade 5.1.1982 genom att krossa ett fönster trängt sig in i en annan bostad och därifrån tillgripit bl a två kameror, tobaksvaror, en bandspelare, en tändare, två rakapparater, en kikare, pengar, smycken och annan lös egendom till ett värde av sammanlagt 3 000 mark.

Straffregister: Åren 1970–75 dömd för ca 15 olika förmögenhets- och våldsbrott sammanlagt 8 gånger. Senaste dom 1975 för två fall av misshandel (begångna 1974). Prövotiden efter villkorlig frigivning utgick 1978.

Födelseår: 1949

Gärningstid: 4 och 5.1.1982

Underrätten dömde 18.2.1982 A för två stölder till ett sammanlagt ovillkorligt fängelsestraff om 6 mån 20 dgr.

Hovrätten förordnade, att straffet skulle vara villkorligt med en prøvotid av 1 år 6 mån och utdömde dessutom 80 dagsböter.

Motivering: Upprätthållandet av allmän laglydnad kräver inte, att straffet ådöms ovillkorligt. Ett villkorligt fängelsestraff kan dock inte ensamt för sig anses vara en tillräcklig påföljd för ifrågavarande brott.

Fall 5. Kouvola hovrätt 808/82

A hade 5.10.1981 tagit sig in genom den öppna försäljningsluckan i en kiosk, knuffat undan försäljaren B och ur ett olåst kassaskrin tillgripit 600 mark.

Straffregister:

- 1974 div förm brott. Sammanl 8 mån villk.
- 1974 olovl nyttjande av bil, 3 mån ovillk.
- 1976 div förm brott och olovligt nyttjande, 10 fall, sammanl 1 år 3 mån ovillk.
- 1976 försök till olovl nyttjande, 2 mån ovillk.
- 1977 försök till olovl nyttjande, 2 mån ovillk.
- prøvotiden efter villkorlig frigivning utgått 16.12.1978.

Födelseår: 1957

Gärningstid: 5.10.1981

Underrätten dömde 10.12.1981 A för stöld till 5 mån fängelse villkorligt.

Hovrätten ändrade på åklagarens yrkande straffet till ovillkorligt.

Utvärdering:

Mellan fallen 4 och 5 föreligger ingen nämnvärd skillnad med avseende på återfall. I det senare fallet är gärningen klart lindrigare. Hovrätten har dock ådömt villkorligt straff i det första och ovillkorligt i det senare fallet. En tänkbar förklaring är, att olika lång tid har förflutit mellan brottens begående. Beroende på om tiden räknas från gärnings- eller domstiden är det i det förra fallet fråga om 7–6 år och i det senare 5–4 år. När det gäller preskription av återfallsverkan förefaller den avgörande tiden alltså att vara omkring 5 år. Detta var också den tidsgräns, som de gamla återfallsreglerna uppställde. Det är uppenbart, att dessa alltför lever kvar i rättspraxis.

4.4 Den tidigare brottslighetens grovhet

Med beaktande av stadgandet i Villkl § 2 kan man förvänta sig, att också den tidigare brottslighetens grovhet samt strängheten hos de straff denna medfört inverkar på beslutet om villkorlighet. De följande fallen skall belysa denna aspekt. Underrätten har i vardera fallet ådömt ovillkorligt straff, trots att antalet brott är ringa och fråga inte är om likartat återfall. Då det här gäller tämligen grova brott, har de ådömda straffens stränghet sannolikt inverkat på avgörandet.

Fall 6. Rovaniemi hovrätt 611/82

A och B hade 12.9.1981 i samråd tagit sig in i en butiksfastighet och inne i affären med en yxa brutit upp dörren till kylrummet samt dörren mellan köket och matsalen. I kylrummet hade de tillgripit och sölat ner diverse matvaror till ett värde av ca 100 mark, men blivit störda och avlägsnat sig. Fastigheten hade tillfogats skada, om vars storlek närmare utredning inte förelåg, men vars belopp målsäganden hade uppgivit till 500 mark.

Straffregister:

A) Fortsatt desertering 1978–79. Dömd vid militärdomstol till 3 mån fängelse villkorligt.

- B) – 1973 rattfylleri + grovt olovl nyttjande av motorfordon + trafikförseelse, 2 mån fängelse villkorligt
- 1977 våldtäkt, medhjälp till våldtäkt, medhjälp till försök till våldtäkt, 2 år fängelse ovillkorligt. Dömd 19.8.1977. Prövotiden utgått 30.4.1979.

Födelseår: A) 1958, B) 1956

Gärningstid: 12.9.1981

Underrätten dömde 22.10.1981 både A och B för stöld till 2 mån fängelse ovillkorligt.

Hovrätten ändrade straffen till villkorliga med 2,5 års prövotid.

Motivering: Upprätthållandet av allmän laglydnad kräver inte, att straffen ådöms ovillkorligt.

Fall 7. Åbo hovrätt 596/82

A (en kvinna) och en annan person hade 21.12.1980 i samråd i avsikt att stjäla tagit sig in i en livsmedelsaffär genom att krossa ett fönster i rummet bakom affären och tillgripit en korg med läskedrycker och mellanöl för ett värde av 139,60 mark, vilken egendom inte återfåts, samt

A likaså tillsammans med en annan person 21.8.1981 brutit sig in i en annan livsmedelsaffär i avsikt att stjäla och där samlat ihop öl och tobaksvaror för att föra bort dessa från affären, men de hade blivit avbrutna och gärningen hade alltså stannat vid försök.

Straffregister: 1978 rån som ung person. Dömd 1978 till 7 mån villkorligt fängelsestraff med 1,5 års prövotid.

Födelseår: 1961

Gärningstid: 21.12.1980 och 21.8.1981

Underrätten dömde 30.9.1981 A för stöld och försök till stöld till ett sammanlagt ovillkorligt straff på 4 mån fängelse.

Hovrätten ändrade straffet till villkorligt.

Motivering: Upprätthållandet av allmän laglydnad kräver inte, att straffet ådöms ovillkorligt.

I det första fallet hade gärningsmannen ca 4 år före brottets begående dömts till ett ovillkorligt fängelsestraff på två år. I det senare fallet hade endast drygt två år förflutit från den föregående domen, som gällde ett villkorligt fängelsestraff på 7 mån. I ingetdera fallet har den tidigare brottsligheten enligt hovrättens mening utgjort hinder för att ådöma villkorligt straff. Av dessa fall synes framgå, att man i praktiken kan komma ganska nära den av lagen uppställda gränsen, enligt vilken ett frihetsstraff på över ett år, som har ådömts under de tre åren närmast före brottets begående, i regel utgör hinder för användande av villkorligt straff.

5. Sammanfattning

Den viktigaste grunden då beslut fattas om straffets villkorlighet är gärningsmannens tidigare brottslighet. Avgörandena både från HD och från underrätterna visar, att en förstagångare i regel ådöms villkorligt fängelsestraff. Bland fallen från HD ingick inget avgörande, där en förstagångare skulle ha dömts till ovillkorligt fängelsestraff för sin gärning. För att ett stöldbrott, begånget av en förstagångare, skall leda till ovillkorligt fängelsestraff måste brottet vara ovanligt grovt. Med beaktande av straffmättningspraxis vid stöldbrott skulle straffet för ett sådant brott med all sannolikhet överstiga två år, och enligt Villkl § 1 skulle alltså förutsättningar för att använda villkorligt straff inte föreligga.

De egentliga problemen vid påföljdsvalet koncentreras alltså endast till återfallsförbrytarnas grupp. Också där är den viktigaste grunden för avgörandet gärningsmannens tidigare brottslighet. Betydelse tillmäts

framför allt antalet av tidigare brott och domar, brottens art, samt den tid som har förflutit från den senaste domen. Som något slags tumregler kan man ange följande:

- a) Om en person har två eller flera domar för förmögenhetsbrott under de föregående 5 åren, är presumtionen mycket stark för ovillkorligt straff.
- b) Om det har förflutit mer än 5 år från den tilltalades tidigare brottslighet, förflyttas presumtionen till villkorligt straff, även om antalet tidigare domar vore relativt stort.

Gränsdragningen sker inom den grupp, där den tilltalade har ett straffregister med 1–2 anteckningar som är tämligen färsk. Till förmån för villkorligt straff talar härvid med styrka den omständigheten, att det är fråga om olikartat återfall, att gärningsmannen är ung person och att det nya brottet inte har skett under prøvotid för villkorligt straff eller villkorlig frigivning. Likartat återfall leder däremot betydligt lättare till ovillkorligt fängelsestraff, i synnerhet om det nya brottet har begåtts under prøvotiden.

De nu presenterade iakttagelserna har uttryckligen gällt stöldsbrott av normalt slag. Fråga har också varit om en bedömning av sådana grunder, som ansluter sig till själva gärningen och gärningsmannen. Omständigheter som ligger utanför gärningen kan – till följd av dessa omständigheters natur – leda till undantag närmast i förmildrande riktning. Tex exceptionellt låg eller hög ålder hos gärningsmannen, andra menliga påföljder som gärningen har medfört för gärningsmannen och övriga sådana skäl kan i undantagsfall tala för ett villkorligt straff i sådana situationer, då praxis normalt skulle förutsätta, att straffet ådöms ovillkorligt.

Exempler på straffutmåling for tyveri i Norge

Prosessuell forbemerkning

I Norge har Høyesteretts praksis en sterk styrende virkning på de underordnede domstolars straffutmåling.

De fleste straffesaker pådømmes i første instans av herredsretten (på landet) eller byretten (i byene), sammensatt av den juridiske dommer og to domsmenn. Tilståelsessaker behandles, under forutsetning av siktedes samtykke, som regel av forhørsrett, det vil si av den juridiske dommer uten domsmenn. De alvorligste straffesaker (f.eks. om drap, ran eller voldtekt) behandles i første instans av lagmannsretten, hvor juryen avgjør skyldspørsmålet og de tre juridiske dommere straffespørsmålet. Etter den nye straffeprosesslov av 1981, som ennå ikke er trådt i kraft, skal fire medlemmer av juryen delta sammen med de tre juridiske dommere

ved fastsettelsen av straffen.

Enten saken i første instans er behandlet av herredsrett/byrett/forhørsrett eller av lagmannsrett, går anke over straffutmålingen, herunder sanksjonsvalget, til Høyesterett. Såvel påtalemyndigheten som domfelte kan anke. Bortsett fra forhørsrettssaker skal Høyesterett ifølge loven ikke forandre straffutmålingen med mindre det er et "åpenbart misforhold mellom den straffbare handling og straffen", men denne begrensning har i praksis liten betydning.

Flertallet av ankesakene blir avgjort i Høyesteretts kjæremålsutvalg, som består av tre dommere og avgjør saken uten muntlig forhandling. Kjæremålsutvalget avgjør selv saken hvis det finner det klart at anken ikke kan føre frem (anken "avvises som grunnløs"), og kan også forandre straffutmålingen til gunst for domfelte, men ikke til hans skade (straffeprosesslov av 1 juli 1887 § 387). Hvis utvalget ikke avgjør saken selv, henviser det saken til prøvelse i Høyesterett, hvor det er muntlig forhandling med aktor og forsvarer. Derimot møter ikke siktede, og det avhøres heller ikke vitner eller sakkyndige. Grunnlaget for avgjørelsen er underinstansens dom sammen med dokumentene i saken.

I 1980 behandlet Høyesteretts kjæremålsutvalg 1566 straffesaker, og av dem ble 314 henvist til behandling i Høyesterett. De fleste av disse saker gjelder straffutmåling, enten alene eller sammen med anke over saksbehandling eller lovanvendelse.

I mai 1981 er det vedtatt en ny straffeprosesslov, men det er ikke bestemt når den skal tre i kraft. Under forberedelsen av loven ble ankesystemet inngående drøftet, men man ble stående ved å beholde ordningen med Høyesterett som ankeinstans. Den overveiende mening var at dette under våre forhold er den ordning som hurtigst og mest effektivt sikrer rettsenheten på dette område.

Høyesteretts avgjørelser blir alle referert i Norsk Retstidende, enten ved fullstendig gjengivelse av voteringen i Høyesterett og et utdrag av underinstansens dom, eller i form av et summarisk referat.

A

Spørsmålet om betinget eller ubetinget dom for tidligere ustraffede

Den vanligste straff for simpelt eller grovt tyveri for tidligere ustraffede, er betinget dom på tidsbestemt fengsel, eller domsuttsettelse. Bot kan bare brukes hvis det foreligger særdeles formildende omstendigheter, og forekommer sjelden i praksis, i motsetning til det som gjelder for naskeri. Verdigrensen for naskeri ligger i praksis visstnok vanligvis rundt kr. 100.

En gjennomgåelse av Retstidene for de senere år viser at det er nokså få av de tyverisaker som Høyesterett har til behandling, hvor det på grunn av beløpets størrelse, virksomhetens omfang, eller andre forhold blir

spørsmål om ubetinget dom for en førstegangsforbryter. Det dreier seg da oftest om bedriftstyverier eller liknende forhold, men det forekommer også enkelte tilfelle av annen art. Kombinasjonen stort beløp og tidligere ustraffet gjerningsmann synes å være mer aktuell ved andre vinningsforbrytelser, særlig underslag, men også bedrageri og heleri.

A 1. Rt. 1979 s. 452 (grovt tyveri av vaktmann)

Dette er en ekstraordinær sak, som fikk stor publisitet ("Benny-saken"). Gjerningsmannen var en 22-årig ugift mann fra solid miljø, hadde tatt studenteksamen og studert jus et halvt år og gikk nå på yrkesskolen på rørleggerlinjen. Ved siden av skolen hadde han deltidsjobb som vaktmann i vaktelskapet Securitas. En søndag mens han var på vaktjeneste i en bankfilial, hvor det pågikk ombyggningsarbeider, fant han hvelvet til bankboksene åpent. Han falt for fristelsen til å åpne en boks, og da han der fant store pengebeløp, ble han grepet av den rene gullfeber. Han fant et brekkjern i kjelleren, og ved 5 timers hardt arbeid åpnet han omtrent 100 bokser med tilsammen ca. 1 250 000 i kontanter. Han hadde fra banken en del telefonsamtaler med venner, og en av dem samtykket i å låne ham sitt pass og levere det i banken. Da arbeidet var gjennomført, klippet han håret kort, og flyktet til utlandet med fly samme aften. Før han dro, sendte han i posten betydelige pengebeløp, omtrent halvparten av byttet, til venner, i håp om at de ville ta vare på iallfall en del av pengene for senere bruk. (To av vennene ble senere tiltalt for heleri.) Etter et opphold i Brasil ble gjerningsmannen et halvt år senere arrestert under et opphold i Sveits, og overlevert til norsk politi. En pikant detalj ved tyveriet, som bidrog til den publisitet kuppet fikk, var at mesteparten av de stjålne penger antakelig var "svarte penger", plassert i bankboks for å unndra dem fra skattemyndighetene.

I byretten ble tiltalte dømt for grovt tyveri til fengsel i 3 år og 6 måneder. Retten sa at saken var temmelig unik i norsk rettshistorie, og hadde noe uvirkelig, nesten romanaktig over seg. I skjerpende retning la retten vekt på det store beløp, at det foreslå et grovt tillitsbrudd, og at forbrytelsen og flukten var gjennomført på en systematisk og koldblodig måte. Han hadde også brakt sine venner opp i vanskeligheter ved å sende dem store stjålne pengebeløp med oppfordring om å gjemme dem, tildels også til selv å bruke pengene. Å gjøre dommen delvis betinget, fant retten ikke forsvarlig.

Straffutmålingen ble påanket fra begge sider, men ble enstemmig opprettholdt i Høyesterett. Førstvoterende uttalte bl a:

Det dreier seg her om et beløp på en og en kvart million kroner. Etter det som er opplyst i Høyesterett, foreligger det ingen dom med tyveri av et så stort beløp i kontanter. Domfelte begikk et grovt tillitsbrudd ved sin handling. En vaktmann som forgriper seg på de verdier han skal vokte,

må nødvendigvis bedømmes strengt. Videre vil jeg peke på den måte domfelte gjennomførte forbrytelsen og flukten på. Selv om forbrytelsen fra først av ikke var planlagt, men rent situasjonsbetinget, har domfelte fra han gikk løs på bankboksene handlet systematisk og planmessig. Dette planmessige handlingsmønster fortsatte i København og senere i Sveits og Brasil. Man må kunne gå ut fra at domfeltes tanke var å slå seg ned i Brasil, for der å kunne bruke de stjålne pengene til lønnsomme investeringer.

Forsvareren har med styrke fremholdt at sikringstiltakene i dette tilfelle var for dårlige, at det burde vært 2-3 vakter til å passe på hvelvet. Jeg går ikke inn på hva som ville være forsvarlig sikring av de verdier banken hadde til oppbevaring for sine kunder. Spørsmålet er her hvilken betydning det har for domfeltes forhold at døren til hvelvet stod åpen. Det er nok dette som har satt domfelte på tanken om "det store kupp". Noen særlig formildende omstendighet er det etter min mening likevel ikke. Jeg viser her til at det slett ikke var slik at domfelte bare kunne forsyne seg av pengene. Åpningen av bankboksene krevde hard fysisk aktivitet i ca 5 timer.

Forsvareren har videre sterkt fremhevet den publisitet som domfelte og hans familie har vært utsatt for, og hevdet at dette må være et formildende moment. Jeg kan ikke se det slik. Ikke bare utførte domfelte "det store kupp", noe som alene måtte føre til offentlig omtale. Men det var en hel rekke forhold som klarligvis måtte føre til store oppslag i avisene og til omtale i fjernsyn og radio. Jeg nevner at det her var en vaktmann som på denne måte utnyttet sin stilling, jeg nevner forsendelsen av de store beløp til domfeltes venner, hans flukt fra landet og forsvinning, og resten av historien som ble kjent da han ble arrestert og kom tilbake til Norge.

Jeg er etter dette kommet til at den straff som er fastsatt av byretten, ut fra den forbryterske handling og de skjerpende og formildende omstendigheter som foreligger, er passende.

A 2. Rt. 1980 s. 1323 (omfattende tyverivirksomhet av to unge menn)

Tiltalte var to tidligere ustraffede unge menn på 19 og 20 år. De ble dømt for en serie av grovt tyveri og heleri, basert på tyverier og omsetning av utstyr fra biler. De ble i herredsretten dømt til henholdsvis 1 år og 2 måneder og 1 års betinget fengsel med tillegg av en bot på 1500 kroner for hver. Etter anke fra påtalemyndigheten ble straffen gjort ubetinget, men samtidig ble straffetiden satt ned. Førstvoterende uttalte:

De domfelte har vært med i en gruppe ungdom som har drevet planmessig og profesjonelt preget virksomhet basert på tyverier og omsetning av kassetpillere og annet utstyr fra biler. Som nærmere beskrevet i herredsrettens domsgrunner, har deltagerne i gruppen om natten reist

ut på tokter med bil for å oppsøke steder hvor de uforstyrret kunne bryte seg inn i parkerte biler for å få tak i slikt utstyr. Virksomheten har hatt et meget betydelig omfang, og det har til dels vært stjålet på bestilling. Selv om enkelte av deltagerne i gruppen har utvist en betydelig mer omfattende aktivitet enn de to domfelte, er det også for disse vedkommende tale om en ganske intens kriminell atferd. A er dømt for 36 straffbare forhold og B for 27 forhold med tyngdepunkt innenfor den beskrevne organiserte virksomhet.

Selv om de domfelte ikke tidligere er straffedømt, må etter min oppfatning deltagelse i planmessig økonomisk kriminalitet i det omfang som de har gjort seg skyldig i, føre til ubetinget fengselsstraff. Jeg er enig med herredsretten i at det må idømmes en noe strengere straff for A enn for B, og finner at straffen for A passende kan settes til fengsel i 8 måneder. For B's del antar jeg at det bør idømmes 6 måneders fengsel.

Når det fastsettes ubetinget fengselsstraff, bortfaller de idømte bøter.

A 3. Rt. 1981 s. 830 (omfattende tyvskriminalitet av kvinne)

Tiltalte var en 25 år gammel, tidligere ustraffet kvinne. Hun var skilt, to barn med to forskjellige menn, men forsørget ingen av dem. Barna var tatt fra henne av barnevernsnemnda. Hun ble dømt for nesten 100 fullbyrdede grove tyverier og en god del forsøk på grovt tyveri, dessuten for skadeverk og bruk og litt salg av narkotika. Forbrytelsene var foretatt på flere forskjellige steder i landet, dels sammen med andre, dels på egen hånd. Tyverivirksomheten fortsatte også etter at hun var kommet under etterforskning og hadde tilstått, og ble først stanset da hun ble varetektsfengslet. Hun hadde ved tyveriene tilegnet seg kontanter for over kr 100 000, og i alt tatt verdier for over kr 500 000. I tiden for forbrytelsene hadde hun vært uten fast arbeid og til tider også uten fast bopel.

I byretten ble hun dømt til fengsel i 1 år og 6 måneder. I formildende retning ble lagt vekt på at hun tidligere var ustraffet og hadde vist stor samarbeidsvillighet overfor politiet og retten for å få sakene oppklart og avgjort. Det ble lagt vekt på at hun overfor politiet tilstod også forhold som hun ikke var mistenkt for.

Spørsmål om å gjøre straffen betinget, er ikke drøftet i forhørsrettens dom. Domfelte anket over straffutmålingen, men anken ble enstemmig forkastet. Førstvoterende uttalte:

Domfelte har anket over straffutmålingen, som hun mener er for streng. Hun har skrevet en redegjørelse for sin oppvekst og tilværelse fram til straffesaken, og hennes forsvarer har særlig fremhevet hennes ulykkelige barndom. Det er ellers opplyst at hun under oppholdet ved Bergen krets fengsel viser god tilpassing, at hun har deltatt i skoleundervisningen der med godt resultat, og at hun har personlig støtte gjennom kontakt med en familie i Bergen.

Jeg er kommet til at anken må forkastes. Jeg kan i det vesentlige slutte meg til det som forhørsretten anfører om de skjerpende og formildende omstendigheter ved straffutmålingen. Den meget omfattende kriminelle virksomhet, som omfatter 130 straffbare handlinger, herav tyvsforbrytelse som gjelder verdier for mer enn 500 000 kroner, må i vesentlig grad bli bestemmende for vurderingen. Jeg finner ikke å kunne legge så stor vekt på de opplysninger som er fremlagt for Høyesterett, at det er grunn til å fravike den straff som forhørsretten er kommet til.

A 4. Rt. 1980 s. 954 (grovt tyveri)

To unge menn brøt seg inn i et lokalt museum, og stjal en hel del verdifulle våpen for å selge dem. A var 22 år, skoleelev, tidligere straffet for narkotika. B var 21 år, fabrikkarbeider, tidligere ustraffet. Byretten dømte begge til 5 måneders fengsel. Det heter i dommen at i formildende retning er intet å anføre, bortsett fra at A har gitt tilståelse, dog uten å ville bistå museet med oppklaringen av tyveriet og med å skaffe de stjalne våpen tilbake. Retten fant ikke grunn til å gjøre dommen betinget.

De domfelte anket, og i Høyesterett ble dommen gjort delvis betinget. Det heter i førstvoterendes votum:

Jeg er kommet til at ankene bør tas til følge.

Det dreier seg her om et grovt tyveri med en rekke skjerpende omstendigheter. Innbruddstyveriet må ansees planlagt, det er stjålet fra et museum, hvor sikring mot tyveri er vanskelig og kostbart, det gjelder blant annet våpen som er tjenlige som skytevåpen og som har stor verdi. Tyvegodsset er ikke kommet til rette. Hensynet til den alminnelige lovlydighet tilsier at en slik forbrytelse må føre til en streng reaksjon, og jeg finner ikke grunn til å gå under en straff på 5 måneders fengsel, slik som utmålt av byretten.

De domfeltes personlige forhold gjør imidlertid at jeg mener det i dette tilfelle kan gis en deldom, slik at de domfelte slipper med å sone 60 dager, og at reststraffen gjøres betinget med 2 års prøvetid. Jeg nevner i denne forbindelse at etter de opplysninger som foreligger for Høyesterett, har A nå tatt grunnskoleeksamen ved — — — ungdomskole med ganske bra resultat. Hans plan er å fortsette på samfunnsfaglig linje ved — — — voksengymnas, og han er også kommet inn på denne linje ved skolen. Han har nå i noen tid bodd på ettervernshjemmet på Hammersborg, og bor fortsatt der. A har tidligere hatt narkotikaproblemer. Han er nå klart inne i en bedre situasjon. Lektor Lajla Blom ved voksenopplæringen uttaler at det virker som han er inne i en svært positiv utvikling, en utvikling som lærerne på skolen mener vil fortsette. A har sittet 51 dager i varetektsfengsel. Jeg finner at de 60 dagers ubetinget fengsel kan ansees avsonet ved varetektsfengslingen.

Den annen domfelte, B, er tidligere ustraffet. Det foreligger heller ikke noe om at han etter våpentyveriet har vært innblandet i noe kriminelt. Det er opplyst at han bor hjemme hos sine foreldre og har fast arbeid på en fabrikk.

A 5. Rt. 1979 s. 439 (grovt tyveri av ansatte)

Saken gjaldt to tiltalte. A var 37 år, sjåfør, gift og 3 barn. B var 26 år, ugift, låsesmed. Begge tidligere ustraffet, men A hadde en påtaleunntatelse for mange år siden.

De tiltalte, som var ansatt i en rørhandel, hadde gjennom flere år tatt varer og utstyr fra lageret, A varer for en utsalgspris på kr. 136 000, B for en utsalgspris for kr. 200 000. A fikk i forhørsretten 10 måneders fengsel, derav 120 dager ubetinget. B fikk 1 år og 1 måneds fengsel, derav 5 måneder ubetinget. De anket begge for å få gjort dommen betinget i sin helhet. Ankene ble forkastet. Førstvoterende uttalte:

Det dreier seg om særlig grove tilfeller av bedriftstyverier av betydelige verdier, begått over et tidsrom av 3 til 4 år. De domfelte har i stor utstrekning begått tyveriene i samarbeid og selv organisert omsetningen av de stjålne varer. Tyveriene, som representerer et grovt tillitsbrudd overfor bedriften, er ikke begått av nød, men for å oppnå ekstra inntekter i tillegg til den faste lønn.

Forsvareren har påberopt at saken er blitt gammel ved at den er blitt liggende ca. et år hos politiet fra etterforskningen var ferdig til tiltale ble reist. Jeg er enig i at dette er beklagelig. Jeg finner imidlertid at forhørsretten har tatt tilstrekkelig hensyn til dette ved å gi de domfelte delvis betinget dom. Når det gjelder bedriftstyverier av omfang og karakter som i denne sak, finner jeg i samsvar med Høyesteretts praksis at hensynet til den alminnelige lovlydighet gjør det påkrevd med delvis fullbyrdelse av straffen, til tross for at de domfelte nå er etablert i nye stillinger.

A 6. Rt. 1979 s. 332 (brevbrudd og grovt tyveri av postbud)

En 18 år gammel pike, ansatt i Postverkets ombæringstjeneste i Oslo, åpnet ulovlig ca 43 brev for å se etter penger og verdisaker, og tok i kontanter kr 1 500 samt en lighter. Hun var også tiltalt for tjenesteforsømmelse ved at hun hadde unnlatt å bringe ut ca 260 postforsendelser.

I forhørsretten ble hun dømt til 30 dagers fengsel, ubetinget. Retten la vekt på at det av generalpreventive hensyn er nødvendig å reagere strengt på et slikt tillitsbrudd. I formildende retning ble det lagt vekt på hennes unge alder og hennes uforbeholdne tilståelse.

Høyesterett gjorde dommen betinget. Av førstvoterendes votum gjengis:

Jeg er enig med forhørsretten i at generalpreventive hensyn taler for en

streng reaksjon når posttjenestemenn gjør seg skyldig i brevbrudd i den hensikt å tillegne seg penger eller andre verdier som måtte finnes i brevene. Det må likevel bero på en konkret vurdering om det skal anvendes ubetinget fengselsstraff. Domfelte var bare 18 år og er karakterisert som umoden. Hun er tidligere ustraffet. Som følge av de straffbare forhold mistet hun sitt arbeid i Postverket, men er nå ansatt som ekspeditrise i en kolonialforretning. Jeg finner at fengselsstraffen bør gjøres betinget.

A 7. Rt. 1979 s. 820 (grovt tyveri av parkometervakt)

Tiltalte, 52 år og tidligere ustraffet, var ansatt som parkometervakt i Oslo kommune fra 1973 til 1978. I denne tid hadde han ved en rekke anledninger ved tømning av parkometre tatt iallfall kr 88 000. (Det kan nevnes at tiltalte bare var en av et stort antall parkometervakter som ble tatt for uærlighet.)

Tiltalte ble av forhørsretten dømt til ett års fengsel, ubetinget, og dommen ble opprettholdt av Høyesterett.

Av forhørsrettens dom:

Pengene ble tatt bla i forbindelse med at boksene ved tømningen var åpne p g a forskjellig tekniske svikt. Videre ble det tatt penger ved hjelp av plastdirk. Det ble også tatt penger som befant seg inne i parkometerne oppå boksene når de var fulle. Videre forekom det at bokser var stjålet, slik at penger lå i parkometerrommet. Penger falt også ned på gaten i forbindelse med at parkometerne ble åpnet og siktede tok også slike penger. Hver gang siktede tok penger på foran omhandlede måte var han sammen med en annen ansatt ved trafikksejens etat, en parkometervakt (trafikkbetjent) eller evt. tømme sjåfør, det siste i den tiden han ikke var reservesjåfør. De siktede var sammen med ved anledningene, tok også av og til penger. Siktede fremholder at det særlig var høsten 1977 og 1978 han tok penger fra parkometerene.

Pengene skulle han bruke bla til hjelp til kjøp av leiighet.

I de årene siktede har arbeidet med tømning av parkometerene har han selv ikke vært under noen form for kontroll fra etatens side. Han har av andre kun hørt om en enkelt kontroll. En kommunerevisor skal da ha vært med en tømmebil en kort stund. — — —

Retten finner at tyveriet må anses som grovt, slik at strl.s. § 258 kommer til anvendelse.

Retten har ved sin avgjørelse her lagt særlig vekt på at tyveriet, det må etter rettens mening sees som en sammenhengende handling, har foregått over et lengere tidsrom og ved en rekke enkeltstående anledninger. Det gjelder beløp av en betydelig størrelse og det er delvis brukt dirk.

Retten peker på at handlingen er foretatt av kommunal tjenestemann og at handlingen må anses som et brudd på en særlig tillit han var vist i sin

stilling. Handlingen må etter rettens mening anses som en gjerning av samfunnsskadelig og alvorlig art.

Straffen for siktede settes til fengsel i 1 – ett år.

I skerpene retning er tatt hensyn til at det dreier seg om et betydelig beløp og at handlingen er begått gjennom et lengere tidsrom i løpet av hvilket siktede hadde muligheten til å avstå med fortsatt virksomhet av samme art. Det vises også til at siktede var en mann i voksen alder ansatt i kommunal stilling og med vanlig brukbar inntekt. Det vises også til at siktede i den periode han arbeidet som reservetømmesjåfør hadde forskjellige parkometervakter/trafikkbetjenter med seg og ved sine handlinger kunne komme til å påvirke disse.

I formildende retning er tatt hensyn til at siktede etter det fremkomne har lagt kortene på bordet og bistått politiet med oppklaring av saken. Det pekes på at det etter det fremkomne var meget liten kontroll med tømme-tjenesten, noe som over tid kunne virke fristende på tjenestemennene. Retten peker videre på at siktede tidligere er straffet, bortsett fra en trafikbot fra 1975 og at han må antas å gå en arbeidsmessig sett noe usikker fremtid i møte. – – –

Førstevoterende i Høyesterett uttalte:

Domfelte har anket til Høyesterett fordi han mener straffutmålingen er for streng. Han har i denne forbindelse blant annet fremholdt at erstatningsbeløpet er betalt i sin helhet og at det ikke var noen kontroll med tømningen av parkometrene.

Jeg legger som forhørsretten vekt på at det dreier seg om grove tyverier av betydelige beløp begått over et tidsrom av ca 5 år. Jeg ser det som et skerpene moment at han til dels har brukt dirk for å få pengene ut. Domfelte har i voksen alder som kommunal tjenestemann vist grovt tillitsbrudd i tjenesten. Jeg kan ikke se at domfelte kan påberope seg svikt i kontrollen som formildende omstendighet. Etter opplegget var tømningen av parkometrene basert på et lukket system, hvor de som tømte ikke skulle komme i kontakt med pengene. Som ledd i kontrollen ble tømningen alltid foretatt av 2 personer, én tømmesjåfør som kjørte tømmebilen etter oppsatt plan, og én trafikkbetjent som ikke skulle tømme parkometre to ganger etter hverandre. Jeg ser det som et skerpene moment at ifølge domfeltes egen forklaring var det særlig under hans tjeneste som tømmesjåfør i 1977–78 sammen med forskjellige trafikkbetjenter at han tok penger fra parkometrene.

Domfelte har etter forhørsrettens dom betalt erstatningen. Han har mistet sin stilling i kommunen og har fra mars i år fått en ny privat stilling.

Jeg finner ikke disse momenter tilstrekkelig tungtveiende til å kunne oppveie behovet for en streng reaksjon overfor tyveri og tillitsbrudd av dette omfang.

A 8. Rt. 1980 s. 1573 (grovt tyveri av 17 års gutt)

Tiltalte hadde ved en rekke anledninger banet seg adgang til jernbanens godsvogner ved å bryte forseglingen, og han hadde tatt store mengder radioutstyr, bl a forsterkere, kassettspillere og platespillere, til en samlet utsalgsverdi av kr 300 000 til 400 000. Tiltalte ble av forhørsretten dømt til 90 dagers fengsel, ubetinget, og hans anke for å få betinget dom ble forkastet under dissens.

Av forhørsrettens dom:

Ved de første tyverier fra godsvogner var siktede alene. Hans motiv for å gjennomføre innbruddene var dels å skaffe seg selv nytt stereo-anlegg og dels tanke om å omsette varer for å sikre seg kontanter. Selve spenningsmomentet ved gjennomføringen var også i noen grad tiltrekkende for siktede. Den forseglingsplombe NSB's vogner var utstyrt med lot seg åpne uten bruk av noen form for redskap. Varene han fjernet fra toget ble lempet ut i skogen hvor han også selv skjulte seg inntil toget hadde forlatt stasjonsområdet. Han bar deretter varene hjem til garasjebygget hvor han bodde.

Det første tyveriet gav som utbytte et komplett stereoanlegg som han beholdt til egen avbenyttelse.

I de påfølgende uker gjennomførte han tyverier fra godsvogner gjennomgående ca. et par ganger ukentlig. Tyveriene konsentrerte seg etter hvert om togene som passerte kl 21.00 og 21.30 da det var disse som oftest stanset ved X. Tyveriene omfattet praktisk talt bare radio/stereo-utstyr. Det meste av utstyret solgte siktede til bekjente.

I oktober 1979 begynte siktede å samarbeide med en venn som tidligere var bosatt på en naboeiendom. Nevnte venn tok videre med seg ytterligere en person slik at de fra da av var 3 om gjennomføringen av godstogtyveriene. Tyveriene fikk nå et vesentlig større omfang. De to sistnevnte personer disponerte bil, og foresto salg av tyve-godset i Oslo. Siktedes bopel ble stadig benyttet som midlertidig lagerplass før videre transport og salg ble forestått av de to andre. Siktede skulle etter avtalen dem i mellom ha del i salgsutbyttet, men har ikke mottatt noe oppgjør for varer solgt i Oslo utover en Tandberg Spolebåndopptager som han mottok fra sine to "medarbeidere". Båndopptageren var ikke fjernet fra godstogene.

I løpet av november måned bestemte siktede seg for å avvikle tyverivirksomheten. Han mente omfanget var blitt såvidt stort at faren for oppdagelse var sterk. Siste tyveri han deltok i ble gjennomført i slutten av november måned. – – –

Siktede erkjenner at de varer han har fjernet fra godstog høsten 1979 kan ha en omsetningsverdi på ca kr 300 000. Selv hevder han at det totale kontante utbytte for hans vedkommende beløper seg til kr 12 000–15 000. – – –

Ved straffeutmålingen vil retten i skjerpende retning bemerke at siktede er funnet skyldig i omfattende vinningskriminalitet gjennom et lengre tidsrom. Det tillegges videre vekt at de straffbare forhold knytter seg til meget betydelige økonomiske verdier. I formildende retning legger retten vekt på at jernbanens sikring av godsvogner synes meget mangelfull. Vogner som inneholder verdier for opp til flere hundre tusen kroner er alene stengt med en ståltråd forseglings som kan brytes med finger-makt.

Retten legger videre vekt på siktedes unge alder. Han fylte 18 år kort tid etter at tyveri virksomheten var avsluttet.

Med særlig vekt på det ovenfornevnte omfang siktedes vinningskriminalitet har hatt finner retten det nødvendig å reagere med en ubetinget straff som fastsettes til 90 dagers fengsel med fradrag av 21 dagers utholdt varetektsfengsel. — — —

Førstvoterende i Høyesterett, som fikk tilslutning av tre andre voterende, uttalte:

Av personundersøkelsen fremgår at domfelte — bortsett fra de forhold han nå dømmes for — har skikket seg vel og har god støtte i sin familie. Han skal være arbeidssom og pålitelig, og personundersøkeren konkluderer med at det neppe er fare for gjentakelse av straffbare handlinger fra domfeltes side. Jeg nevner videre at da disse fant sted, var domfelte ikke fylt 18 år.

Det dreier seg imidlertid her om meget alvorlige forhold. Domfelte har i løpet av en 3 måneders tid forøvet grove tyverier og forsøk på slike tyverier 15 til 20 ganger. Tyveriene var vel planlagt og gjennomført. Selv om det ikke foreligger noen bekreftet oversikt over de stjålne verdier, er det på det rene at det dreier seg om et meget betydelig beløp. Domfelte har også trukket andre med i tyveriene, og har vært med på en planmessig omsetning av tyvegods. Dette var hovedsaklig radio- og stereoutstyr, som jeg antar forutsetningsvis ble søkt omsatt til andre unge mennesker. At domfeltes eget utbytte av disse salg har vært forholdsvis beskjedent, kan jeg etter omstendighetene ikke tillegge noen vesentlig vekt. For øvrig skal domfelte til eget bruk ha beholdt elektronisk utstyr til store beløp.

En voterende dissenterte, og uttalte:

Jeg er under tvil kommet til at anken bør tas til følge, slik at fengselsstraffen gjøres betinget, men at domfelte i tillegg bør ilegges en ubetinget bot.

Jeg er enig med førstvoterende i at domfeltes lovovertrædelser er meget alvorlige, men mener at betinget dom likevel kan forsvares. Domfelte var svært ung på handlingstiden og er tidligere ikke straffedømt. Han måtte slutte hos daværende arbeidsgiver, men har med vanskelighet greid å få nytt arbeid. Personundersøkelsen gir et meget positivt inntrykk av domfelte, hans familiestøtte og utsiktene for hans videre utvikling. I

forbindelse med nærværende sak har domfelte sittet 21 dager i varetektsfengsel og har således allerede møtt en følbar reaksjon på sin handle-måte.

B

Spørsmålet om betinget eller ubetinget dom for tidligere straffede

Spørsmålet blir — på samme måte som for de tidligere ustraffede — om man på grunnlag særlig av Høyesteretts praksis kan uttale noe holdbart og opplysende om grenseområdet mellom betinget og ubetinget dom. Opplysningene fra Høyesteretts praksis kan suppleres med inntrykk basert på erfaring fra praksis i påtalemyndigheten og ved underordnede domstoler (herreds- eller byrett, lagmannsrett). Det virkelige liv viser imidlertid så mange variasjoner av skjebner og saker at det er vanskelig å gi noen tilfredsstillende systematisk beskrivelse av praksis.

Generelt kan det sies at yngre, residiverende vinningsforbrytere gjerne gis en rekke sjanser (i form av påtaleunntakelser og betingede dommer) før rettssystemet ved nytt residiv finner det påkrevet å idømme en ubetinget fengselsstraff. Antallet betingede reaksjoner vil imidlertid bero på *grovheten* av de vinningsforbrytelser som begås. Ved mindre alvorlige handlinger er det ikke uvanlig at yngre tilbakefallsforbrytere gis en rekke reaksjoner i frihet.

B 1. Rt. 1980 s. 1085 (småkriminalitet, eksempel på en kriminell karriere)

Tiltalte, 21 år gammel, hadde en rekke tidligere reaksjoner bak seg:

1973 (14 år): 4 saker overført til barnevernsnemnda (påtaleunntakelse).

1974 (15 år): 1 betinget dom i form av domsutsettelse.

1975 (16 år): 2 betingede dommer 1) 60 dager betinget (fellesstraff), 2) 90 dager betinget (fellesstraff).

1978 (19 år): 2 betingede dommer 1) 45 dager betinget, 2) 45 dager betinget (fellesstraff).

1980 (21 år): 1 betinget dom 45 dager (fellesstraff).

Dommen i 1980 gjaldt ett tilfelle av tapping av spilleautomater ved hjelp av fiskesnøre. Utbyttet begrenset seg til 6 kronestykker. Til tross for det ubetydelige utbytte ble forholdet bedømt som tyveri, ikke som naskeri, fordi tiltalte en rekke ganger tidligere hadde tappet spilleautomater på samme måte. Handlingen var begått i prøvetiden for en tidligere dom. Førstvoterende, som fikk tilslutning av de øvrige dommere, fant å kunne forsvare en ny betinget dom og begrunnet dette blant annet således:

Vesentlig for min vurdering er den beskjedne verdi tyveriet gjelder. Det ville etter min oppfatning være uforholdsmessig om domfelte måsone fengselsstraff som følge av tyveri av 6 kroner, selv om man ser

overtredelsen på bakgrunn av hans tidligere forgåelser. Videre legger jeg vekt på hans personlige forhold. Domfelte er umoden og intellektuelt tilbakestående. Han bor hjemme hos sine foreldre, som han har et godt forhold til, men hans tilværelse har vært lite ordnet, noe som kan henge sammen med at det har vært vanskelig å skaffe ham passende beskjeftigelse. Nå er han imidlertid gjennom Fylkesarbeidskontoret for Oslo og Akershus sikret plass i et arbeidstreningsopplegg som han viser stor interesse for, og som kan synes å ligge vel til rette for ham.

Det foreligger da etter min mening slike særlige grunner at straffen bør gjøres betinget.

B 2. Rt. 1979 s. 969 (tyveri fra blind kamerat)

Tiltalte var en 30 år gammel mann, tidligere straffet flere ganger bl a for ran. Han ble nå i forhørsretten ilagt en bot på 320 kroner for å ha stjålet 320 kroner fra en blind kamerat i dennes leilighet. Etter anke fra påtalemyndigheten ble straffen satt til 60 dagers ubetinget fengsel, som inkluderte en betinget del – 90 dager – av en tidligere dom for vinningskriminalitet. Førstvoterende, som fikk tilslutning av de øvrige dommere, uttalte blant annet:

Det er her tale om et tyveri foretatt fra en blind kamerat under et opphold hjemme hos denne. Selv om det dreide seg om tyveri av et forholdsvis beskjedent beløp, finner jeg at det under disse omstendigheter ikke kan være rom for en bot. Jeg tilføyer at om tyveriet kanskje kan sies å være en impulshandling, synes den i så fall å være et utslag av domfeltes alminnelige livsmønster for så vidt gjelder vinningskriminalitet.

Tyveriet er begått i prøvetiden etter en dom avsagt av Sandnes herredsrett den 1. september 1978. Denne dom gjaldt som i saken her vinningskriminalitet – overtredelse av straffelovens § 258. Av en straff på fem måneder ble 90 dager gjort betinget på vilkår av at domfelte fortsatte et behandlingsopplegg som var påbegynt i samråd med Rogaland vernelag. Dette behandlingsopplegg har imidlertid domfelte ikke rettet seg etter.

I betraktning av at det er tale om en forbrytelse av samme karakter som den prøvetiden ikke var utløpt for, finner jeg at det – i samsvar med påtalemyndighetens påstand – bør fastsettes en felles ubetinget straff for begge forhold etter straffelovens § 53 nr 2 bokstav a.

Straffen finner jeg bør settes til fengsel i 60 dager.

Dommen viser at beskjedent utbytte av tyveriet ikke alltid utelukker dom på ubetinget frihetsstraff. I denne dom uttaler Høyesterett direkte at domfeltes livsmønster preges av vinningskriminalitet. Ved en vurdering av domfeltes sosiale situasjon i sin alminnelighet ville man ikke finne nevneverdige lyspunkter. Den var preget av arbeidsløshet og alkoholmisbruk.

B 3. Eksempler på betydningen av såkalt "positiv utvikling"

Dette fører over i en annen kategori typetilfelle som spiller en relativt stor rolle i Høyesteretts praksis. Det dreier seg om utpregede residivtilfelle – endog til forholdsvis omfattende eller grov vinningskriminalitet – men hvor resultatet likevel blir en betinget dom under henvisning til den positive utvikling domfelte har gjennomgått siden domsavsigelsen i underinstansen. Det kan også forekomme at den positive utvikling hovedsaklig refererer seg til tiden før underinstansens dom og Høyesterett finner å burde legge mer vekt på denne utvikling enn underinstansen. Noen avgjørelser skal nevnes til illustrasjon.

Rt. 1980 s 1233: En 26 år gammel mann ble i forhørsretten dømt til 120 dagers ubetinget fengsel for å ha gjort innbrudd, åpnet et pengeskap og derfra tatt ca 6000 kr. Etter hans anke ble straffen under dissens (4–1) gjort betinget. Han hadde flere tidligere dommer for vinningskriminalitet og overtredelse av legemiddeloven, men hadde avholdt seg fra kriminalitet i 5 år og vært i fast arbeid. Flertallet i Høyesterett antok at det nå dreide seg om et enkeltstående tilbakefall fra en positiv utvikling, og at det var betinget av en spesiell situasjon hvor han var presset for betaling av gjeld.

Rt. 1979 s 849: Forhørsretten hadde idømt en 21 år gammel mann 120 dagers ubetinget fengsel for ett grovt tyveri fra en gullsmedforretning og ett forsøk på innbruddstyveri fra bil, foruten kjøp av en morfintablett og misbruk av narkotika. Fra sitt femtende år var domfelte tidligere dømt fire ganger for vinningsforbrytelser og en gang også for narkotikamisbruk. Han hadde allerede i sin unge alder tilbrakt atskillig tid i fengsel. I en rapport fra kriminalomsorgen i frihet fremgikk at det i løpet av siste halvår før Høyesteretts behandling av saken var kommet en del lyspunkter inn i domfeltes livssituasjon – han hadde blant annet i flere måneder vært fri for narkotikamisbruk og ikke begått kriminalitet. Førstvoterende i Høyesterett, som fikk tilslutning fra de øvrige dommere, konkluderte slik: "De opplysninger som foreligger for Høyesterett om domfeltes senere utvikling, er så vidt positive at jeg er kommet til at domfelte bør få den sjanse til å stabilisere sin tilværelse som ligger i at straffen gjøres betinget."

Rt. 1981 s 509: En 45 år gammel mann, tidligere straffedømt 12 ganger vesentlig for vinningskriminalitet og kjøring i påvirket tilstand ("promillekjøring"), ble i byretten idømt en betinget fengselsstraff på 8 måneder (inkludert en tidligere betinget dom på 60 dagers fengsel). Domfellelsen gjaldt to grove tyverier og promillekjøring. Påtalemyndigheten anket for å få gjort dommen ubetinget, men Høyesterett forkastet anken. Førstvoterende uttalte på vegne av samtlige dommere blant annet: "De forhold domfelte er dømt for vil etter vanlig praksis og i lys av hans mange tidligere dommer uten videre tilsi anvendelse av ubetinget fengselsstraff. Ikke minst gjelder dette hans kjøring i alkoholpåvirket tilstand, et

forhold som må ses i lys av mange tidligere dommer for tilsvarende forseelser. Men forholdene i nærværende sak ligger ganske ekstraordinært an." Tiltalte hadde alvorlige psykiske problemer og hadde vært alkoholiker i 25 år. Han gikk nå til behandling, hadde Antabustabletter innsydd, og bodde sammen med en kvinne som var en stor støtte for ham. Etter en beskrivelse av domfeltes situasjon, konkluderer førstvoterende slik:

"Vi står således overfor en person som i de siste 14 år har fristet en nokså håpløs tilværelse, preget av kontaktløshet og alkoholmisbruk. Når det nå, i den tid nærværende sak har versert, synes å være for første gang et konkret holdepunkt for en vesentlig omlegging av hans tilværelse, med en aktiv holdning fra hans egen side og med etablerte kontakter til mennesker som hjelper ham, finner jeg det best i overensstemmelse med det overordnede mål strafferettspleien skal forfølge å la denne domfelte få utnytte den sjansen han nå synes å ha for å komme over i menneskeverdige forhold."

Exempel på "straffutmåling" i Sverige vid stöld

Prosessuell anmärkning

I Sverige kan högsta domstolen sägas ha en rättsbildande funktion när det gäller val av påföljd men knappast när det gäller rena straffmättningsfrågor. Det har att göra med de regler som gäller för fullföljd av talan till domstolen och prövningstillstånd. I den mån man kan tala om rättsbildning i straffmättningsfrågor är det snarare de sex hovrätterna som svarar för denna.

Alla brottmål prövas i första instans vid tingsrätt. Om annan påföljd än böter kan komma i fråga består tingsrätten av en lagfaren domare (undantagsvis två) samt nämnd som består av fem (undantagsvis sex) lekmän.¹ Den lagfarne domaren och nämnden avgör tillsammans både skuld- och påföljdsfrågor.

Både åklagaren och den tilltalade kan överklaga domen till hovrätt. Inga fullföljdsbegränsningar råder. Bortsett från att hovrätt på enbart den tilltalades talan i princip inte kan döma denne hårdare än tingsrätten har gjort (förbud mot reformatio in peius) kan hovrätten fritt pröva hela målet. I brottmål består hovrätt av tre lagfarna domare (undantagsvis fyra) samt två nämndemän (undantagsvis tre). Målen avgörs regelmässigt efter huvudförhandling. Om det inte är aktuellt att döma till strängare påföljd än böter är dock hovrätten domför även med enbart fyra lagfarna domare och kan under vissa förutsättningar avgöra målet utan huvudförhandling.

¹ Det har föreslagits att antalet ledamöter av nämnden skall skäras ner till tre, se Ds Ju 1981:18.

För att brottmål på talan av annan än riksåklagaren skall prövas av högsta domstolen fordras prövningstillstånd. Sådant får ges dels om det är av vikt för ledning av rättstillämpningen att högsta domstolen prövar målet, dels om det föreligger synnerliga skäl, som att det finns grund för resning eller att utgången i hovrätten beror på grovt misstag.

Frågan om prövningstillstånd skall meddelas beslutas av tre lagfarna domare (justitieråd) i högsta domstolen. Om prövningstillstånd meddelas, avgörs målet av fem (högst sju) justitieråd. Högsta domstolen kan med samma inskränkning som gäller hovrätt (förbud mot reformatio in peius) fritt pröva målet i hela dess vidd. Högsta domstolens möjligheter att avgöra mål utan huvudförhandling är i stort sett desamma som hovrätts.

Under de senaste åren har tingsrätterna årligen avgjort omkring 80 000 brottmål, varav omkring 6 000 (7,5 %) prövats av hovrätt. Omkring vart femte mål fullföljs till högsta domstolen. I de allra flesta meddelas dock ej prövningstillstånd. Under de senaste åren har högsta domstolen årligen meddelat sådant tillstånd i mellan 30 och 40 brottmål.

Högsta domstolens avgöranden publiceras i NJA 1, i de flesta fall som utförliga referat men ibland i stället som notiser. En mer omfattande och systematisk publicering av hovrättsavgöranden inleddes år 1980.

Fängelse eller icke för tidigare ostraffade som gjort sig skyldiga till stöld

För att en tidigare ostraffad person skall dömas till fängelse för förmögenhetsbrott måste brotten i regel vara mycket grova. För rån, i all synnerhet om brottet bedöms som grovt, torde fängelse vara normalpåföljd, också utan tidigare kriminalitet. Vid grov stöld torde dock fordras t ex att man använt sprängmedel, att brottet avsett stora värden eller riktat sig mot en försvarslös person, att det varit fråga om systematisk, planerad stöldbrottslighet under längre tid eller något liknande för att påföljden för en tidigare ostraffad person skall bestämmas till fängelse. Normalpåföljden för den tidigare ostraffade som gjort sig skyldig till förmögenhetsbrott är villkorlig dom eller skyddstillsyn.

NJA 1977, notis B 7

En person, A, hade under drygt två månader varit anställd som affärsbiträde i en livsmedelsaffär. Han hade nycklar till kassaskåpet där omkring 5 000 kr brukade förvaras. En kamrat till A, C, hade flera gånger föreslagit att de skulle stjäla ur kassaskåpet vilket dock A hade avvisat. Natten till 22/6 1975 (midsommar) var A tillsammans med C och kraftigt berusad. Han kunde enligt egen uppgift inte motstå C:s förnyade förslag. Till A:s förvåning innehöll kassaskåpet så mycket som dels 25 000 kr, dels kundcheckar på 5 000 kr vilka förstördes. Efter stölden förbrukade A och C

pengarna, huvudsakligen i utlandet. — I samband med att A greps vid ett slagsmål berättade han själv om saken för polisen.

Tingsrätten dömde A för grov stöld och olovligt brukande till fängelse 6 månader. A klagade till hovrätten som anförde bl a: "Tillgreppet har skett från arbetsgivare och avsett ett betydande kontantbelopp samt ett antal för arbetsgivaren svårsärliga kundcheckar å sammanlagt omkr 5 000 kr, vilka förstörts. Tillgreppet har inneburit missbruk av förtroende som arbetsgivaren visat genom att låta Andersson disponera nycklar till affärslokalen och kassaskåpet. Huvuddelen av de tillgripna pengarna har Andersson och en kamrat förbrukat på nöjen under en utlandsresa med den bil som avses med åtal sp. 2. Bilen övergavs i Tyskland och Andersson återvände till Göteborg där han förbrukat återstoden av vad han hade kvar av pengarna. Gärningarna är att bedöma som grov stöld och olovligt brukande. Med hänsyn till omständigheterna vid brottens begående bör påföljden, oaktat Andersson icke tidigare dömts för allvarigare brott, av hänsyn till allmän laglydnad bestämmas till fängelse." Hovrätten fastställde tingsrättens domslut.

HD meddelade prövningstillstånd och anförde: "Vad angår valet av påföljd har RÅ anförde följande. Det är en medveten kriminalpolitisk strävan — markerad i ett flertal lagförarbeten — att begränsa användningen av fängelse till de fall där ett frihetsberövande anses oundvikligt. Det blir här främst fråga om särskilt grova brott, upprepade återfall i förhållandevis svårartad brottslighet och brott, där allmänpreventiva hänsyn motiverar en kortare tids fängelse. Ingen av dessa situationer föreligger här. De gärningar som A gjort sig skyldig till är inte av den svårhetsgraden att de i sig bör föranleda fängelse. Allmänpreventiva hänsyn gör sig i övrigt ej särskilt gällande. Förutom en dom å rattonykterhet har A, såvitt är känt, ej tidigare gjort sig skyldig till brott. Vad som upplysts om A:s personliga förhållanden ger inte stöd för antagandet att det från individualpreventiv synpunkt skulle vara lämpligt med fängelse. Personutredningen talar för att påföljden — som A yrkat — bör bestämmas till skyddstillsyn."

HD konstaterade härefter bl. a. att allmänpreventiva hänsyn inte kunde anses göra sig gällande i sådan grad att de uteslöt en påföljd som inte var frihetsberövande. Påföljden bestämdes till skyddstillsyn jämte böter.

NJA 1977 s. 59

En 31-årig kvinna, Anita W., socialt välanpassad och tidigare ostraffad hade förövat ett 40-tal inbrott i bostadsfastigheter, sommarstugor och bilar och tillgripit egendom till ett sammanlagt värde av omkring 93 000 kr. Tingsrätten fann att påföljden, trots brottslighetens art och omfattning kunde stanna vid skyddstillsyn. I domstolen anfördes bl a att hon var ostraffad, att hon skötte sin anställning utan anmärkning, att risken för

återfall var liten, att andra personer var beroende av henne samt att hon hade varit berövad friheten som anhållen och häktad i 30 dagar.

Åklagaren klagade till hovrätten som anförde att hon p g a brottens art och omfattning av hänsyn till allmän laglydnad borde dömas till fängelse. Hovrätten bestämde straffet till ett års fängelse.

Högsta domstolen ändrade hovrättens domslut och bestämde påföljden till skyddstillsyn. I domskälen anfördes:

"Vid huvudförhandlingen i HD har Anita W. uppgivit bl a följande: Hon kan inte lämna någon förklaring till att hon gav sig in på den brottsliga verksamheten. Det började med att hon tillgrip leksaker åt barnen. Dessa tillgrepp var lätta att genomföra; kanske bidrog detta till att hon fortsatte med inbrotten och blev alltmera övermodig. Hon har inte sålt något av den tillgripna egendomen, och nästan allt har blivit återställt till ägarna. De skadestånd som tillerkänts tre av målsägandena har hon betalat, och hon avser att gottgöra även de återstående. I sin dom förordnade TR:n en övervakare för Anita W. Förhållandet mellan henne och övervakaren har utvecklats till en vänskap som inneburit ett värdefullt stöd för henne.

Den brottsliga verksamheten har fortgått omkring 8 månader och innefattar ett stort antal inbrott i bostadsfastigheter, sommarstugor och bilar. Anita W. har tillgripit egendom till ett betydande värde, sammanlagt omkring 93 000 kr. Med hänsyn till arten och omfattningen måste brottsligheten bedömas som allvarig. Såsom riksåklagaren framhållit bör emellertid vad Anita W. låtit komma sig till last inte anses vara av så svårartad beskaffenhet att hänsynen till den allmänna laglydnaden oundgängligen kräver att en påföljd som innebär frihetsberövande tillämpas.

Såvitt känt har Anita W. tidigare inte lagförts för brott. Hon är socialt väl anpassad. Hon har utbildning som sjuksköterska och har stadigvarande anställning på ett lasarett. Från de olika tjänster hon innehaft har hon goda vitsord. Hon bor tillsammans med en väninna och dennas tre barn i en fastighet som hon köpt. De lever på Anita W:s lön och på de bidragsförskott och bostadsbidrag som väninnan uppbär. Anita W. har förklarat att hon, om hon nödgas undergå ett längre frihetsstraff, inte ser någon möjlighet att behålla fastigheten och att fortsätta sitt arbete vid lasarettet. Det har upplysts, att Anita W. efter TR:s dom under inverkan av starka skuldskänslor låtit adoptera bort sin femåriga dotter, som hon dessförinnan haft i sin vård.

Med hänsyn till vad som sålunda blivit upplyst angående Anita W:s personliga förhållanden och hennes levnadsomständigheter i övrigt måste antagas, att hennes fortsatta anpassning i samhället skulle allvarligt försvåras, om hon skulle nödgas undergå ett längre fängelsestraff. Den situation i vilken hon befinner sig och det ansvar hon påtagit sig för väninnan och hennes barn ställer stora krav på henne för framtiden. Hon

har därför åtminstone under någon tid behov av det stöd den redan inledda övervakningen innebär för henne. Skyddstillsyn måste därför – i överensstämmelse med vad som uttalats såväl i läkarintyg angående Anita W. som i personundersökningen – anses vara den för henne lämpligaste påföljden. Vid prövningen av påföljdsfrågan bör slutligen beaktas, att Anita W. med anledning av brotten varit såsom anhållen och häktad berövad friheten under en tid av en månad. Härigenom får intresset av den allmänna laglydnadens upprätthållande anses ha blivit i erforderlig grad tillgodosett. Påföljden för Anita W. bör följaktligen bestämmas till skyddstillsyn.

NJA 1979 s. 418

En 28-årig man hade medverkat vid två butiksstölder genom att uppehålla personalen medan hans sällskap stal vid det första tillfället kontanter och checkar för 11 000 kr, en bankbok och ett checkhäfte och vid det andra tillfället 10 654 kr i kontanter och checkar. Han erhöll själv 1 000 kr respektive 2 000 kr.

Tingsrätten dömde av hänsyn till mannens hustru och minderåriga dotter, vilka vistades i Sverige på främlingspass, med uttrycklig tvekan till skyddstillsyn.

Hovrättens majoritet ändrade påföljden till fängelse 6 månader. Som skäl anfördes bl a: "Med hänsyn främst till intresset av att allmänt motverka brottslighet av denna typ men också med beaktande av det tillgripnas värde anser HovR:n att annat än frihetsberövande påföljd inte bör ifrågakomma med mindre särskilda till gärningsmannens person hänförliga skäl talar därför. Några sådana skäl föreligger inte i R:s fall, varför påföljden bör bestämmas till fängelse".

Den skiljaktlige ledamoten ville fastställa tingsrättens dom på följande skäl: "R är såvitt känt inte tidigare straffad. Han lever under socialt kontrollerade förhållanden och han och hans familj håller på att stegvis anpassas till det svenska samhället. Om man ser enbart till R:s personliga omständigheter är därför påföljd som innebär kriminalvård i frihet klart motiverad. De brott som R har gjort sig skyldig till är av allvarlig beskaffenhet. Det finns ett starkt samhällsintresse av att motverka en ytterligare ökning av detta slags brottslighet. Med hänsyn tagen även till att R suttit häktad 1 månad finner jag dock att hänsynen till R:s fortsatta sociala anpassning bör avgöra valet av påföljd".

Högsta domstolen dömde till skyddstillsyn och anförde bl a "För att R skall kunna anpassas i det svenska samhället är det av stor betydelse att han får det stöd och den tillsyn som en övervakning innebär. Det kan därför inte råda någon tvekan om att skyddstillsyn i detta fall är den från individualpreventiv synpunkt lämpligaste påföljden. Frågan blir då, om hinder mot att välja denna påföljd möter därför att ett fängelsestraff är

påkallat på grund av brottens art eller eljest av hänsyn till allmän laglydnad. Det är naturligtvis riktigt att brotten, såsom riksåklagaren har framhållit, vittnar om planläggning och förslagenhet och de har, kanske mera av en tillfällighet, kommit att gälla ganska avsevärda värden. Emellertid kan brotten enligt HD:s mening inte anses vara av så allvarligt slag att det med hänsyn därtill skulle vara nödvändigt att avstå från den för R lämpligaste påföljden. Härtill kommer att de allmänpreventiva synpunkterna kan anses i viss mån tillgodosedda genom att R under 31 dagar har varit berövad friheten som anhållen och häktad och genom att hans bil och vissa andra värden tagits i mät för betalning av skadestånd som TR:n ålagt honom att utge.

Med hänsyn till vad nu anförts finner HD att påföljden bör bestämmas till skyddstillsyn."

NJA 1980 s. 253

En man hade stulit en segelbåt värd omkring 65 000 kr. Tingsrätten dömde honom till fängelse 6 månader. Båda parterna klagade till hovrätten. Hovrättens jurister skärpte straffet till 8 månader medan nämndemännen fastställde tingsrättens straffmätning.

Högsta domstolens majoritet dömde till villkorlig dom och 100 dagsböter och anförde bl a: "G:s uppgift att gärningen var en impulshandling har godtagits av riksåklagaren. Tillvägagångssättet vittnar inte om någon större förslagenhet. Å andra sidan bör beaktas att, som G måste ha förstått, tillgreppet avsåg egendom som vanligen har ett mycket stort personligt värde för ägaren och dennes familj och som är särskilt svår att skydda mot obehöriga.

Med hänsyn till det anförda är gärningen att bedöma som grov stöld.

Av G:s egna uppgifter och övrig utredning om hans personliga förhållanden framgår, att han har en ordnad social situation. Både den anställning han har och ett extrauppdrag vid sidan därav är av sådan karaktär att de skulle äventyras, om han döms till frihetsstraff. Från individualpreventiv synpunkt föreligger otvivelaktigt mycket starka skäl för en icke frihetsberövande påföljd. Det får anses uppenbart, att någon mer ingripande åtgärd än villkorlig dom inte behövs för att G, som inte är straffad tidigare, skall avhålla sig från brott i fortsättningen.

Brottets svårhet talar visserligen för att fängelse väljs som påföljd. Med beaktande av den tid som förflutit och till att riksåklagaren tillstyrkt villkorlig dom jämte ett bötesstraff bör en sådan påföljd ändå inte anses utesluten.

Påföljden bör med hänsyn till det nu sagda bestämmas till villkorlig dom i förening med ett kännbart bötesstraff."

Två ledamöter fastställde hovrättens påföljdsbestämning.

Valet mellan frihetsberövande och icke frihetsberövande påföljd vid återfall i förmögenhetsbrott

Tidigare kriminalitet är i allmänhet ett mycket väsentligt kriterium vid påföljdsbestämningen för förmögenhetsbrott. Sedan detta väl är sagt tvingas man konstatera att den närmare beskrivningen av hur stor denna betydelse är dessvärre måste göras i rätt allmänna termer.

Vid återfall under prøvotiden på grund av framför allt skyddstillsyn ökar risken att dömas till fängelse. Domstolarna synes dock i ökande utsträckning utnyttja möjligheten enligt 34 kap 1 § 1 p BrB att låta en tidigare ådömd skyddstillsyn avse nya brott. Det skedde under åren 1976–1979 i mellan 3 200 och 3 700 fall per år. Det är sannolikt att majoriteten av dessa domar avsåg förmögenhetsbrott. Även vid ytterligare återfall efter sådant förordnande utnyttjas denna möjlighet i icke obetydlig omfattning, även om risken för frihetsstraff då naturligtvis ökar. Det blir i dessa fall naturligtvis i huvudsak fråga om en avvägning mellan å ena sidan det aktuella brottets art och omfattningen av tidigare kriminalitet samt å andra sidan de aktuella personliga omständigheterna. Även om ömmande personliga förhållanden föreligger kan dock generellt sägas att fjärde gången någon döms för förmögenhetsbrott medan den ursprungliga påföljden löper är risken för fängelse mycket stor.

Det skall också påpekas att domstolen vid förordnande enligt 34 kap 1 § 1 p BrB sedan 1.1.1980 har möjlighet att kombinera en fortsatt skyddstillsyn med ett fängelsestraff på högst tre månader.

Den som väl en gång har dömts till fängelse för förmögenhetsbrott döms i regel till fängelse på nytt vid återfall. Det gäller i vart fall om återfallet inträffar under prøvotid efter villkorlig frigivning. Ju längre tid som förflyter från frigivningen till återfallet, desto större är chanserna att undgå frihetsstraff, och har prøvotiden hunnit gå ut är de rimligt stora för att öka ytterligare allt eftersom tiden går.

När det gäller återfallets betydelse för straffmätningen har utvecklingen sannolikt gått i samma riktning som beträffande rattfylleri, dvs tidigare kriminalitet har mindre betydelse än förr. Bl a eftersom straffmätningen är mindre schematisk vid förmögenhetsbrott än vid rattfylleri kan det dock antas att tidigare kriminalitet kan få ett visst inflytande också på straffmätningen i synnerhet under en som "uppåtgående fas" bedömd utveckling. Det bör emellertid påpekas att fängelsestraff för förmögenhetsbrott nästan alltid ligger nära straffskalans minimum, och man kan därav dra slutsatsen att inflytandet torde vara begränsat. Av 752 fängelsestraff för grov stöld år 1979 (straffskala 6 månader – 6 år) låg endast 85 på över ett år. Det är sannolikt att det i dessa fall snarare har varit brottslighetens beskaffenhet än tidigare kriminalitet som har haft avgörande betydelse för straffmätningen. Det finns vidare en tendens till att under

intryck av den alltmer spridda uppfattningen om frihetsstraffens negativa verkningar beträffande åldrande eller annars som "utstraffade" bedömda återfallsbrottslingar plana ut eller närmast sänka straffnivån vid återfall i förhållandevis okvalificerad kriminalitet.

Är den tidigare påföljden fängelse och är brotten begångna under prøvotiden efter villkorlig frigivning kan i regel ett slags straffskärpning för återfallet åstadkommas genom att den villkorliga friheten förverkas. Fram till 1 januari 1980 var detta närmast obligatoriskt, men reglerna har som bekant ändrats och domstolarna har fått väsentligt ökade möjligheter att inte förverka. Det kan fn inte upplysas vilken betydelse detta har fått i praxis.

Det är tunnslätt med avgöranden från högsta domstolen som kan illustrera det sagda. Ett notisfall (nr 51) från 1976 kan dock nämnas. Det rörde en person (A) som i december 1974 hade dömts till skyddstillsyn för förmögenhetsbrott, varefter i dom i april 1975 hade förordnats att skyddstillsynen skulle avse ytterligare förmögenhetsbrott. I mars 1976 dömdes han för stöld i två fall tillgrepp av fortskaffningsmedel i två fall och försök därtill i fem fall, olovlig körning i två fall, samt rattonykterhet. Tingsrätten undanröjde skyddstillsynen och dömde honom för den samlade brottsligheten till fängelse ett år. Hovrätten fastställde tingsrättens dom.

Högsta domstolen förordnade emellertid att skyddstillsynen skulle avse även de senaste brotten samt förlängde skyddstillsynens prøvotid med ett år. Som domskäl anförde HD:

"A har sedan årsskiftet 1975/76 varit skötsam och helt kommit ifrån sitt gamla umgänge i Fagersta. Efter att ha blivit bekant med sin nuvarande fästmo har han sedan påsken 76 tillbringat all ledig tid hos henne och hennes familj i Västerås. De är sedan midsommar förlovade och bor nu tillsammans i en lägenhet om 2 rum och kök. A har fr o m 30/8 76 fast anställning vid Svenska Metallverken som reparatör.

RÅ har under hänvisning till vad sålunda framkommit anført, att starka individualpreventiva skäl talar för att A icke bör ådömas fängelsestraff.

A har redan under skoltiden haft anpassningsproblem. År 1970 ställdes han under övervakning enligt barnavårdslagen. I sept. 72 omhändertogs han för samhällsvård och var härefter under en tid placerad i fosterhem. Därefter har han, såsom framgår av TR:ns dom, 1974 dömts till skyddstillsyn och 1975 erhållit fortsatt skyddstillsyn. Under lång tid har han varit hemfallen åt alkoholmissbruk och i viss mån även åt thinnersniffning.

A:s återfall i brott efter det att kriminalvård i frihet upprepade gånger prövats för hans tillrättaförande talar i och för sig för en frihetsberövande påföljd. Emellertid finns numera omständigheter som klart tyder på att A, som är 20 år gammal, är på väg att komma till rätta med de problem i fråga om kamratumgänge och alkoholmissbruk som synes ha spelat avgörande roll för hans kriminalitet. Avtjänandet av ett frihetsstraff kan befaras

motverka den gynnsamma utvecklingen. Det föreligger alltså, såsom RÅ anför, starka individualpreventiva skäl att i detta fall ej döma till frihetsberövande påföljd. Därvid framstår fortsatt skyddstillsyn som den för A lämpligaste påföljden. Prövotiden bör förlängas med 1 år."

Ett antal hovrättsfall kan bidra till att belysa gränsdragningen.

Hovrätten över Skåne och Blekinge, DB 4182/80

En 30-årig man dömdes för stöld i fyra fall och försök därtill i ett fall. Det rörde sig i de flesta fallen om inbrott i olika lokaler, ej bostäder, och han tillgrep egendom för omkring 3500 kr.

Tingsrätten dömde till fängelse tre månader och anförde som domskäl bl. a.:

"S förekommer i kriminalregistret under elva avsnitt. Han har under åren 1970–1978 företrädesvis dömts för tillgreppsbrott. Senast dömdes han av svensk domstol den 21 mars 1978 för stöld till fängelse sex månader, varvid en tidigare ådömd skyddstillsyn undanröjdes. Fängelsestraffet verkställdes under tiden 31 mars 1978 – 29 juni 1978. Därefter hr S dömts av dansk domstol den 19 oktober 1978 för bland annat stöldbrott till fängelse sextio dagar med förordnande om villkorligt anstånd med straffets avtjänande.

I nu förevarande mål har personundersökning verkställts. Av denna jämte övrig för rätten tillgänglig personutredning framgår, att S sedan flera år tillbaka för en ambulerande tillvaro och att förutsättningar för en fungerande övervakning helt saknas. S bör därför dömas särskilt till fängelse för nu ifrågakarande brottslighet."

Hovrätten ändrade påföljden till skyddstillsyn på följande skäl:

"Om S:s tidigare personliga förhållanden framgår följande. S har under större delen av sjuttioalet varit föremål för åtgärder från kriminalvårdens sida. Domar på skyddstillsyn – flera gånger i förening med behandling i anstalt – har omväxlat med fängelsedomar. S har tidigt missbrukat narkotika, även tung sådan. Han har aldrig haft annat än kortvariga anställningar. Tidvis har han försörjt sig på gatuförsäljning och fört en ambulerande tillvaro. Vid en sk § 7-undersökning i mars 1978 betecknade den undersökande läkaren S som en i intellektuellt hänseende tämligen ordinarie utrustad person men bedömde honom som slapp, viljesvag och hållningslös samt föga mottaglig för frihetsstraff.

Beträffande sina nuvarande personliga förhållanden har S anför: I början av juli 1980 erhöi han ett beredskapsarbete som skogsarbetare. Han trivs bra med arbetet eftersom han i stor utsträckning sköter sig själv och dessutom kan vistas ute. Lönen är 34 kr 50 öre i timmen. För att dryga ut inkomsten delar han på kvällarna ut reklam. Han avser att från höstterminen i år vid sidan av det ordinarie arbetet läsa in grundskolekompetens på kvällstid. Sedan mars 1980 håller han ihop med en flicka.

Med hänsyn till att S nu synes ha kommit i ordnade levnadsförhållanden anser hovrätten, trots Skölds allvarliga kriminella belastning, att försök på nytt bör göras med en icke frihetsberövande påföljd. Sköld är uppenbarligen i behov av det stöd och den kontroll en övervakning kan ge och bör därför dömas särskilt till skyddstillsyn."

Hovrätten över Skåne och Blekinge, DB 4058/81

Två kvinnor (K och B) hade stulit pengar från äldre ensamstående personer i dessas bostäder i ett respektive två fall. Den stöld de utförde tillsammans inbringade 1000 kr och den andra 15000 kr. K hade dessutom begått butikssnatteri. Tingsrätten dömde B till sex och K till fyra månaders fängelse och anförde bl a:

"B har genom dom den 24 januari 1976 av Trelleborgs tingsrätt dömts för försök till stöld till villkorlig dom. Lunds tingsrätt har härefter genom dom den 22 januari 1980 dömt B för stöld och snatteri till villkorlig dom. Nu ifrågakarande gärningar är begångna under prövotiden för sistberörda villkorliga dom. Eftersom B kort tid efter det att hon ånyo erhållit villkorlig dom, på nytt återfallit i brott av samma slag, som hon tidigare gjort sig skyldig till, finner tingsrätten att – av hänsyn till allmän laglydnad – annan påföljd än frihetsberövande inte kan komma ifråga. I samband därmed skall den villkorliga domen av den 22 januari 1980 undanröjas och för brotten dömas till fängelse. Fängelsetidens längd bestämmes till sex månader, varifrån skall avräknas en dag varunder B varit anhållen i det mål, som föranledde domen av den 22 januari 1980.

K har tidigare ådömts följande påföljder:

1. 21.11.1973 dömdes K av Norrköpings tingsrätt för stöld och försök till stöld till skyddstillsyn.
2. 8.4.1974 dömdes K av Norrköpings tingsrätt dels för de brott som avses med förenämnda skyddstillsynsdom och dels för grov stöld. Rätten undanröjde skyddstillsynen och bestämde påföljden för samtliga brott till fängelse tio månader.
3. 24.10.1975 dömdes K av Landskrona tingsrätt för grov stöld till skyddstillsyn.
4. 9.2.1978 förklarade Helsingborgs tingsrätt K skyldig till försök till stöld. Rätten förordnade att den tidigare ådömda skyddstillsynen skulle avse även det nya brottet samt förlängde prövotiden med ett år.

Även K har genom den brottslighet, varom hon övertygats i målet, gjort sig skyldig till återfall i samma slags gärningar, som hon tidigare dömts för vid flera tillfällen. Av hänsyn till allmän laglydnad kan ej heller annan påföljd än fängelse komma ifråga för henne. Fängelsetidens längd bestämmes till fyra månader."

Hovrättens majoritet (en jurist och två nämndemän) fastställde påföljderna på följande skäl:

”Vid bedömningen av påföljdsfrågan bör särskild vikt fästas vid följande omständigheter. B och K har haft för avsikt att uppsöka ensamboende människor, förhoppningsvis välvilliga och godtrogna, och att tillgripa ägodelar från dessa. Det är viktigt att straffrättsskipningen verksamt bidrar till att motverka brott av denna typ, vilka präglas av stor hänsynslöshet och för de utsatta människorna kan medföra ej blott ekonomiska förluster utan även – viktigare – känslor av osäkerhet och oro inför framtiden. Allmänpreventiva skäl talar följaktligen med styrka för att frihetsstraff utmäts i förevarande fall. Hovrätten godtar tingsrättens straffmätning.”

Två jurister var skiljaktiga i påföljdsfrågan och ville döma till skyddstillsyn.

Bilag 2 Exemplar på straffutmåling för voldsförbrytelser i de forskjellige land.

Om den prosessuelle bakgrunn for straffutmålingssakene vises til de innledende bemerkninger for hvert land i bilag 1.

Exemplar på straf for vold i Danmark

Det store flertal af voldsforbrydelser i Danmark henføres under straffelovens § 244. De strengere bestemmelser i §§ 245 og 246 om forsætlig legemsbeskadigelse finder sjældent anvendelse. Kriminalstatistikken for 1978 – den senest udkomne – giver grundlag for at antage at betingede domme for vold i dette år udgjorde knap 25 % af samtlige voldsdomme, og at 85 % af alle straffe – herunder de betingede – har ligget på et niveau der ikke overstiger 3 måneder, heraf langt de fleste på maksimalt 2 måneder.

I de seneste år er der sket visse skærpelser af straffene for vold. Efter en debat i folketinget i december 1979 blev der fra 1980 indbragt en række sager for Højesteret med henblik på at søge afklaret om der var grundlag for en skærpelse i forhold til hidtidig praksis. Alle de nedenfor omtalte domme stammer fra denne periode. Der kan ikke siges at være sket nogen generel forhøjelse af straffniveauet i voldsager. Skærpelsen gælder navnlig visse tilfælde af groft overfald på gaden, og der anlægges formentlig nu en lidt mere restriktiv kurs end tidligere med hensyn til betinget dom overfor unge voldsmand over 18 år, medens betinget dom – eventuelt i forbindelse med bøde efter straffelovens § 58, stk. 2 – er noget hyppigere forekommende i sager om forholdsvis ordinær vold begået af unge under 18 år.

Om den nyeste retspraxis henvises til rigsadvokat *Per Lindegaard* i NTfK 1982 p. 12 f., hvor tendensen betegnes som ”en lidt større nuancering af straffene i den senere tids praksis og en begrænsning af anvendelsen af betinget dom i aldersklasserne over 18 år”. Se endv. statsadvokat *Ole Stigel* i Anklagemyndighedens årsberetning 1981 p. 74 ff. med gennemgang af nyere domme.

Som det vil fremgå af domsreferaterne nedenfor er det hyppigst § 244, stk. 3 og 4, der finder anvendelse, noget sjældnere stk. 2. Til orientering om § 244 og dens enkelte kvalificerende omstændigheder skal anføres følgende:

Stk. 1 handler om simpel vold uden kvalificerende omstændigheder. Der rejses ikke påtale efter *stk. 1* alene medmindre "almene hensyn" (dvs. ganske særlige hensyn) kræver det, og det sker sjældent.

Stk. 2 omfatter vold der har været særlig farlig, rå eller brutal.

Stk. 3 omfatter dels tilfælde hvor forsætlig vold har haft uagtsom legemsskade til følge, dels mishandling. Det er oftest den uagtsomme skade der gør anvendelsen af *stk. 3* aktuel.

Stk. 4 handler om vold mod en sagesløs person, dvs. en person der ikke har givet rimelig anledning til vold.

Strafferammesystemet i § 244 er ret kompliceret. For så vidt angår unge lovovertrædere suppleres reglerne af en generel bestemmelse i § 91, *stk. 2*. Overfor en person der ikke på domstiden er fyldt 21 år, kan bøde eller hæfte anvendes selvom den ordinære strafferamme ikke giver mulighed herfor. § 91, *stk. 2*, er nævnt i flere af de nedenfor anførte domme. Der forekommer også et eksempel på domfældelse efter § 119 om vold mod personer der handler i medfør af offentlig tjeneste eller hverv.

Nr. 1. U 1980.208 H

20 år, vold mod 15-årig, § 244, *stk. 3-4*

Den 20-årige T havde udenfor en grillbar tildelt den 15-årige sagesløse M 2-3 slag i ansigtet og derved tilføjet M et mindre næsebensbrud og beskadigelse af en fortand. M havde formentlig optradt overgivent og højrrøstet inde i baren, men der var ikke i vidneforklaringerne oplysning-er om kontakt mellem T og M forud for volden. § 244, *stk. 3 og 4*.

UR: 30 dages fængsel betinget og bøde på 2500 kr. I dommen siges:

Tiltalte har til retsbogen forpligtet sig til at udrede en erstatning til Mogens Kjærgaard. Bl. a. under hensyn hertil og til tiltaltes unge alder findes det forsvarligt at bestemme, at fuldbyrdelsen udsættes i overensstemmelse med de i straffelovens 7. kapitel herom gældende regler, således at den bortfalder efter forløbet af en prøvetid på 2 år — — —

VLR: stadfæstet (dissens: ubetinget straf):

Frihedsstraffen findes passende bestemt.

3 af de voterende, der af de grunde, der er anført i dommen, tiltræder, at fuldbyrdelsen af straffen er udsat og at tiltalte er idømt bøde som sket, stemmer for i det hele at stadfæste dommen.

De øvrige 3 voterende, der efter det foreliggende, herunder karakteren af den vold, som tiltalte har udøvet mod den kun 15-årige Mogens, finder, at der ikke er grundlag for at udsætte fuldbyrdelsen af straffen, stemmer for at lade bestemmelsen herom og om betaling af bøde bortfalde.

HR: 30 dages fængsel ubetinget (dissens):

Af de i dissensen til landsrettens dom anførte grunde findes ubetinget frihedsstraf påkrævet.

Seks dommere — Høyrup, Urne, Bangert, Funch Jensen, Weber og Munch — finder straffen passende udmålt, idet de ikke finder tilstrækkelig anledning til at anvende hæftestraf i medfør af straffelovens § 91, *stk. 2*, over for tiltalte, der var næsten 21 år ved afsigelsen af dom i første instans.

Disse dommere stemmer herefter for at idømme tiltalte en ubetinget straf af fængsel i 30 dage.

Dommer Thygesen finder efter de nærmere omstændigheder ved det passerede og efter de gode oplysninger om tiltaltes personlige forhold tilstrækkeligt grundlag for at anvende hæftestraf efter straffelovens § 91, *stk. 2*. Han stemmer derfor for en ubetinget straf af hæfte i 20 dage.

Nr. 2. U 1980.211 H

30 år, vold mod taxachauffør, § 244, *stk. 3-4*

Den 30-årige T havde efter en taxatur, som han ikke ville betale for, tildelt den sagesløse chauffør H flere slag med knytnæve i brystet. De væltede begge om, og H pådrog sig — ved faldet eller ved slag — et brud på tre mellemhåndsknogle og var arbejdsudygtig i længere tid. § 244, *stk. 3 og 4*.

UR: 30 dages fængsel.

VLR: stadfæstet (dissens 40 dage).

HR: 60 dages fængsel (dissens 40 dage) under hensyn til "at der er tale om overfald på en taxachauffør, der efter karakteren af sit arbejde er særlig udsat for angreb".

Nr. 3. U 1980.529 H

21 år. Vold mod forbipasserende. § 244, *stk. 3-4*

Kort efter afsoning af en straf for vold gjorde den 21-årige T sig skyldig i vold mod den tilfældigt forbipasserende P ved at tildele den pågældende et knytnæveslag i ansigtet, hvorved P fik hævelse og misfarvning omkring det ene øje, brud på næsen og en tand slået ud. § 244, *stk. 3 og 4* (samt et mindre tyveri).

UR: 30 dages fængsel.

VLR: 50 dages fængsel:

Når henses til, at der er tale om gadevold mod en tilfældig forbipasserende med betydelige skader til følge, og at forholdet er begået mindre end 7 måneder efter, at tiltalte for overtrædelse af de samme straffelovsbestemmelser var anset med en fængselsstraf, fra hvilken han var løsladt den 2. marts 1979, findes den af tiltalte forskyldte straf at burde bestemmes til fængsel i 50 dage.

HR: 80 dages fængsel (af de anførte grunde).

Nr. 4. U 1981.119 H

Tre personer vold mod 15-årig. § 244, stk. 3-4

T1 (18 år), T2 (17 år) og T3 (18 år) var passagerer i en bil som passerede den 15-årige K der kørte på knallert uden tændt baglygte. De stod ud af bilen, og T2 og T3 slog og sparkede K. Han pådrog sig et blå øje og en flænge på overlæben der måtte syes. § 244, stk. 3 og 4.

UR: T1 og T2: 30 dages hæfte, T3: 40 dages hæfte (alt jfr. § 91, stk. 2).

VLR: straffene gjort betinget (med tillægsgbøder på 1 000 kr.)

Når henses til, at de tiltalte, da det påsigtede forhold blev begået, kun var 18, 17 og 18 år gamle, at de er hidtil ustraffede, og at der for dem alle foreligger særdeles gode personlige oplysninger, findes straffene efter omstændighederne at kunne gøres betingede på vilkår, at de tiltalte ikke begår strafbart forhold i en prøvetid af 1 år fra denne landsretsdoms afsigelse. Endvidere findes hver af de tiltalte i medfør af straffelovens § 58, stk. 2, at burde idømmes en bøde på 1 000 kr. med en forvandlingsstraf af hæfte i 8 dage.

HR: T1 og T3: 30 dages hæfte, T2: 30 dages hæfte betinget:

Under hensyn til lovertrædelsens beskaffenhed findes de tiltalte T1 og T3 at burde anses med ubetingede straffe som ved byrettens dom bestemt, dog at straffen også for tiltalte T3 fastsættes til hæfte i 30 dage.

For så vidt angår tiltalte T2 findes landsrettens dom af de i denne anførte grunde at kunne stadfæstes.

Nr. 5. U 1981.269 H

Kast med ølflaske. § 244, stk. 2-4

T havde en aften på restauration på få meters afstand kastet en ølflaske mod en kvinde og ramt hende i ansigtet, hvorved hun pådrog sig et brud på næsen. Der var ingen forudgående kontakt mellem de to, men T havde talt med en af kvindens ledsagere ved samme bord. Der var betalt erstatning 4 800 kr. § 244, stk. 2, 3 og 4.

UR: 40 dages fængsel betinget (ustraffet, gode personlige forhold).

VLR: stadfæstet (dissens):

For landsretten er der påny afgivet forklaring af tiltalte, der om sine personlige forhold har forklaret, at han har egen kutter. Han er gift og har 4 voksne børn, hvoraf en bor hjemme. Han tåler dårligt spiritus, og derfor går han meget sjældent på værtshus. Han har haft økonomiske vanskeligheder det sidste års tid, blandt andet på grund af uheld med kutteren. Han var endvidere på tidspunktet for den omhandlede episode noget påvirket af, at hans yngste søn var kommet alvorligt til skade ved et færdselsuheld.

3 voterende stemmer for at stadfæste dommen.

3 voterende finder under hensyn til voldshandlingens art, at der,

uanset det om tiltaltes personlige forhold nu oplyste, bør fastsættes en ubetinget straf, og stemmer for at bestemme denne til fængsel i 40 dage som i den indankede dom.

Efter udfaldet af stemmeafgivningen stadfæstes dommen.

HR: 40 dages fængsel (dissens):

Fire dommere – Schaumburg, Bjerregaard, Bangert og Weber – udtaler:

Af de i dissensen til landsrettens dom anførte grunde findes ubetinget frihedsstraf at burde anvendes.

Da den idømte fængselsstraf findes passende udmålt, stemmer disse dommere herefter for, at tiltalte straffes med fængsel i 40 dage.

Dommer Thygesen er enig i, at der over for voldshandlinger af denne art bør anvendes ubetinget frihedsstraf, medmindre der foreligger ganske særlige omstændigheder. I det foreliggende tilfælde findes det imidlertid under hensyn til tiltaltes ustraffede levned indtil hans 49 år, til hans vilje til at genoprette skaden og til sagens øvrige omstændigheder forsvarligt at gøre fængselsstraffen betinget. Denne dommer stemmer derfor for at stadfæste dommen.

Nr. 6. U 1981.391 Ø

23 år. Vold mod skoledrenge. § 244, stk. 3-4

Den 23-årige T havde set to 14-årige drenge kaste snebolde efter forbikørende biler. Han gav M 2-3 knytnæveslag i ansigtet og L ligeledes slag i ansigtet eller på kroppen. Hos M indtrådte der en hævelse, mindre sår på slimhinderne og en blodansamling over højre overkæbe samt beskadigelse af to fortænder. § 244, stk. 3 og 4, forhold af undskyldende karakter.

UR: 14 dages hæfte betinget og tillægsgbøde 1 000 kr. (formildende omstændigheder og gode personlige forhold).

ØLR: 30 dages hæfte betinget med tillægsgbøde (tiltrådt at der var forhold af undskyldende karakter).

Nr. 7. U 1981.803 H

17 år. Vold mod to personer. § 244, stk. 4

Den 17-årige T havde nytårsaften – i det ene tilfælde sammen med en anden – sparket to sagesløse personer i hovedet med små flænger til følge. § 244, stk. 4 (ikke stk. 2, da ikke bevist at T som anført i tiltalen havde træske på da han sparkede).

UR: 50 dages hæfte (§ 91, stk. 2).

VLR: stadfæstet.

HR: 30 dages hæfte (diss. 40 dage):

Efter lovovertrædelsens beskaffenhed findes der ikke grundlag for at gøre straffen betinget. Den forskyldte straf findes navnlig under hensyn til tiltaltes unge alder at kunne fastsættes til hæfte i 30 dage, jfr. herved straffelovens § 91, stk. 2. Disse dommere stemmer herefter for med denne ændring at stadfæste dommen, så vidt den er påanket.

Dommer Høyrup, der med flertallet er enig i, at der ikke er grundlag for at gøre straffen betinget, stemmer for at fastsætte straffen til hæfte i 40 dage.

Nr. 8. U 1981.1053 V

23 år, vold sammen med andre. § 244, stk. 3-4

Den 23-årige T havde sammen med fire jævnaldrende fra en bil set A og B som de ikke kendte. De standsede dem, idet de "for sjov" ville "påtale" at A og B kørte på en cykel. De fem personer væltede A og B over en hæk ind i en park; medens A blev holdt af andre slog T ham med knytnæve på underkæben, hvorved A fik afslået to hjørnetænder og faldt i en sø. B blev slået i tinding og nederste ribben, uden at det kunne fastslås hvem der slog (et slag i B's ansigt var ikke tildelt af T). Alle ansås som ansvarlige for volden i dens helhed. § 244, stk. 3 og 4.

UR: 40 dages fængsel.

VLR: 60 dages fængsel under hensyn til alt foreliggende, herunder voldens karakter og omstændigheder.

Nr. 9. U 1982.447 H

40 år. Vold mod handicappet datter. § 244, stk. 4-3

Den godt 40-årige T havde ved flere lejligheder udøvet vold mod sin psykisk og fysisk handicappede 16-17-årige datter C ved slag med flad og knyttet hånd, med stok og ved at vælte C om på gulvet. Efter sin hustrus død boede T, der var børnehavepædagog, alene sammen med C og tre mindre børn. Han var efter sin egen forklaring hårdt presset på grund af sine store arbejds- og familiemæssige forpligtelser; han stillede derfor store krav til C. Slagene havde nogle gange efterladt blodunderløbne mærker, hudafskrabninger o. l. § 244, stk. 3 og 4.

UR: 60 dages fængsel (dissens: frifindelse).

VLR: 60 dages fængsel betinget ("helt særlige omstændigheder") (dissens: ubetinget).

HR: 60 dages fængsel (dissens betinget):

Tre dommere - Schaumburg, Bjerregaard og Kardel - udtaler:

Efter det bevisresultat, som ved landsrettens dom må antages lagt til grund, tiltrædes det, at tiltalte er fundet skyldig efter tiltalen. Den udmål-

te straf findes passende, men efter forholdets beskaffenhed findes der ikke grundlag for at gøre straffen betinget. Herefter stemmer disse dommere for at stadfæste byrettens dom.

Dommerne Thygesen og Gersing udtaler:

Det tiltrædes, at den voldsudøvelse, som er fundet bevist af landsretten, og som tiltalte har udøvet gennem længere tid mod en åndeligt tilbagestående datter, må betegnes som mishandling og derfor omfattes af straffelovens § 244, stk. 3. Der findes derimod i det, som landsretten må antages at have anset bevist, ikke tilstrækkeligt grundlag for også at citere bestemmelsens stk. 2.

Efter det foreliggende, herunder familiens og tiltaltes vanskelige forhold efter hustruens død og navnlig hensynet til de 3 mindre børn, finder disse dommere det forsvarligt at gøre straffen betinget og stemmer derfor for at stadfæste landsrettens dom.

Nr. 10. U 1982.517 Ø

23 år. Vold mod 3-årig pige. § 244, stk. 4

Den 23-årige T havde gennem et halvt år med ca. 14 dages mellemrum som afstraffelse slået, rusket og med panden banket sin samlevers 3-årige datter. Slagene var tildelt i hovedet med flad hånd eller bagsiden af hånden samt i sædepartiet. § 244, stk. 4 (men ikke stk. 2 og 3).

UR: 10 dagbøder à 100 kr.

ØLR: 30 dages fængsel betinget (bl. a. under hensyn til at volden delvis havde revselsesformål).

Nr. 11. U 1982.698 V

27 år. Vold mod styrmand. § 119

I en restauration havde den 27-årige T tildelt en styrmand ved statsbanernes færgeoverfart flere slag i ansigtet med flad hånd og i brystet med knyttet hånd, i anledning af at den overfaldne ved en tidligere lejlighed som styrmand havde efterladt T og hans lastbil på havnen på grund af pladsmangel. § 119 om vold mod person der har offentlig ansættelse.

UR: 40 dages fængsel betinget og bøde 800 kr. (under hensyn til forløben tid og værtshusforhold).

VLR: 40 dages fængsel under hensyn til voldens anledning og beskaffenhed.

Nr. 12. U 1982.951 Ø

24 år. Vold mod forbi passerende. § 244, stk. 4

Den 24-årige T havde en aften på gaden tildelt den tilfældigt forbi passerende M et knytnæveslag på munden, efter først at have slået kasketten af

ham. Slaget efterlod en hævelse med et lille overfladisk sår på overlæben. § 244, stk. 4.

UR: 30 dages fængsel (idet en betinget dom for berigelseskriminalitet opretholdtes).

ØLR: 40 dages fængsel (da grov gadevold).

Nr. 13. U 1982.1106 H

Vold mod banefunktionær. § 244, stk. 4

Tre personer blev af to banefunktionærer vist ud af en statsbanegrill. En af dem, T, greb derefter den ene stationsbetjent i kraven og sparkede ham i skridtet. § 244, stk. 4. (Ikke § 119, da ikke bevist at T var klar over at den civilklædte overfaldne handlede i offentlig tjeneste.)

UR: 30 dages fængsel.

ØLR: 30 dages fængsel betinget med tillægsbøde 1000 kr. (dissens: ubetinget):

5 dommere vil stadfæste den i medfør af straffelovens § 244, stk. 4, udmålte straf. I dommer vil fastsætte denne til fængsel i 40 dage.

3 dommere stemmer for at gøre straffen betinget, hvorved henses til, at tiltalte er ustraffet. 3 dommere finder under hensyn til overfaldets karakter og omstændighederne i forbindelse dermed, at der ikke er grundlag for betinget dom.

Der vil være at give dom efter stemmeresultatet.

Under subsidær afstemning er alle dommere enige om at idømme en tillægsbøde på 1000 kr. med forvandlingsstraf af hæfte i 8 dage, jfr. straffelovens § 58, stk. 2.

HR: stadfæstet (dissens):

Overfaldne Harald Keppner forklarede for landsretten, at sparket gjorde ondt lige i nuet, men smerten gik hurtigt over, og hævelsen forsvandt dagen efter.

Den for tiltalte beskikkede forsvarer har oplyst, at tiltalte efter at have været arbejdsløs i over et år nu har haft fast arbejde fra den 29. september 1982.

Tre dommere – Thygesen, Weber og Gersing – udtaler:

Af de i dissensen til landsretsdommen anførte grunde findes et forhold som det af den da 26-årige tiltalte begåede normalt at burde medføre ubetinget frihedsstraf. Da der er gået 2 år efter handlingens begåelse, og da tiltalte nu har fået fast arbejde, findes det imidlertid efter sagens omstændigheder forsvarligt at gøre straffen betinget med tillægsbøde som ved dommen bestemt.

Disse dommere stemmer herefter for at stadfæste landsrettens dom.

Dommerne Bjerregaard og Kiil udtaler:

Under hensyn til omstændighederne i forbindelse med overfaldet findes der ikke at være grundlag for at gøre straffen betinget. Da fæng-

selsstraffen findes passende bestemt, stemmer disse dommere for at stadfæste Ballerup rets dom.

Exempel på "straffutmåling" i Finland vid misshandel

Följande framställning bygger på en undersökning som för justitieministeriets räkning utförts av jur. lic. Tapio Lappi-Seppälä. Undersökningen är publicerad i lagberedningsavdelningens publikationsserie såsom nr. 1 för år 1982. Undersökningen bygger på ett sampel från 17 domstolar för tiden november 1978 – februari 1979. Samplet omfattar 1063 fall av misshandel.

Allmänna iakttagelser

Knappt hälften av alla misshandelsbrott (SL 21:5–7) begicks genom knyt-nävsslag. Tillhygge av något slag användes vid vart femte brott. Ungefär 7 % av brotten begicks med användande av eggvapen.

Av de grova misshandlarna begicks hälften med användande av eggvapen. Motsvarande siffra för de vanliga misshandlarna var 3 %. Var femte grov misshandel begicks med användande av trubbigt tillhygge och var sjunde genom att slå eller sparka offret, som låg på marken. Sistsagda gärningssätt förekom i 6 % av fallen vid vanlig misshandel.

Vad angår de åsamkade skadorna visade det sig, att största delen var tämligen ringa. En femtedel av alla misshandelsbrott ledde inte till någon skada och i knappt hälften av fallen förorsakades endast smärre sår eller blånader. I 4–5 % av samtliga fall förorsakades egentliga skär- eller stick-sår. I 5 % av fallen åsamkades offret ansikts- eller skallbensbrott.

I fråga om åsamkade skador skiljer sig grov misshandel klart från vanlig misshandel. I en dryg fjärdedel av fallen av grov misshandel förorsakades stick- eller skärsår. Vart tionde fall ledde till olika benbrott. I nästan en fjärdedel av fallen förekom olika former av svåra sammansatta skador.

Var tionde vanlig misshandel kan närmast karaktäriseras som slagsmål i vanlig bemärkelse, varvid vardera parten gjorde sig skyldig till straffbart beteende. Vart tionde misshandelsoffer var en kvinna. Var tionde grov misshandel riktade sig mot medlem av gärningsmannens familj. Ungefär 1–2 % av brotten riktade sig mot offer, som var värnlöst på grund av ålder eller sjukdom.

Den absolut största delen av misshandelsbrotten begås på gator, torg och andra motsvarande offentliga platser. I privat bostad begicks av de

lindriga misshandlarna 7 %, av de vanliga 13 % och av de grova hela 56 %. Det är knappast troligt att detta återspeglar den verkliga fördelningen av misshandelsbrott i privat bostad. Snarare beror fördelningen på olika benägenhet att göra brottsanmälan i de olika fallen. Fallen av grov misshandel kräver i regel läkarvård. Härvid kommer också de brott, som annars kanske skulle lämnas oanmälda, till myndigheternas kännedom.

I. Valet av brottsrubricering

A. Enligt sättet för gärningens begående

Gärningssätt	Lindrig misshl. %	Vanlig misshl. %	Grov misshl. %
A = Slagit en gång med näven eller handen	17,8	81,6	0,6
B = Slagit flera ggr. med näven eller handen	13,9	85,6	0,5
C = Sparkat	35,3	64,7	—
D = Slag och sparkar	8,0	91,0	1,0
E = Något av de föregående då offret ligger på marken	1,7	74,6	23,7
F = Använt andra än under G och H nämnda medel	10,8	73,0	16,2
G = Använt trubbigt tillhygge	8,8	73,5	17,6
H = Använt eggvapen	—	36,0	64,0
I = Annat sätt	46,8	50,4	2,9

B. Enligt den åsamkade skadan

Skada	Lindrig misshl. %	Vanlig misshl. %	Grov misshl. %
A = Ingen skada	86,6	9,6	3,7
B = Mindre sår, blånader, krossår eller bulor i huvudet	1,1	96,1	2,7
C = Blånader, skrubbsår, mindre sår eller krossår på andra kroppsdelar	4,2	88,9	6,9
D = Skador på tänder eller protes	1,7	98,3	—
E = Stick-, skär- eller andra liknande sår på kroppen	—	40,5	59,5
F = Medelsvåra eller svåra sår och krossår i huvudet	—	60,0	40,0
G = Brott på ansikts- eller skallben	—	92,0	8,0
H = Övriga benbrott	—	78,2	21,8
I = Övriga	—	60,8	39,2

II. Påföljderna för misshandelsbrott

A. Straff enligt brottsrubricering

Påföljd	Lindrig misshl. %	Vanlig misshl. %	Grov misshl. %
Domseftergift	2,1	0,4	1,2
Böter	97,9	72,7	—
Villk. fängelse	—	10,8	40,2
Ovillk. fängelse	—	16,1	58,7
Sammanlagt % (N)	100,0 (187)	100,0 (788)	100,0 (92)
Median mån.	—	2,9	8,6

B. Återfallets inverkan på straffet för vanlig misshandel

	Första-gångare %	Straff-register %	SL6:2 p.4 %
Böter	86,2	65,1	17,8
Villk. fängelse	12,2	10,7	—
Ovillk. fängelse	1,5	24,2	82,2
Sammanlagt % (N)	100,0 (393)	100,0 (347)	100,0 (45)
Median d-böter	27,4	31,3	36,3
Median mån.	2,7	2,9	3,3

C. Gärningssättets inverkan på straffet för vanlig misshandel

Om offret blir slaget endast en gång med knuten näve i ansiktet, är straffet böter i fyra fall av fem. Om offer, som ligger på marken, blir slaget eller sparkat, döms ca hälften av gärningsmännen till böter. Vid användande av eggvapen sjunker böternas andel till en dryg tredjedel. Det är uppenbart, att inte den omständigheten i och för sig att vid misshandeln använts något slags tillhygge med nödvändighet inverkar på straffet. Detta är förståeligt i sådana fall, då ett i och för sig ofarligt föremål kommit till användning i hastigt mod. Situationen är självfallet en annan, om tillhygget direkt förfärdigats för begående av våld eller medtagits i sådant syfte.

Gärningssätt

	A %	B %	C %	D %	E %	F %	G %	H %
Böter	81,3	76,9	63,6	60,4	53,5	74,1	70,7	37,0
Villk. fäng.	5,3	9,2	18,2	12,1	27,9	3,7	21,3	37,0
Ovillk. fäng.	13,4	13,9	18,2	27,5	18,6	22,2	8,0	25,9
Sammanlagt % (N)	100,0 (248)	100,0 (173)	100,0 (33)	100,0 (91)	100,0 (44)	100,0 (27)	100,0 (75)	100,0 (27)
Median d-böter	28,6	28,2	30,0	28,2	36,2	27,5	28,2	37,5
Median mån.	2,8	2,6	4,5	3,0	3,0	4,1	3,0	4,2
Första- gångare, %	50,4	52,6	54,5	51,6	53,5	59,2	46,7	29,6

A = Slagit en gång med näven eller handen

B = Slagit flera gånger med näven eller handen

C = Sparkat

D = Slag och sparkar

E = Något av de föregående då offret ligger på marken

F = Använt andra än under G och H nämnda medel

G = Använt trubbigt tillhygge

H = Använt eggvapen

D. Skadans inverkan på straffet för vanlig misshandel (se följande tabell)

Om av gärningen förorsakas endast mindre sår, blånader, krossår eller andra dyl. skador, är straffet böter i 70–80 % av fallen. Har offret åsamkats stick- eller skärsår, brott på ansiktsbenen eller andra dyl. svårare skador, sjunker böternas andel till ca 50 %. Något överraskande verkar det, att misshandel, varav följt brott på ansikts- eller skallben, bestraffas med böter i 50 % av fallen. I grupp H (övriga benbrott) var böternas andel nästan tre fjärdedelar.

E. Övriga omständigheter som inverkar på straffet för vanlig misshandel

Fängelsestraff, som ådömdes unga personer, förordnades villkorligt oftare än för övriga kategorier. Skillnaderna förklaras dock till stor del med de ungas mindre återfallsbelastning.

Också offrens beteende verkade på straffen. Då det var fråga om ett inbördes slagsmål, dömdes gärningsmännen också för vanlig misshandel alltid till böter. I provokationsfall var andelen böter 80 %. Om gärningsmannen hade misshandlat sitt offer utan någon "synbar orsak" eller "helt överraskande", sjönk böternas andel till 60 %. Om gärningsmännen var flera syntes detta i viss mån minska användningen av böter.

Skadans art

	A %	B %	C %	D %	E %	F %	G %	H %
Böter	83,3	78,1	67,2	70,7	52,9	40,0	50,0	72,2
Villk. fäng.	11,1	5,5	12,5	6,9	35,3	53,3	34,8	22,2
Ovillk. fäng.	5,6	16,4	20,3	19,8	11,8	6,7	15,2	5,6
Sammanlagt % (N)	100,0 (18)	100,0 (422)	100,0 (64)	100,0 (57)	100,0 (17)	100,0 (15)	100,0 (46)	100,0 (18)
Median d-böter	26,2	27,0	27,5	31,8	38,3	57,5	38,1	35,0
Median mån.	..	2,7	2,9	3,3	3,5	3,7	3,2	..
Första- gångare, %	61,1	49,1	46,9	49,1	58,8	53,3	50,0	50,0

A = Ingen skada

B = Mindre sår, blånader, krossår eller bulor i huvudet

C = Blånader, skrubbsår, mindre sår eller krossår på andra kroppsdelar

D = Skador på tänder eller protes

E = Stick-, skär- eller andra liknande sår på kroppen

F = Medelsvåra eller svåra sår och krossår i huvudet

G = Brott på ansikts- eller skallben

H = Övriga benbrott (hand, ben och revben)

F. Påföljderna för grov misshandel

Vid grov misshandel spelar idealkonkurrensen i praktiken en stor roll, trots att sådan föreligger endast i ca 15 % av fallen. Särskilt i de fall, då gärningsmannen döms för grov misshandel och dödsvållande, begångna i en gärning, står straffen helt i en klass för sig jämfört med normalstraffzonen för grov misshandel. Straffen varierade i dessa fall mellan 1 och 8 år och medelstraffet ligger vid 4–5 år. De "rena fallens" normalstraffzon för sig kring 6–8 månader. Enligt lagen är minimistraffet 6 månader.

Återfallets inverkan på straffet för grov misshandel (rena fall)

Fängelse	Första- gångare, %	Straff- register, %	SL 6:2 p.4 %
Villk. fängelse	88,2	18,9	–
Ovillk. fängelse	11,8	81,1	100,0
Sammanlagt % (N)	100,0 (34)	100,0 (37)	100,0 (11)
Medeltal mån.	9,2	8,9	11,7
Median mån.	8,2	8,4	10,5

Tillämpningen av SL 6:2 p. 4 vid grov misshandel höjde straffet med två månader. Sådant återfall som inte ansågs uppfylla detta kriterium verkade inte på straffens medellängd, men däremot på valet mellan villkorligt och ovillkorligt straff. Straffen för unga personer var ca två månader kortare än för övriga personer.

A. Lovgrunnlag og statistiske opplysninger

Den alminnelige voldsbestemmelse er strl. § 228, 1. ledd om *legemsfornærmelse*. Den rammer den som "øver vold mot en person eller på annen måte fornærmer ham på legeme". Straffen er bøter eller fengsel inntil 6 måneder. Offentlig påtale finner sted hvis det *enten* foreligger påtalebegjæring fra fornærmede *eller* almene hensyn krever påtale.

Straffen skjerpes betydelig etter 2. ledd hvis legemsfornærmelsen har hatt uforsettlige, men ikke uforutselige skadefølger (jfr. strl. § 43). Kravet om forutselighet svarer omtrent til uaktsomhetskravet i de øvrige land. Det er også betydelig straffskjerpelse etter § 232 bl. a. hvis handlingen er utført på en særlig smertevoldende måte eller ved kniv eller annet særlig farlig redskap. Oppgavene i kriminalstatistikken sonderer imidlertid ikke mellom vanlig legemsfornærmelse (§ 228, 1. ledd) og tilfelle med straffskjerpelse etter § 228, 2. ledd eller § 232.

Den som forsettlig skader en annen på legeme eller helbred straffes etter § 229 for *legemsbeskadigelse*. Straffen er fengsel inntil 3 år. Straffskjerpelse inntreffer ved uforsettlige skadefølger av alvorlig art, og – på samme måte som ved legemsfornærmelse – hvis handlingen er utført på særlig smertevoldende måte eller ved kniv eller annet særlig farlig redskap.

Det finnes også en bestemmelse om forsettlig, *grov legemsbeskadigelse* (§ 231). Minstestrafen er fengsel i minst 2 år. Bestemmelsen brukes imidlertid sjelden.

Det finnes i loven nær sagt et utall av straffesatser, men strafferammen er over alt så vide at den nøyaktige subsumsjon blir av liten betydning for straffutmålingen.

Ifølge kriminalstatistikken for 1980 ble 611 personer ilagt reaksjon for legemsfornærmelse (derav 139 ubetinget fengsel, 219 betinget fengsel og 238 bot). 130 ble ilagt reaksjon for legemsbeskadigelse (derav 85 ubetinget fengsel og 41 betinget fengsel, ingen bot). 2 ble dømt for grov legemsbeskadigelse (begge til ubetinget fengsel).

B. Bot eller fengsel?

Det er grunn til å tro at de fleste ukompliserte legemsfornærmelser uten skadefølger blir avgjort med bot, oftest ved vedtakelse av forelegg, men få av disse saker finner sin vei til de trykte domssamlinger. Et eksempel skal likevel nevnes.

De to tiltalte deltok i et 1. mai tog arrangert av "Faglig 1. mai-front". De grep inn mot en tilskuer som stod og filmet toget, tok tak i ham og tvang ham med ned i et underjordisk toalett, og truet ham til å utlevere filmen. De ble i byretten dømt for legemsfornærmelse (§ 228) og ulovlig tvang (§ 222) til en bot på kr. 800 for hver. De anket over straffutmålingen som de mente var for høy, dels fordi episoden var fremprovosert av fornærmede, dels fordi de domfelte hadde liten betalingsevne. Den ene var student uten inntekt, den annen var for tiden arbeidsledig. De mente at bøtestraffene iallfall burde vært gjort betinget. Høyesterett forkastet anken, og førstvoterende uttalte:

Jeg er kommet til at ankene over straffutmålingen må forkastes.

Etter det saksforhold som byretten har funnet bevist, er jeg enig med den i at det ikke forelå noen provokasjon som kunne rettferdiggjøre de domfeltes handlemåte. Påtalemyndigheten la for byretten ned påstand om betinget fengselsstraff, men byretten fant det tilstrekkelig å idømme bøter. Jeg er enig i dette, men kan ikke gi de domfelte medhold i at bøtestrafen bør gjøres betinget. Jeg kan heller ikke finne at det er grunn til å redusere de bøter byretten har fastsatt.

C. Betinget eller ubetinget dom?

De fleste ankesaker gjelder spørsmålet om betinget eller ubetinget dom. Etter de trykte rettsavgjørelser å dømme, forekommer det ikke helt sjelden at underinstansen gir betinget dom, men at Høyesterett skjerper til ubetinget. Når fengselsstraffen blir gjort betinget, blir den ofte kombinert med en ubetinget bot.

En ugift murerlærling, 19 år, ble dømt for legemsbeskadigelse (strl. § 229) i beruset tilstand i forbindelse med en offentlig dansefest. Han ble samtidig dømt etter løsgjengerlovens § 17, som bl. a. setter straff for den som i beruset tilstand forstyrrer den alminnelige fred og orden eller forulemper andre. Tiltalte hadde uten foranledning tildelt en 16 års gutt et knyttneveslag mellom øyene, slik at hans briller ble knust og han selv ble påført et kutt over høyre øye, så han måtte bringes til sykehus der kuttet ble sydd med to sting.

Herredsretten dømte til betinget fengsel i 30 dager. Etter statsadvokatens anke omgjorde Høyesterett straffen til ubetinget. Førstvoterende uttalte:

Etter min mening er det nødvendig at straffen fullbyrdes, både for å avholde domfelte fra nye straffbare handlinger og av hensyn til den

alminnelige lovlydighet. Uprovosert voldsbruk i forbindelse med fyll ved offentlige ungdomstilstelninger er mange steder i ferd med å utvikle seg til et alvorlig problem, og det er viktig at det blir reagert så det føles i et tilfelle som dette. Domfelte er to ganger tidligere botlagt etter løsgjengerlovens § 17, siste gang for et år siden for beruselse og slagsmål.

Mot dette kan det ikke veie avgjørende at domfelte bare er vel 19 ½ år gammel, at han har erstattet fornærmede hans briller, og at han nettopp er blitt innkalt for å avtjene sin verneplikt – noe som vil være vanlig for den årsklasse det her gjelder. At han ved anledningen var overstadig beruset, kan ikke ses som en formildende omstendighet, slik som herredsretten har gjort. Tvert imot er overtredelsen av løsgjengerlovens § 17 et eget straffbart forhold.

I flere senere avgjørelser har Høyesterett henvist til denne dom, således Rt. 1979 s. 476 og 1137, 1981 s. 461.

Nr. 3. Retstidende 1976, s. 428 (kort referat).

En 24 år gammel truckfører ble i byretten dømt til 60 dagers betinget fengsel for å ha slått ned en mann og sparket ham to ganger mens han lå på bakken. Fornærmede fikk skadet 4 tenner og fikk en rekke slagmerker. Det ble funnet blod i urinen på grunn av indre skader. Forholdet ble henført under § 228, 2. ledd (legemsfornærmelse med uforsettlig skadefølge). Høyesterett satte straffen til ubetinget fengsel i 45 dager.

Nr. 4. Retstidende 1976 s. 738 (betydningen av fornærmedes adferd)

En 30 år gammel, tidligere ustraffet mann tildelte en annen to knyttneveslag i ansiktet. De førte til hjernerystelse og brudd i venstre kinnben og overkjevedel, med innleggelse i sykehus og operasjon til følge. Forholdet ble bedømt som legemsfornærmelse med uforsettlig skadefølge (§ 228, 2. ledd).

I forhørsretten ble siktede dømt til 45 dager betinget fengsel. Retten la vekt på at siktede ikke var tidligere dømt for lignende forhold, at han hadde vært utsatt for provokasjon, og at både fornærmede og siktede hadde vært langt fra edru. I Høyesterett ble den betingede dom opprettholdt med 3 mot 2 stemmer, med tillegg av kr. 500 i bot. I flertallets begrunnelse heter det:

Riktignok lå det en kraftig voldsanvendelse bak de to knyttneveslag som domfelte tildelte fornærmede, og denne kom betydelig til skade slik som det fremgår av forhørsrettens domsgrunner. Etter rettspraksis ville en legemsfornærmelse av denne art normalt kvalifisere for ubetinget fengsel. Når jeg allikevel – under atskillig tvil – er kommet til at det i dette tilfelle vil være forsvarlig å la fengselsstraffen bli stående som betinget, skyldes det vesentlig den forutgående opptreden fra fornær-

medes side som forhørsretten har betegnet som provokasjoner. Av domfeltes rettslige forklaring, som ligger til grunn for domfellelsen, fremgår at både han og fornærmede var atskillig beruset ved anledningen. Fornærmede hadde en stund før ubedt innfunnet seg på domfeltes hybel hvor denne hadde noen gjester. Han sovnet i en stol, og da han etter noen tid våknet, ble han dårlig og kastet opp på gulvet. Domfelte bad ham om å gå, men det ville han ikke, og han gjorde motstand da domfelte ville geleide ham ut. Ute på gangen ble det et basketak, og herunder var det så domfelte slo fornærmede to ganger i ansiktet. Det hører med til helhetsbildet – slik jeg ser det – at fornærmede ikke ville anmelde forholdet da han ble avhørt av politiet dagen etter. Først 10 dager senere ble påtalebegjæring fremsatt.

Hvis fengselsstraffen opprettholdes som betinget, bør det emidlertid etter min mening i tillegg fastsettes en ubetinget bot, som jeg antar kan settes til kr. 500.

I begrunnelsen fra mindretallet heter det:

Selv om fornærmede ved anledningen var beruset, kom uinnbudt inn til domfelte, oppførte seg sjenerende og var uvillig til å forlate leiligheten slik at han måtte føres ut, kan dette etter min vurdering på ingen måte gi rimelig foranledning til domfeltes handling. Den fest som fant sted i domfeltes leilighet, hadde et preg som ikke gjorde det så unaturlig at fornærmede, som bodde i naborommet, fant at han burde delta. Hans uvillighet til å fjerne seg var en beruset manns vrangvilje, ikke utslag av stridslyst. Og den voldsanvendelse som fant sted, skjedde ute på gangen, etter at fornærmede var ute av domfeltes leilighet og således ikke lenger var til sjene. Når domfelte da går så kraftig til verks overfor en sterkt beruset og åpenbart nokså forsvarsløs mann, finner jeg det nødvendig og best stemmende med Høyesteretts praksis at straffen gjøres ubetinget.

Nr. 5. Retstidene 1977 s. 232

En 30 år gammel, tidligere ustraffet snekker ble dømt for legemsfornærmelse med uforsettlig skadefølge (strl. § 228, 2. ledd) og løsgjengerlovens § 17. Han hadde uprovosert slått til fornærmede, som ble påført blått øye og en lettere hjernerystelse og var sykemeldt i 9 dager. Herredsretten ga en betinget dom på 21 dager. Påtalemyndigheten anket, men Høyesterett fant under noen tvil at fengselsstraffen kunne opprettholdes som betinget, men at domfelte i tillegg burde ilegges en ubetinget bot på kr. 2000.

Nr. 6. Retstidende 1977 s. 370 (kort referat)

En 21 år gammel beruset mann som ble nektet adgang av dørvakten ved en kafeteria, reagerte ved å gi vakten flere hårde slag i ansiktet, med den

følge at han fikk nesebenet brukket og ble sykemeldt i 19 dager. Tiltalte ble dømt for forsettlig legemsbeskadigelse (strl. § 229) og etter løsgjengerlovens § 17. Forhørsretten satte straffen til 60 dagers betinget fengsel. Etter påtalemyndighetens anke ble straffen satt til 30 dagers ubetinget fengsel. Høyesterett uttalte at dørvakter ved offentlige bevertningssteder har et utsatt yrke, og at almenpreventive hensyn derfor tilsa ubetinget fengsel.

Nr. 7. Retstidende 1977 s. 704 (Kort referat)

En 23 år gammel anleggsarbeider ble i forhørsretten dømt til 30 dagers ubetinget fengsel for legemsfornærmelse med uforsettlig skadefølge (strl. § 228, 2. ledd) og overtredelse av løsgjengerlovens § 17. Domfelte og fornærmede stod i drosjekø. Da det ble uenighet om hvem som skulle ha den første drosjen, slo domfelte til fornærmede med den følge at han måtte til sykehus for å få sydd kutt i det ene øyebryn. Domfelte anket for å få betinget dom, men Høyesterett fant at det var en såvidt alvorlig, uprovosert voldsanvendelse at det burde anvendes ubetinget fengselsstraff.

Nr. 8. Retstidende 1978 s. 1140 (Kort referat)

En tidligere ustraffet sjåfør, 19 ½ år på handlingstiden, ble i byretten dømt til 21 dagers betinget fengsel for på en T-banestasjon uprovosert å ha angrepet to unge piker, hvorav den ene ble stått én gang og skallet to ganger (bl. a. brudd på nesebenet) og den annen fikk et slag mot munnen med gule og blå merker til følge. Høyesterett fant at for voldshandlinger av så graverende karakter måtte det anvendes ubetinget fengselsstraff som ble satt til 22 dager, jfr. straffelovens § 62, 1. ledd, jfr. § 17. Ung alder, at det måtte sees som en engangsforeteelse som hadde sammenheng med alkoholbruk, og at soning først kunne skje om ca. 1 år på grunn av militærtjeneste, var ikke tilstrekkelig til å forsvare betinget straff.

Nr. 9. Retstidende 1980 s. 1872 (Kort referat)

En gutt på 17 år hadde uten foranledning slått en mann i bakhodet med en tomflaske, og mens fornærmede lå på bakken, sparket ham 3–4 ganger i ryggen. Forholdet ble henført under § 228 2. ledd (legemsfornærmelse med uforsettlig skadefølge). Herredsretten dømte til 30 dagers ubetinget fengsel, og domfeltes anke ble forkastet. Fra forsvarers side var det fremholdt at tiltalte etter en rotløs og lite lykkelig oppvekst nå syntes å ha stabilisert seg.

Nr. 10. Retstidende 1980 s. 1717 (Kort referat)

En 29 år gammel, tidligere ustraffet mekaniker ble i herredsretten dømt til 45 dagers betinget fengsel for uprovosert voldsanvendelse under en firmafest. Handlingen medførte sykehusopphold og sykefravær, og forholdet ble bedømt som forsettlig legemsbeskadigelse (strl. § 229). Tiltalte hadde betalt erstatning til fornærmede, og det forelå ingen negative opplysninger om hansandel for øvrig. Høyesterett fastsatte straffen til 30 dagers ubetinget fengsel.

Nr. 11. Retstidende 1976 s. 1098

Undertiden fører ungdom eller andre særlige omstendigheter til betinget dom selv for nokså brutale voldshandlinger. Tiltalte, som på handlingstiden var 16 år, ble dømt for to alvorlige tilfelle av voldsanvendelse i beruset tilstand. I det ene tilfelle ga han uten noen foranledning en annen festdeltaker et kraftig knytteneveslag så offeret falt bevisstløs til bakken og skadet skulderleddsbandene i høyre skulder. Han fikk flere ukers sykehusopphold og måtte gjennomgå flere operasjoner i skulderen. I det annet tilfelle, da tiltalte ble utvist fra en sluttet fest hvor han hadde trengt seg inn, slo han et medlem av arrangementskomiteén med knyttet neve på kjeven, slikt at han gikk i bakken, brakk kjevebenet, mistet 3 tenner, fikk en måneds sykehusopphold og to måneders sykemelding. Tiltalte hadde vært med i en bokseklubb i flere år, og han ble dømt for forsettlig legemsbeskadigelse (§ 229).

Herredsretten dømte tiltalte til 120 dagers fengsel, men 90 dager ble gjort betinget med erstatningsvilkår (ca. kr. 3 000). Etter anke fra domfelte gjorde Høyesterett straffen betinget i sin helhet. Førstvoterende uttalte:

Jeg er kommet til at anken bør tas til følge.

De handlinger saken gjelder, ble foretatt da A var henholdsvis 16 år og 5 måneder og 16 år og 9 måneder. Det dreier seg imidlertid om så alvorlige overtredelser av straffelovens § 229 at det er i samsvar med praksis å anvende ubetinget fengselsstraff overfor så unge lovovertredere. Det er nå gått over 1 ½ år siden den siste forgåelse.

Det er foretatt en personundersøkelse og en tilleggsundersøkelse til bruk for Høyesterett. Undersøkeren har til slutt uttalt:

”Det en kan se, har det ikke vært spesielt store problemer med guttens atferd utover den aktuelle straffesak. Han lever nå et stille og rolig liv. Det er dog undertegnede mening at han trenger fast kontakt utenom familien for å motivere til og stille krav om arbeid, eventuelt utdanning. En vil derfor anbefale at tilsynsinstituttet benyttes hvis mulig.”

Under disse omstendigheter finner jeg under tvil at fullbyrdelsen av fengselsstraffen bør utstå i sin helhet.

Jeg er enig med herredsretten i at domfelte bør stå under tilsyn i prøvetiden. Videre bør det fastholdes som vilkår for at straffen ikke

fullbyrdes, at domfelte betaler erstatning. Jeg finner imidlertid at det månedlige beløp på kr. 500 er noe høyt, og at det er mer realistisk å sette det månedlige beløp til kr. 250.

Nr. 12. *Retstidende 1982 s. 1448.*

Saken reiser samme problemer som nr. 11, men utfallet ble det motsatte. Tiltalte var på handlingstiden 16 ½ år gammel, og ble dømt for legemsfornærmelse med uforsettlig skadefølge (strl. § 228, 2. ledd) overfor en 15 års gutt og en eldre mann som kom til for å hjelpe denne. I Høyesteretts dom er forholdet beskrevet slik:

Tiltalte hadde den 11. april 1981 sammen med en kamerat drukket store mengder øl og blitt atskillig påvirket. På gaten i Bodø traff de tilfeldigvis på den 15-årige fornærmede, Per Kristiansen, som var i følge med to yngre piker. Uten noen særlig foranledning gikk tiltalte og hans jevn gamle kamerat til angrep på Per, som ble holdt fast mens de to gikk løs på ham med en rekke slag mot hodet, dels med flat og dels med knyttet hånd. Fornærmede ble videre skallet i ansiktet og flere ganger sparket i magen. Voldsanvendelsen medførte merker på kroppen, kul i bakhodet og bloduttredelse i ansiktet, og fornærmede måtte etter overfallet innlegges til observasjon på sykehus. Han kom seg heldigvis forholdsvis raskt og kunne utskrives uten behandling. Men han har muligens fått en varig tannskade i en fortann i overkjeven.

Fornærmede Arne Erichsen ble varslet av de pikene som Per hadde vært i følge med. Erichsen løp for å hjelpe Per, mens hans kone ringte til politiet. Da Erichsen nådde igjen domfelte og hans kamerat, gikk disse umiddelbart løs på ham med slag og spark. Erichsen – som var 64 år gammel – ble truffet av en rekke slag i hodet og kroppen, og det ble rettet et farlig spark mot ham. Jeg innskyter at domfelte etter det han selv opplyser har drevet meget med karatetrening. Også Erichsen måtte etter overfallet til sykehus for observasjon. Han hadde da blant annet blodutredelser og bløtdelshevelser i ansiktet og blødde neseblod. Erichsen har fått varig mén av overfallet i de to ytterste ledd på venstre ringfinger i form av et stivt og et krokett ledd.

Den voldsanvendelse som her fant sted, var meget grov og kunne lett ha medført særdeles alvorlige skader for de fornærmede. Begge var i realiteten hjelpeløse overfor de to overfallsmenn. Jeg finner det derfor ikke tvilsomt at voldshandlingene – til tross for at domfelte ved forbrytelsene bare var 16 ½ år gammel – må kvalifisere til ubetinget fengselsstraff.

Beklageligvis har det tatt adskillig tid å få fremmet denne straffesaken, selv om det allerede dagen etter overfallene forelå uforbeholden tilståelse fra domfeltes side. Jeg kan ikke se at denne forsinkelse for noen del kan bebreides ham. Likevel finner jeg ikke at forsinkelsen sammenholdt med domfeltes ungdom bør lede til at straffen gjøres betinget. I denne

med domfeltes ungdom bør lede til at straffen gjøres betinget. I denne forbindelse nevner jeg at domfelte den 5. august 1982 fikk utferdiget et forelegg for overtredelse av løsgjengerlovens § 17. Forelegget er vedtatt. Ifølge gjerningsbeskrivelsen har domfelte den 31. juli 1982 i beruset tilstand under arrestasjon sparket og slått og oppført seg krakilsk. For øvrig skal nevnes at det til ankebehandlingen er innhentet en personundersøkelse av domfelte. Jeg kan ikke se at denne inneholder opplysninger som vil gjøre det forsvarlig med en betinget dom.

For ordens skyld tilføyer jeg at statsadvokaten i Nordland som nevnt hadde innstillet på betinget dom i forhørsretten, og statsadvokaten har også tiltrådt domfeltes straffutmålingsanke. Den møtende aktor i Høyesterett har imidlertid etter konferanse med Riksadvokaten nedlagt påstand om at anken forkastes, og jeg er som allerede nevnt enig i denne vurdering.

En dommer dissenterer fordi saken var blitt 1 ½ år gammel uten at det skyldtes domfelte. Han voterte derfor for betinget fengsel med tillegg av en bot.

D. Fengselsstraffens lengde

Som det fremgår av de gjengitte dommer, er fengselsstraffene i voldssaker stort sett nokså korte, gjerne 30, 45, 60 eller 90 dager. Men naturligvis forekommer også lange frihetsstraffer ved særlig grove forhold. Undertiden ligger forholdet på grensen til drap. Etter reaksjonsstatistikken for 1980 ble det for voldsforbrytelser bortsett fra drap ilagt 11 fengselsstraffer fra 1 til 3 år og 3 over 3 år.

Nr. 13. *Retstidende 1976, s. 857*

Dommen er et av de nokså få tilfelle hvor tiltalte blir dømt for forsettlig grov legemsbeskadigelse (strl. § 231).

Tiltalte var en 30 år gammel mann, ikke tidligere domfelt for voldsforbrytelser. Han følte seg nedfor etter at hans tidligere venninne hadde brutt med ham. Han søkte kontakt med henne, men ble avvist. Under en trette kom hun angivelig med en spydig bemerkning. Han gikk løs på henne og fikk henne overende på veien hvor det pågikk anleggsarbeid, dunket hodet hennes mot pukkstenene i veibanen, og slo henne flere ganger i hodet med en pukksten. Hun fikk alvorlige knusningsskader i hodet, var innlagt i nevrokirurgisk avdeling i 2 måneder, og måtte senere gjennomgå plastiske operasjoner i forsøk på å restituere ansiktet. Det var tegn på cerebral organisk hjernelidelse med nedsatt hjernefunksjon og usikre fremtidsutsikter.

Lagretten dømte tiltalte til fengsel i 2 år og 6 måneder, og uttalte: Ved straffutmålingen legger lagmannsretten i skjerpende retning vekt

på at det er nødvendig å reagere strengt mot enhver form for voldsanvendelse. Tiltalte har opplevet at han er blitt distansert av en annen mann, hans tidligere venninnes nåværende ektefelle. Selv om tiltalte har følt dette hårdt, kan det hverken unnskyldes eller forklare hans brutale angrep på henne.

Tiltaltes voldsomme angrep og brutalitet har medført store og alvorlige skader som A ennå lider under og hvis fremtidige virkninger man for tiden ikke har oversikt over.

I formildende retning vites intet særlig å anføre bortset fra at tiltalte p. t. befinner seg som pasient ved Eg sykehus og behandles for sin depresjon. Det forhold at tiltalte etter skadetilføyelsen har vært nedfor synes imidlertid naturlig hensett til gjerningen. Han synes å være endel preget av selvmedlidenhet og trang til å rettfærdiggjøre seg og later til å være uten dypere forståelse av A's side av saken. Der vises da bl. a. til at han hevder at angrepet ble utløst av en spydig bemerkning fra fornærmede, en bemerkning han imidlertid ikke kan huske.

Domfelte anket over straffutmålingen og ba om at straffen ble gjort delvis betinget. Høyesterett fant imidlertid ikke noe misforhold mellom gjerning og straff, og forkastet anken.

Exempel på "straffutmåling" i Sverige vid misshandel

Förhållandet mellan böter och fängelse

I Sverige är straffet för normalfallet av misshandel fängelse i högst två år eller, om brottet är ringa, böter (3 kap. 5 § BrB). I förarbetena till brottsbalken framhölls särskilt att misshandel som inte var av bagatellartad natur normalt borde föranleda fängelse.

Böter kan alltså ådömas bara om brottet anses ringa. Som exempel på ett fall där delade meningar bland domstolarna förelåg huruvida så skulle anses vara förhållandet kan anföras följande rättsfall.

NJA 1967 s. 237

T, som var 22 år, hade på gångbanan utanför en ungdomsgård tillfogat E kroppsskada och smärta genom att tilldela honom ett knytnävsslag mot munnen. Av slaget hade bl. a. uppstått ett sår på insidan av underläppen.

Åklagaren åberopade ett läkarintyg, enligt vilket E vid undersökning på kvällen ifrågavarande dag visat sig ha en kraftigt svullen underläpp med underhudsblödningar och ett c:a 2 cm långt krossår på insidan av underläppen, vilket syddes med 3 stygn.

Både häradsrätten och hovrätten bedömde brottet som ringa. Högsta domstolen delade emellertid inte denna bedömning utan anförde.

Såsom domstolarna funnit har T gjort sig skyldig till misshandel av E genom att tilldela honom ett knytnävsslag mot munnen. Av slaget uppstod på insidan av underläppen ett sår, vilket, syddes ihop med 3 stygn. Till följd av såret kunde E enligt vad han uppgivit, under 5 dagar ej intaga annat än flytande föda.

Med hänsyn till den skada som tillfogades E genom slaget och till att misshandeln såvitt utredningar visar var oprovocerad kan brottet ej anses såsom ringa.

Förhållandet mellan fängelse och frivårdspåföljd

Under den första tiden efter brottsbalkens ikraftträdande dömdes i varje fall i underrättspraxis normalt till fängelse för vanlig misshandel, varvid ofta det dåvarande minimistraffet på en månad tillämpades. Som framgår av den statistiska redovisning som har lämnats på annan plats i detta betänkande får det sägas att man numera har gått från denna praxis. Villkorlig dom och skyddstillsyn ådöms i en inte obetydlig utsträckning för misshandel, dock med betydligt lägre frekvens än när det gäller förmögenhetsbrott.

I det nyss redovisade rättsfallet NJA 1967 s. 237 dömdes högsta domstolen till villkorlig dom och böter med följande motivering.

Arten av det brott varom här är fråga talar för att av hänsyn till upprätthållande av allmän laglydnad frihetsberövande påföljd bör ådömas. Av personutredningen framgår emellertid, att T. icke tidigare straffats för brott och att han i övrigt är mycket skötsam. På grund härav och då misshandeln, ehuru ej bagatellartad, dock icke var av allvarigare beskaffenhet föreligger skäl att ej döma T. till fängelse. Övervakning synes icke erforderlig. Vid dessa förhållanden bör T. erhålla villkorlig dom; hänsynen till allmän laglydnad bör föranleda att han därjämte dömes till böter.

En ledamot var skiljaktig och ville döma till fängelse en månad.

Att bedömningen som nämnts fortfarande får anses vara strängare än vid förmögenhetsbrott framgår av följande rättsfall.

NJA 1980 s. 412

R. hade på en biograf dels misshandlat biografvaktmästaren N. genom att tilldela denne ett knytnävsslag i ansiktet varav uppkommit smärta, ömhet och svullnad, dels sökt misshandla N. genom att rikta ett flertal sparkar mot denne, som undgått att träffas därav genom att hoppa undan.

(R. hade också gjort sig skyldig till ofredande av R. samt ringa misshandel av Ö. samma dag.)

Tingsrätten dömdes till fängelse en månad, en påföljd som emellertid av hovrätten ändrades till villkorlig dom och böter.

Högsta domstolen fastställde tingsrättens domslut på fängelse en månad med följande motivering.

Hänsynen till allmän laglydnad kräver i regel frihetsberövande påföljd för misshandelsbrott som ej är ringa. Beträffande misshandeln av N. är följande att märka. De skador som tillfogades N. var visserligen inte av allvarlig beskaffenhet. Misshandeln förövades emellertid i lokal, som var upplåten för allmänheten, och riktades oprovocerat mot där tjänstgörande vaktmästare med uppgift att bl. a. tillse att lokalen utrymdes. Vid påföljdsvalet är också av betydelse att R. samma kväll under likartade betingelser utsatte Ö. för misshandel, låt vara att den var ringa. Nu angivna förhållanden liksom den omständigheten att R. år 1976 dömts för misshandel till villkorlig dom talar för att R. nu bör ådömas frihetsberövande påföljd. Sådana omständigheter beträffande R:s personliga förhållanden har inte förebragts som mot vad nu framhållits skulle motivera annan påföljd.

R. bör följaktligen, såsom TR:n funnit, dömas till fängelse.

Straffmätningen i fall då fängelse ådöms

I fall då fängelse ådöms för misshandel bestäms vanligen ett förhållandevis lågt straff. Det tidigare minimistraffet fängelse en månad har i praxis tillämpats mycket ofta i dessa fall (se exempelvis sistnämnda rättsfall).

För grov misshandel är emellertid straffet fängelse i lägst ett och högst tio år (3 kap. 6 § BrB). Vid bedömande av om ett misshandelsbrott är grovt skall särskilt beaktas om gärningen var livsfarlig eller om gärningsmannen tillfogat svår kroppsskada eller allvarlig sjukdom eller annars visat synnerlig hänsynslöshet eller råhet. Vid grov misshandel kommer villkorlig dom eller skyddstillsyn knappast i fråga enligt praxis. Det bör emellertid anmärkas att straffbestämmelsen om grov misshandel i rätts-tillämpningen används med stor återhållsamhet, vilket framgår av följande rättsfall.

NJA 1966 s. 503

S. hade misshandlat en 56-årig dam i hennes bostad. Först tilldelade han henne med knuten hand ett kraftigt slag på vänstra underkåken, så att hon föll baklänges i golvet. Medan hon låg på golvet, sparkade han mot hennes vänstra skenben. Sedan hon rest sig upp, utdelade han ett kraftigt slag mot hennes högra underkåke. Av misshandeln fick hon två brott på underkäksbenet och ett elakartat sår på vänstra underbenet.

Både häradsrätten och hovrätten dömde till fängelse ett år för grov misshandel. Högsta domstolen dömde emellertid till fängelse åtta månader för normalfallet av misshandel. HD anförde.

Av utredningen framgår visserligen ej att S. olovligen trängt sig in i H:s bostad men däremot att hon före misshandeln sökt förmå honom att omedelbart avlägsna sig. Av betydelse för bedömande av misshandeln är därjämte, att omständigheterna icke ger anledning till antagande att S. uppsökt H. i avsikt att öva våld. De kände varandra förhållandevis väl, och några misshälligheter hade tidigare icke förekommit.

De skador som genom misshandeln åsamkades H. har varit allvarliga och medfört, att hon icke kunnat arbeta under en tid av 15 veckor, men kan i och för sig ej föranleda att brottet skall bedömas som grovt. Ehuru misshandeln även i övrigt, särskilt med hänsyn till att den förövades mot en 56-årig kvinna, var av allvarlig karaktär, kan omständigheterna ej anses vara i sådan grad försvårande att grovt brott skall anses föreligga. Vad S. låtit komma sig till last är således att hänföra till misshandel enligt 3 kap. 5 § BrB.

En ledamot var skiljaktig och ville fastställa hovrättens dom.

Som exempel på ett fall där misshandel däremot bedömts som grov kan nämnas följande.

NJA 1981 s. 967

Leif A. hade i kraftigt alkoholpåverkat tillstånd tilldelat Kari A., som var god vän till honom, flera slag med en yxa, varav ett träffat i bakhuvudet och orsakat ett 3,5×0,2 cm stort sår samt flera slag träffat kroppen och medfört sår och hudavskrapningar. Slagen hade utdelats med yxans hammardel och bredsida.

Såväl tingsrätten och hovrätten som högsta domstolen bedömde misshandeln som grov och fastställde straffet till fängelse ett år.

NU-serien 1983

1. Nordiska samarbetsorgan 1983-84
2. Representativa naturtyper i Norden
3. Gemensam nordisk kolimport?
4. Vidareutvecklandet av valutapolitiska konsultationer i Norden
5. Tilleggsrapport om "Tiltak på det valutapolitiske området for å fremme industrielle samarbeidsprosjekter over grensene i Norden"
6. Överenskommelser mellan de nordiska länderna inom arbetsmarknadsområdet
7. Grå verksamhet
8. Organisation och arbetsformer för Nordiska rådets presidiesekretariat
9. Arbeidsformene i nordisk samarbeid
- 9F. Tyämuodot pohjoismaisessa yhteistyössä
10. Arbetstid i Norden
11. Rapport om förslag till nordisk handlingsplan för ekonomisk utveckling
12. Nabolands-TV i kabel
13. Bulleremission från motorfordon
14. Bilavgasser - målsætninger og strategi
15. Arbejdsløshedens omkostninger i Norden
16. Ökat jord- och skogsbrukssamarbete
17. Nordisk statutsamling 1983. Del 1 och Del 2
18. Nordisk statistisk årsbok 1983/Yearbook of Nordic Statistics 1983

NU-serien 1984

1. Nordisk handlingsplan på datateknologiområdet
- 1E Nordic Plan of Action in the Field of Computer Technology
2. Straffutmåling

* Förteckning över tidigare nummer i NU-serien kan rekvideras från Nordiska rådets sekretariat. Sekretariaten kan även informera om NORD-publikationer som utges av olika nordiska samarbetsorgan i samverkan med Nordiska rådet och Nordiska ministerrådet.

Rapporterna i Nordisk utredningsserie försäljes genom:

Danmark

Schultz Forlag
Møntergade 21
1116 København K
Tel.: 01-12 11 95

Finland

Statens tryckericentral
Annegatan 44/Postbox 516
00101 Helsingfors 10
Tel.: 90/53 90 11

Island

Nordisk Råds delegation
Althingi, Reykjavik
Tel.: 01/115 60

Norge

Universitetsforlaget
Avd. for offentlige publikasjoner
Postboks 8134, Dep, Oslo-dep.
Oslo 1
Tel.: 02/19 85 10

Sverige

Liber distribution
Förlagsorder
162 89 Stockholm
Tel.: 08/739 91 30
eller i bokhandeln

